

พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ.2405 – 2498

โดย

นายศิวพล เจริญกิตติยศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ.2405 – 2498

โดย
นายศิวพล เจริญกิตติยศ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

THE EVOLUTION OF THE CHINESE COMMUNITY BESIDE THE CHEDI BUCHA
CANAL, A.D.1862 – 1955

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts HISTORY
Department of HISTORY
Academic Year 2023
Copyright of Silpakorn University

620520008 : ประวัติศาสตร์ แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : ชาวจีน, คลองเจดีย์บูชา, องค์พระปฐมเจดีย์, นครปฐม, นครไชยศรี

นาย ศิวพล เจริญกิตติยศ: พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ.2405 – 2498

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ดร. พิภู บุษบก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ. 2405 – 2498 เป็นการทำความเข้าใจการเข้ามาในพื้นที่ของชาวจีน ศึกษาวิถีชีวิตชาวจีน และความเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ที่เกิดขึ้นหลังการเข้ามาของชาวจีน

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การเข้ามาของชาวจีน เริ่มขึ้นจากการเป็นแรงงานชุดคลองเจดีย์บูชาและบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ ทำให้เกิดชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา และช่วงเวลาต่อมาชุมชนชาวจีนจึงได้ขยายตัวมากขึ้น มีการทำอาชีพหลากหลาย เช่น แรงงาน เกษตรกร พ่อค้า เจ้าของโรงงาน เป็นต้น ส่งผลให้ชุมชนเกิดการขยายตัวและเติบโตอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดศาลเจ้าและมูลนิธิตามความเชื่อความศรัทธาขึ้นหลายแห่งในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา

ท้ายที่สุดความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชาก็ทำให้ทางการไทยเห็นความสำคัญ จึงมีการสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรีที่เชื่อมไปสู่กลางชุมชนเมืองนครปฐมโดยตรง และ ย้ายศูนย์ราชการ มายังพื้นที่องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเติบโตขึ้นจากขยายตัวขึ้นของชุมชนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา นำไปสู่การเกิดขึ้นของจังหวัดนครปฐม โดยมีพื้นที่สองฝั่งคลองเป็นศูนย์กลางของเมือง แม้คลองเจดีย์บูชาจะหมดบทบาทไปตามกาลเวลา แต่ชุมชนสองฝั่งคลองยังคงเติบโตต่อไป

620520008 : Major HISTORY

Keyword : Chinese, Chedi Bucha canal, Phra Pathom Chedi, Nakhon Pathom, Nakhon Chai

MR. Siwapol JAROENKITTİYOS : The Evolution of the Chinese Community Beside the Chedi Bucha Canal, A.D.1862 – 1955 Thesis advisor : Pipu Boosabok, Ph.D.

The purpose of this thesis is to study and analyze the development of Chinese's communities ; both sides of the Chedi Bucha canal in 1862 – 1955 C.E. , to be able to understand the entry of the Chinese, Study the Chinese way of life, and the changes within the area that occurred after the arrival of the Chinese.

The results of the study indicate that the arrival of the Chinese was starting from being as laborers to dig the Chedi Bucha canal and restore the Phra Pathom Chedi, after that, became the starting point for the Chinese community on both sides of the Chedi Bucha canal. and during the following period the Chinese communities expanded even more. Chinese people have a variety of occupations such as laborers, farmers, merchants, factory owners, and etc. Therefor, the communities continue to expand and grow. These caused many shrines and foundations based on beliefs to be established in many of the areas on both sides of the Chedi Bucha canal.

Ultimately, various changes in the areas made the Thai authorities see their importance, which has them decided to construct the Phetchaburi railway line that connects directly to the center of the Nakhon Pathom community and changed the government centers to the Phra Pathom Chedi that grew from the expansion of the communities on both sides of the Chedi Bucha canal. Leading to the emergence of Nakhon Pathom Province with both sides of the canal as the center of the city. Even if Chedi Bucha canal have lost its role over time, but the communities on the both sides are still continue to grow.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่อาจสำเร็จหากปราศจากความช่วยเหลือและความอนุเคราะห์ของบุคคลหลากหลายท่านดังต่อไปนี้ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ ดร. พิภู บุซบก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้ซึ่งคอยให้คำชี้แนะ ตรวจสอบกระบวนการทำงาน ตีกรอบกระบวนการคิด ตลอดเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรพร ภูพงศ์พันธุ์ ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่สละเวลา และกรุณาให้คำแนะนำอันมีประโยชน์ โดยเฉพาะข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทย รวมถึงอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่มีส่วนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีความสมบูรณมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ พ่อและแม่ ที่คอยให้กำลังใจ คอยให้การสนับสนุนในทุกวิถีทาง ขอขอบคุณน้องสาวที่ช่วยแบ่งเบาภาระทางบ้าน ทำให้ข้าพเจ้าสามารถทุ่มเททำวิทยานิพนธ์ได้มากขึ้น

ขอขอบคุณ เพื่อนร่วมรุ่นการศึกษา อย่างนายเพชร อินทร์วงศ์กร ที่คอยให้กำลังใจและให้ข้อมูลร่วมทั้งแนวคิดบางอย่าง ที่เป็นประโยชน์ต่อการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณ เพื่อนสนิททั้งหลาย ทั้งเพื่อนตั้งแต่สมัยมัธยมศึกษาหรือเพื่อนสมัยปริญญาบัณฑิต ที่รับฟังคำปรึกษา คอยให้กำลังใจ ตลอดเวลาในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนที่ทำให้ข้าพเจ้ามีกำลังใจ สามารถเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนเสร็จสิ้น

ข้าพเจ้าหวังว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเกิดประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของนครปฐม หรือ ผู้ที่สนใจวิถีชีวิตริมน้ำในสังคมไทย หากเกิดข้อผิดพลาดประการใดข้าพเจ้าขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

ศิวพล เจริญกิตติยศ

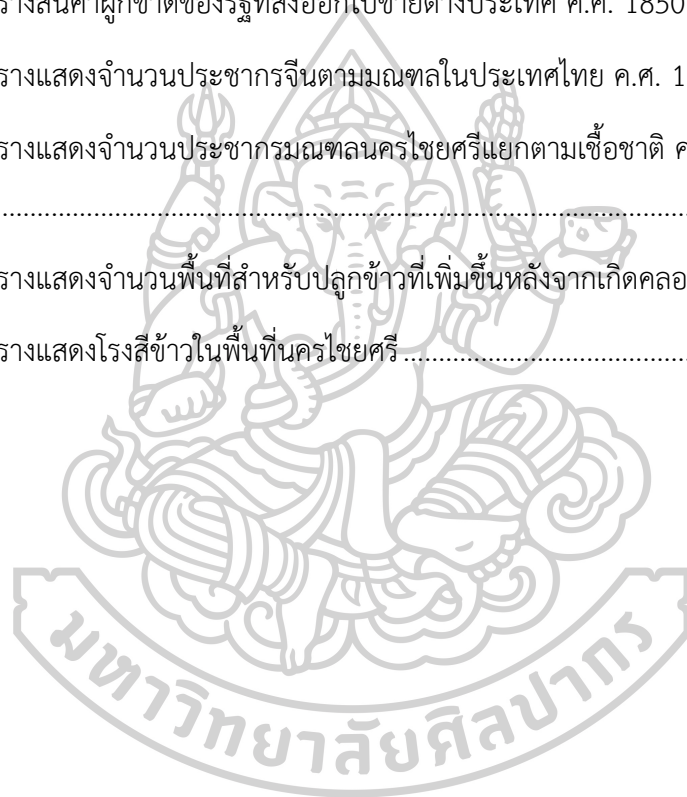
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1.....	1
บทนำ.....	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. ทบทวนวรรณกรรม.....	4
3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	15
4. ขอบเขตของการศึกษา.....	15
5. วิธีการศึกษา.....	15
6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
7. แหล่งข้อมูล.....	16
8. ข้อตกลงเบื้องต้น.....	16
บทที่ 2.....	18
ความเป็นมาของคลองเจดีย์บูชา.....	18
2.1 สภาพทั่วไปของคลองเจดีย์บูชา.....	18
2.2 ปัจจัยในการขุดคลองเจดีย์บูชา.....	22
2.3 แรงงานชาวจีนกับการขุดคลองเจดีย์บูชา.....	36

บทที่ 3	48
ความเป็นมาของชาวจีนก่อนยุคคลองเจดีย์บูชา	48
3.1. ภูมิหลังการอพยพสู่ดินแดนประเทศไทยของชาวจีนโพ้นทะเล	48
3.1.1 กลุ่มของชาวจีน	57
3.2. ความเป็นมาของชาวจีนเมืองนครไชยศรีก่อนยุคคลองเจดีย์บูชา	68
บทที่ 4	78
การขยายตัวของชุมชนจีนหลังการเกิดขึ้นของคลองเจดีย์บูชา	78
4.1 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนชาวจีน	78
4.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวจีน	100
4.2.1 ศาลเจ้าปูนเก้ากิ้งตัว	103
4.2.1.1 โรงเรียนหอเอนกวิทยา (ฮั่วเอี้ยะ)	105
4.2.2 มูลนิธิโพธิ์วงตั้ง-จีถังเกาะ นครปฐม	105
4.3 การแปลงเปลี่ยนของชุมชนชาวจีนในนครปฐม	108
4.3.1 การเข้ามาของเส้นทางรถไฟ	109
4.3.2 การเกิดขึ้นของเมืองนครปฐม	116
4.3.3 การเข้ามาของทางหลวงเพชรเกษม	118
4.3.4 การเกิดขึ้นของประตูน้ำเจดีย์บูชา	119
บทที่ 5	121
บทสรุป	121
รายการอ้างอิง	125
ประวัติผู้เขียน	130

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 : ตารางข้อมูลการขาดคลองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4	37
ตาราง 2 : ตารางแสดงชื่อและแซ่ของชาวจีนที่มาขอรับพระราชทานท้องตราสำหรับตัว.....	42
ตาราง 3 : ตารางแสดงจำนวนชาวจีนในประเทศไทย ค.ศ. 1822-1860 (พ.ศ. 2365 – 2403).....	67
ตาราง 4 : ตารางคาดการณ์จำนวนประชากรจีนในกรุงเทพฯ	68
ตาราง 5 : ตารางสินค้าผูกขาดของรัฐที่ส่งออกไปขายต่างประเทศ ค.ศ. 1850 (พ.ศ. 2393).....	74
ตาราง 6 : ตารางแสดงจำนวนประชากรจีนตามมณฑลในประเทศไทย ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447).....	80
ตาราง 7 : ตารางแสดงจำนวนประชากรมณฑลนครไชยศรีแยกตามเชื้อชาติ ค.ศ. 1907 (พ.ศ. 2450)	82
ตาราง 8 : ตารางแสดงจำนวนพื้นที่สำหรับปลูกข้าวที่เพิ่มขึ้นหลังจากเกิดคลอง	85
ตาราง 9 : ตารางแสดงโรงสีข้าวในพื้นที่นครไชยศรี	86

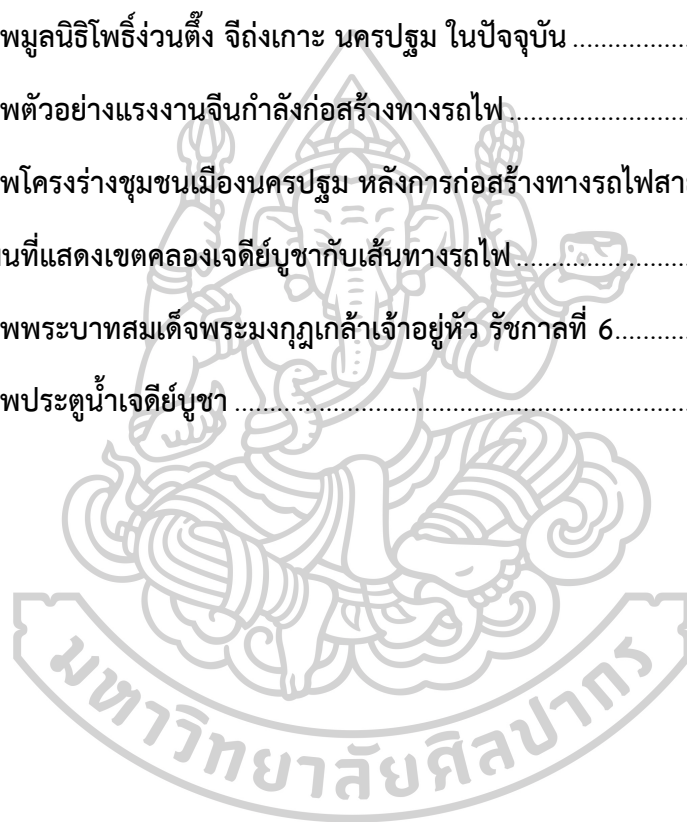

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพ 1 : ภาพเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค).....	19
ภาพ 2 : ภาพเส้นทางคลองเจดีย์บูชา	20
ภาพ 3 : ภาพพิธีฉัตรอภิษุ หรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ขณะออก ผนวช.....	24
ภาพ 4 : ภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ รัชกาลที่ 4 ขณะครองสิริราชสมบัติ	25
ภาพ 5 : ภาพถ่ายองค์จำลองของพระปฐมเจดีย์ที่เป็นรูปทรงก่อนการบูรณะ (ทางซ้าย) และ ภาพถ่ายองค์จริงหลังการบูรณะสร้างขึ้นใหม่ (ทางขวา)	27
ภาพ 6 : ภาพจำลองพระราชวังปฐมนคร.....	28
ภาพ 7 : ภาพถ่ายพระราชวังปฐมนคร	29
ภาพ 8 : แผนที่แสดงเขตคลองเจดีย์บูชา	30
ภาพ 9 : ภาพตัวอย่างของเรือนแพ	32
ภาพ 10 : ภาพของแรงงานจีนหรือกุลิฉินในยุคต้นรัตนโกสินทร์.....	40
ภาพ 11 : ภาพแรงงานจีนกำลังก่อสร้างทางรถไฟ.....	42
ภาพ 12 : ภาพพื้นที่ตะวันออกเฉียงใต้ของจีน	57
ภาพ 13 : ภาพมณฑลกวางตุ้ง	58
ภาพ 14 : ภาพมณฑลกวางตุ้งกับมณฑลฟูเกี้ยน	59
ภาพ 15 : ภาพเกาะไหหลำ.....	61
ภาพ 16 : ภาพเส้นทางการอพยพของจีน	64
ภาพ 17 : ภาพเรือโดยสารชาวจีนมายังไทย หรือ สยามในเวลานั้น.....	67
ภาพ 18 : ภาพแสดงเมืองสำคัญและเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ	71
ภาพ 19 : ภาพของสังฆราชปลเลอแก้วซ์.....	73
ภาพ 20 : ภาพตัวอย่างแรงงานจีนกำลังทำไร่อ้อย	77

ภาพ 21 : ภาพตัวอย่างของแรงงานรับจ้างชาวจีน หรือ กุสิจีน	83
ภาพ 22 : ภาพตัวอย่างโรงสีข้าวในอดีต	90
ภาพ 23 : ภาพตัวอย่างของการทำสวนแบบยกร่อง	91
ภาพ 24 : ภาพตัวอย่างพ่อค้าชาวจีน	96
ภาพ 25 : ภาพโครงสร้างจำลองของชุมชนเมืองนครปฐมในช่วงก่อตั้งหลังการขุดคลองเจดีย์บูชา	100
ภาพ 26 : ภาพมูลนิธิโพธิ์ธำมรงค์ จี้งเกาะ นครปฐม ในปัจจุบัน	107
ภาพ 27 : ภาพตัวอย่างแรงงานจีนกำลังก่อสร้างทางรถไฟ	110
ภาพ 28 : ภาพโครงสร้างชุมชนเมืองนครปฐม หลังการก่อสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี	111
ภาพ 29 : แผนที่แสดงเขตคลองเจดีย์บูชากับเส้นทางรถไฟ	115
ภาพ 30 : ภาพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6	117
ภาพ 31 : ภาพประตูน้ำเจดีย์บูชา	120

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาวจีนมีบทบาทต่อสังคมไทยมาเป็นเวลานานสามารถสืบย้อนไปว่าชาวจีนเดินทางเข้ามาในดินแดนไทยก่อนการเกิดขึ้นของอาณาจักรสุโขทัย ด้วยเหตุที่ชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเดินเรือและการค้าขาย ทำให้ชาวจีนได้เข้ามาค้าขายในดินแดนแถบนี้ โดยการค้าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ผลักดันให้ชาวจีนเข้ามาติดต่อกับและตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในดินแดนไทย¹ นอกจากนั้นชาวจีนจำนวนมากต้องอพยพออกจากบ้านเกิดเนื่องจากสาเหตุอื่น ๆ อาทิ ทุพภิกขภัย สาเหตุทางการเมือง ชาวจีนที่อพยพเข้ามา มักจะเริ่มตั้งถิ่นฐานชีวิตในดินแดนไทยด้วยการทำอาชีพค้าขาย รับจ้างเป็นแรงงาน หรือทำงานด้านเกษตรกรรม และในระยะต่อมา ชาวจีนที่สามารถสะสมความมั่งคั่งได้ในระดับหนึ่ง หรือมีความโดดเด่นในหมู่ชาวจีนเป็นผู้นำชุมชนจีน อาจจะมีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองของไทย อย่างเช่น สมัยอาณาจักรอยุธยา ในยุคของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้รับรองชาวจีนเป็นอย่างดี ชาวจีนบางส่วนได้รับแต่งตั้งเป็น เจ้าพนักงานที่ทำการซื้อขายแทนพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าของโรงเก็บสินค้า ซึ่งทางราชสำนักก็ได้ประโยชน์จากความสามารถของชาวจีนในการดูแลการค้าขาย ให้เติบโตและทำกำไรงามแก่ราชสำนัก ส่วนชาวจีนได้ใช้โอกาสในการเติบโตทางการเมืองและการยอมรับทางสังคมมากขึ้น² หรือ ในสมัยธนบุรี ที่สภาพสังคมและเศรษฐกิจเสียหายรุนแรง จากผลของสงคราม ชาวจีนก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูบ้านเมือง สมเด็จพระเจ้าตากสิน ผู้นำในการต่อสู้และฟื้นฟูบ้านเมืองในเวลานั้น มีเชื้อสายจีนแต่จิว ทำให้ได้รับการยอมรับจากกลุ่มชาวจีนแต่จิว และได้กลุ่มชาวจีนแต่จิวมาเป็นกำลังสำคัญของพระองค์ในการสงครามในรัชสมัย จีนแต่จิวได้รับการยกย่องว่าเป็น จีนหลวง

สมัยรัตนโกสินทร์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึง 19 เป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนเดินทาง อพยพเข้ามายังดินแดนไทยเป็นจำนวนมาก เนื่องจากจีนเวลานั้นอยู่ในสภาวะอดอยาก แร้นแค้น ไม่สามารถเพาะปลูกพืชผล หรือ ทำการค้าขายปกติได้ จากผลของภัยธรรมชาติและภัยสงคราม ชาวจีนจำนวนมากเลือกที่จะอพยพออกไปหาโอกาสที่ดีขึ้นในการใช้ชีวิต³ สังคมไทยในช่วงเวลาเดียวกันเป็นสังคมที่เปิดรับชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงาน เนื่องจาก เศรษฐกิจไทยในช่วงเวลานั้นกำลังขยายตัว ตรงกับสมัย

¹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 18 - 19.

² เรื่องเดียวกัน, 25 - 26.

³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, ชาวจีนในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517), 1-3.

รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ครองราชย์ในช่วง 21 กรกฎาคม ค.ศ. 1824 (พ.ศ. 2367) – 2 เมษายน ค.ศ. 1851(พ.ศ. 2394) โดยเฉพาะด้านการค้าต่างประเทศ ทำให้มีความต้องการแรงงานจำนวนมาก มาเพื่อผลิตสินค้าในด้านต่างๆ เช่น การทำเหมืองแร่ดีบุก หรือ การทำอุตสาหกรรมส่งออกน้ำตาล ที่เป็นที่ต้องการมากในตลาดโลก การเข้ามาของชาวจีนจึงตอบสนองต่อความต้องการของเศรษฐกิจไทยได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลกระทบอื่นของการเข้ามาเป็นจำนวนมากของชาวจีน คือ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น ทั้งการแต่งงานระหว่างชาวจีนกับชาวไทย การนำวัฒนธรรม ความเชื่อของชาวจีนเข้าสู่สังคมไทย และผลกระทบที่ตามมาของการขยายตัวของเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นเอง ส่งผลให้ชาวจีนเริ่มออกไปประกอบอาชีพในพื้นที่รอบนอกของ ไทยมากขึ้น เกิดการพัฒนาเปิดพื้นที่ต่าง ๆ ชาวจีนมักขยายไปตามเส้นทางน้ำ ที่สามารถเดินทางได้สะดวกในช่วงเวลานั้น กลุ่มแม่น้ำสำคัญแห่งหนึ่งที่ชาวจีนเข้าไปอาศัยอยู่ คือ กลุ่มแม่น้ำท่าจีน ที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ราบลุ่มตอนกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน แม่น้ำท่าจีนมีความยาวประมาณ 200 กิโลเมตร มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ เมืองชัยนาท เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี (เมืองนครปฐม) และ เมืองสมุทรสาคร ปลายสุดของแม่น้ำไหลลงทะเลที่อ่าวไทย ทำให้บริเวณนี้ มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความเหมาะสมในการติดต่อค้าขาย จึงเป็นเหตุผลสำคัญ ทำให้ ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งชุมชนริมแม่น้ำท่าจีน ค้าขายสินค้า และทำเกษตรกรรม จนขยายตัวเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่⁴ เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาล ที่เริ่มจากการปลูกอ้อยริมแม่น้ำท่าจีน แล้วขยายโรงงานน้ำตาล แปรรูปอ้อยเป็นน้ำตาล ส่งออกต่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งหนึ่งในพื้นที่สำคัญที่ชาวจีนมีบทบาทอย่างมาก ก็คือ พื้นที่นครไชยศรี หรือ นครปฐมในปัจจุบัน

ชาวจีนกลุ่มแรกเข้ามาในพื้นที่นครไชยศรี (นครปฐม) ตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่เริ่มมีการทำสัญญาการค้ากับชาติตะวันตกทำให้การค้าขยายตัวมากยิ่งขึ้น⁵ เพราะมีสินค้าส่งออกที่สำคัญและมีมูลค่าสูง คือ น้ำตาล ทำให้บริเวณพื้นที่นครไชยศรีที่เป็นแหล่งปลูกอ้อยและโรงงานผลิตน้ำตาลมีชาวจีนอพยพเข้ามาจำนวนมาก ตามบันทึกของบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ ปรากฏว่า มีการปลูกอ้อยตลอดทั้งสองฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี มี

⁴ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนกลุ่มแม่น้ำท่าจีน (กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2554), 24 - 26

⁵ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 120.

แรงงานปลูกอ้อยเป็นชาวจีน มีโรงงานน้ำตาลจำนวนกว่า 20-30 โรง แต่ละโรงใช้แรงงานจีนประมาณ โรงละ 200-300 คน และเจ้าของโรงงานก็เป็นชาวจีน⁶ คนเหล่านี้เป็นผู้ผลิตน้ำตาลทรายที่เป็นสินค้าส่งออกที่มีมูลค่าสูง พื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีน เมืองนครปฐม มีความเหมาะสมในการปลูกอ้อย เนื่องจากมีปัจจัยสนับสนุน 3 ประการได้แก่

1. พื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน เป็นที่ราบดินดี สามารถปลูกอ้อยได้จำนวนมาก ทำให้เกิดโรงงานแปรรูปจากอ้อยไปเป็นน้ำตาลจำนวนมากขึ้น บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ
2. การขนส่งอ้อยไปแปรรูปที่โรงงานทำได้สะดวกและยังสามารถส่งผลผลิตน้ำตาลทรายไปยังกรุงเทพมหานครได้สะดวกเช่นกัน
3. บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน อยู่ไม่ไกลจากทะเล ทำให้แรงงานชาวจีนสามารถเดินทางเข้ามาได้ง่าย ส่งผลให้อุตสาหกรรมน้ำตาลเติบโต⁷ ผลจากความต้องการน้ำตาลและความสมบูรณ์ของพื้นที่เพาะปลูกอ้อยทำให้ มีชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก และนอกจากปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาลแล้ว ชาวจีนยังมีส่วนสำคัญในการพัฒนาพื้นที่เป็นอย่างมาก โดยแรงงานชาวจีน นั้นเป็นแรงงานสำคัญที่มีบทบาทในการขุดคลอง ซึ่ง คลองสำคัญสายหนึ่งในบริเวณนี้ คือ คลองเจดีย์บูชา ถูกขุดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ครองราชย์ระหว่าง 2 เมษายน ค.ศ. 1851 (พ.ศ. 2347) ถึง 1 ตุลาคม ค.ศ.1868 (พ.ศ. 2411)

คลองเจดีย์บูชาเริ่มขุด ใน ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) และขุดเสร็จใน ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) รวมระยะทาง 17.96 กิโลเมตร ปลายคลองด้านตะวันตกไหลต่อไปยังแม่น้ำแม่กลอง ส่วนด้านตะวันออก ลำคลองไหลผ่านองค์พระปฐมเจดีย์ แล้วตรงไปออกแม่น้ำท่าจีน มีการใช้คลองเจดีย์บูชาเป็นเส้นทางคมนาคม ทั้งใช้ขนสินค้า เช่น ของป่า สินค้าเกษตรกรรม จากพื้นที่รอบนอก เช่น ราชบุรี กาญจนบุรี เข้ากรุงเทพฯ และกระจายสินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯสู่พื้นที่รอบนอก และผลของการเกิดขึ้นของคลองเจดีย์บูชา ทำให้บริเวณริมคลองกลายเป็นชุมชนที่ผู้คนค่อย ๆ ตั้งเป็นแหล่งพักการขนส่ง แหล่งซื้อขาย แลกเปลี่ยน และให้บริการผู้คนที่เดินทางมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ชุมชนที่เกิดขึ้นสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาช่วงแรกนั้นคือชุมชนชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ที่จำนวนมากเคยเป็นแรงงานรับจ้างขุดคลองเจดีย์บูชาแล้วเมื่อขุดเสร็จสิ้นได้ลงหลักปักฐาน อาศัยอยู่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา

⁶ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มแม่น้ำท่าจีน, 40.

⁷ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453.", 33 - 35.

ชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาเหล่านี้ได้กลายเป็นรากฐานของเมืองนครปฐมในอนาคต โดยชาวจีนมีความสำคัญมาก เช่น พ่อค้า ที่ชาวจีนถือว่าเป็นผู้บุกเบิกการค้าขายในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา กล่าวคือ เมื่อชาวจีนรวมตัวเป็นชุมชน ก็เริ่มเกิดการค้าขึ้น ทำให้พื้นที่ที่เคยรกร้างว่างเปล่า เกิดเป็นตลาดใหม่ เช่น ตลาดริมคลองเจดีย์บูชา หรือตลาดซอย 2 ในปัจจุบัน เป็นต้น มีชาวจีนที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นประกอบอาชีพค้าขาย ชุมชนในช่วงแรก จะประกอบด้วย ร้านค้าย่อย แหล่งรับซื้อสินค้า หรือรวบรวมสินค้า เพื่อส่งต่อไปศูนย์การค้าแหล่งอื่น บ้านพักจะเป็นอยู่ในที่เดียวกับร้านค้า มีสถานบริการ เช่น โรงหอย ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของคลอง⁸ โดยใช้คลองเจดีย์บูชา เป็นเส้นทางคมนาคมหลักในการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นๆที่อยู่ติดกับเส้นทางน้ำเช่นกัน

เมื่อชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาเติบโตขึ้น ก็ทำให้ทางการไทยเข้ามาดูแล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ครองราชย์ระหว่าง 1 ตุลาคม ค.ศ. 1868 (พ.ศ. 2411) ถึง 23 ตุลาคม ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453) โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ว่าการเมืองนครไชยศรีไปอยู่ที่ ตำบลพระปฐมเจดีย์ ใน ค.ศ. 1901 (พ.ศ. 2444) และได้รับการยกระดับขึ้นเป็นเมืองนครปฐมอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1913 (พ.ศ. 2456)

จากที่กล่าวไปทั้งหมด จึงเหตุผลให้ งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการทำความเข้าใจในเรื่องพัฒนาการชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ค.ศ. 1862 -1955 (พ.ศ. 2405 – 2498) ที่จะช่วยให้สามารถเห็นภาพและเข้าใจวิถีชีวิตของชาวจีนและพัฒนาการของชุมชนชาวจีนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม ซึ่งการทำความเข้าใจสองสิ่งนี้ เป็นการขยายองค์ความรู้เรื่องสังคมชาวจีนในไทย และความรู้ในเรื่องประวัติความเป็นมาของนครปฐมที่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้อ่านขึ้นไปต่อยอดเป็นงานอื่นได้ต่อไปในอนาคต

2. ทบทวนวรรณกรรม

ผู้ศึกษาสนใจที่จะทำวิจัยเรื่อง พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ. 2405 – 2498 ทำให้ผู้ศึกษาได้ทำการสำรวจสภาพของการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องของชาวจีนและนครปฐมในด้านต่างๆซึ่งหลังจากศึกษาทางผู้วิจัยได้ทำการกำหนดกรอบเวลาในการศึกษาไว้ ตั้งแต่ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา โดยหลังจากศึกษาค้นคว้าและสำรวจงานต่างๆที่ผ่านมา แล้วพบว่าสามารถแบ่งกลุ่มของงานตามประเด็นสำคัญที่งานเขียนแต่ละเรื่อง ดังนี้

⁸ บุญนาค ติวกุล, *คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม* (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526), 34.

กลุ่มที่ 1 งานเขียนที่กล่าวถึงชุมชนชาวจีนในนครปฐม

งานเขียนในกลุ่มนี้ จะเป็นการกล่าวถึงชุมชนชาวจีนกลุ่มต่างๆ ที่ในอาศัยในนครปฐม ซึ่งมีตั้งแต่การอธิบายเหตุผลในการเข้ามาอยู่อาศัยในนครปฐม การใช้ชีวิตในนครปฐม การประกอบอาชีพ การประกอบพิธีกรรมของชาวจีน ผลกระทบจากการเข้ามาของชาวจีนต่อนครปฐม

1. วิทยานิพนธ์เรื่อง **เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453** ของ **มณฑล คงแถวทอง** (มหาวิทยาลัยศิลปากร,สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2527) ได้อธิบายถึง ความรุ่งเรืองของกิจการหลังการเซ็นสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ที่ทำให้สามารถส่งออกน้ำตาลได้ง่าย ประกอบกับน้ำตาลในเวลานั้นเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศเป็นอย่างมาก ทำให้น้ำตาลมีราคาสูงในตลาด ประกอบกับเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ชาวจีนอพยพออกนอกประเทศ ทำให้มีชาวจีน จำนวนมากอพยพเข้ามาในบริเวณนครไชยศรี ที่เป็นพื้นที่ที่สามารถปลูกอ้อยที่เป็นวัตถุดิบในการทำน้ำตาล เกิดการทำไร่อ้อยและเกิดเป็นโรงงานน้ำตาลขึ้นจำนวนมากในพื้นที่หรือการที่ชาวจีนบางส่วนเปลี่ยนตัวเองมาเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อข้าวซึ่งสามารถปลูกได้มากในพื้นที่เช่นเดียวกับอ้อย แล้วนำข้าวที่รับซื้อมา ส่งออกต่างประเทศ โดยการจำแนกประชากรของทางการในปี ค.ศ.1907 (พ.ศ. 2450) ก็พบว่า มีชาวจีนในพื้นที่นครไชยศรี เป็นจำนวน 33,826 คน เป็นเป็นการยืนยันถึงความหนาแน่นของชาวจีนในพื้นที่ และด้วยความหนาแน่นของจำนวนชาวจีน ก็ทำให้เกิดปัญหาการรวมกลุ่มของชาวจีนเป็นกลุ่มอั้งยี่เกิดเป็นความวุ่นวายในพื้นที่

2. งานวิจัย **บทบาทชาวไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันตก : ศึกษากรณีจังหวัดนครปฐม** เขียนโดย **ด้วน ธิเชิง และ คณะ** (มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ,2540) กล่าวถึง การดำเนินธุรกิจของชาวไทยเชื้อสายจีนในนครปฐม เริ่มจากจังหวัดนครปฐมมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมาก ซึ่งชาวจีนอพยพเหล่านั้นจำนวนมากเริ่มจากเป็นแรงงาน เป็นกุลี แล้วก็ค่อยๆเก็บสะสมเงิน พอมีทุนมากพอ ก็เริ่มเปิดกิจการต่างๆ เช่น ร้านขายกาแฟ ขายกล้วยเดี่ยว เป็นต้นแล้วค่อยๆไล่ระดับ เปิดกิจการที่ใหญ่ขึ้น เป็นโรงสี โรงสุรา ธุรกิจโรงแรม ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ มีการรวมตัวเป็น สมาคม มูลนิธิ เพื่อช่วยเหลือชาวจีนที่เดือดร้อน เช่น สมาคมสุขศาลานูเคราะห์ สมาคมพ่อค้าแห่งจังหวัดนครปฐม เป็นต้น

3. วิทยานิพนธ์ เรื่อง **บทบาทของศาลเจ้าเงินในการธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ศึกษากรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม** ของ **รตพร ปัทมเจริญ** (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สาขามานุษยวิทยา,2544)

ในงานชิ้นได้อธิบายว่า ชาวจีน ได้อพยพเข้ามาานครปฐมช่วงรัชกาลที่ 2-5 โดยเข้ามา 2 เส้นทาง คือ กลุ่มที่อพยพมาทางฝั่งอ่าวไทย โดยผ่านเมืองสมุทรสาคร กับ อีกกลุ่มที่อพยพผ่าน กรุงเทพฯ เดินทางเข้ามายังเมืองนครไชยศรี โดยในช่วงแรก ชาวจีนรับจ้างเป็นกุลี หรือเป็นแรงงานใน ภาคการเกษตร ต่อมาก็บางส่วน เริ่มหันไป ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และเป็นพ่อค้าคนกลาง รวมทั้ง ในภายหลัง มีกลุ่มชาวจีนที่ประสบความสำเร็จ มีสถานะร่ำรวย หรือสามารถเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของ ราชการไทยได้ ซึ่งทำให้โครงสร้างชุมชนชาวจีนนครปฐม มีความหลากหลายตั้งแต่ คนระดับล่างที่เป็น แรงงาน ไปจนถึงคนที่เป็นชนชั้นปกครอง ซึ่งทำให้เป็นเรื่องยากที่กลุ่มคนเหล่านี้ทุกระดับชั้นจะมาพบ กันได้ แต่หนึ่งในสถานที่ที่คนจีนทุกระดับชั้นสามารถมาเจอกัน ก็คือ ศาลเจ้าจีน

สำหรับศาลเจ้าจีนมีบทบาทสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์ชาวจีน สาเหตุมาจากรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดกระแสชาตินิยมขึ้นในไทย มีความพยายามอย่างมาก จากหลายรัฐบาลไทยในการล้มล้างความเป็นจีนไปจากสังคมไทย ทั้งการพยายามความเปลี่ยนแปลงให้ เป็นไทย โดยในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่กำหนดให้คนที่เกิดในไทย มีสัญชาติไทย ต้องเข้ารับการศึกษาระบบ ไทย ศึกษาภาษาไทย ลดการศึกษาภาษาจีนในสังคม หรือหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ต้องการลดอำนาจทางเศรษฐกิจของชาวจีนในไทย การยึดกิจการชาวจีนในไทย การห้าม ชาวจีนประกอบอาชีพบางอาชีพ รวมทั้งการกวดขันห้ามศึกษาภาษาจีนในไทย แต่หลังสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลลดความเข้มงวดในการควบคุมความเป็นจีนลง ในตอนนั้น ศาลเจ้าได้ กลายเป็น สถานที่ฟื้นฟู อัตลักษณ์ความเป็นจีน โดยศาลเจ้าที่มีโดดเด่นในพื้นที่นครปฐม เช่น ศาลเจ้า ปุนเถ่ากงเจตัว เป็นศาลเจ้าที่ตั้งอยู่ ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นสถานที่รวมกลุ่มชาวจีน ทุกภาษา เทพเจ้าปุนเถ่ากง ถือเป็นเทพเจ้าที่ปกป้องดูแลให้ความสงบสุขแก่ผู้คนในพื้นที่ ซึ่ง ศาลเจ้านี้ เป็นแหล่งในการสอนภาษาจีนแก่ลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีน และเป็นสถานที่อนุรักษ์วัฒนธรรมจีน รวมทั้งสืบต่อวัฒนธรรมต่อไป นอกจากนั้น ศาลเจ้าแห่งนี้ก็เป็นสถานที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยเชื้อ สายจีนด้วยกันเอง ทั้งการร่วมประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมผ่านศาลเจ้าจีน การร่วมกันทำ สาธารณะประโยชน์ เช่น บริจาคเงินเพื่อสร้างตึกโรงพยาบาล บริจาคเงินสนับสนุนหน่วยงานราชการ ต่าง ๆ เกิดความเป็นสามัคคีในหมู่ชาวไทยเชื้อสายจีน

4. วิทยานิพนธ์ **พิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครปฐม ของ พัทธรา กิจ ปฐมมงคล** (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, สาขาไทยคดีศึกษา, 2547)

ได้อธิบายว่า คนเชื้อสายจีนในนครปฐม ส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษจากประเทศจีนเดินทางอพยพ มาตั้งถิ่นฐานในนครปฐม ในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่การคมนาคมมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น โดยช่วงแรก ชาวจีนได้ไปรวมตัวกันที่ เมืองนครไชยศรีเป็นจำนวนมาก ทั้งไปเป็น แรงงานในโรงงานน้ำตาล เป็น แรงงานขุดคลองหลายสาย สร้างทางรถไฟผ่านเมืองนครไชยศรี ทำอาชีพเพาะปลูก และ ค้าขายตาม ตลาดหรือแม่น้ำลำคลอง ทำให้เมืองนครไชยศรีกลายเป็นแหล่งรวมชาวจีนขนาดใหญ่ หลังการจาก ย้ายศูนย์กลางปกครองท้องถิ่น จากนครไชยศรี มายัง นครปฐม ทำให้พื้นที่โดยรอบเกิดการขยายตัว เกิดเป็นชุมชน ตลาด ริมนน และ ริมคลองเจดีย์บูชา โดยชาวจีนที่เดินทางเข้ามาได้นำความเชื่อและ วัฒนธรรมของตนเองมาใช้ดำเนินชีวิตในสังคมไทย เกิดเป็นพิธีกรรมแบบจีนในสังคมไทย ซึ่งหลาย พิธีกรรมก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ในกรณีนครปฐมนั้น ชาวจีนแต่จิวเป็น กลุ่มชาวจีนที่มาก ที่สุดในจังหวัด มีการลงหลักปักฐานอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครปฐม กระจายอาศัยอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ เช่น ชุมชนริมคลองชลประทาน ชุมชนกั้งบ้วย ชุมชนพญาพาน ชุมชนพญาพาน ชุมชนตลาดล่าง และ ชุมชนตลาดบน เป็นต้น

สำหรับพิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีน ที่ปรากฏในจังหวัดนครปฐม นั้นมีหลากหลายซึ่งมีทั้ง พิธีกรรมที่สามารถปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยได้ และ พิธีกรรมที่ไม่สามารถปรับตัวได้จนหายไปตาม กาลเวลา ตัวอย่าง

เทศกาลไหว้บรรพบุรุษ นิยมไหว้ในวันที่ 5 เมษายน หรือ ไหว้ก่อนวันที่ 5 เมษายน เป็นการ เช่นไหว้ปีละ 1 ครั้ง ที่สุสานหรือหิ้งบูชาที่บ้าน ด้วยอาหารคาว หวาน ผลไม้และเครื่องดื่ม เพื่อเป็น แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ หลังจากไหว้เสร็จ จะมีการรับประทานที่เช่นไหว้เพื่อความ เป็นสิริ มงคล ซึ่ง เทศกาลไหว้บรรพบุรุษนี้ สามารถปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยได้ โดย มีการผสมผสานเข้ากับ อิทธิพลของศาสนาพุทธ มีการนิมนต์พระมาร่วมทำพิธีไหว้บรรพบุรุษ หรือ การทำพิธีไหว้ที่วัด

เทศกาลขนมจ้าง ตรงกับวันที่ 5 เดือน 5 ของจีนเป็นเทศกาลที่ระลึกถึงขุนนางที่ซื่อสัตย์ของ ชาวจีน และเป็นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือไปด้วย ซึ่งจะเป็นการไหว้ด้วยขนมจ้าง แต่เทศกาลนี้ไม่ สามารถปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยได้ เนื่องจากผู้คนนครปฐมในปัจจุบันไม่เห็นความสำคัญของ เทศกาลนี้ ทำให้เทศกาลนี้ค่อยๆหายไป

ซึ่งจาก 2 ตัวอย่างทำให้สามารถอนุมานได้ว่า พิธีกรรมหรือเทศกาลที่ยังมีอยู่ในปัจจุบัน นั้นมี การผสมผสานอิทธิพลของความเป็นไทยเข้าไปด้วย

5.บทความบทบาทคนจีนในการพัฒนาลุ่มแม่น้ำท่าจีน ของ สุภาพร คชารัตน (สถาบันวิจัย

ภาษาและวัฒนธรรมเอเชียมหาวิทยาลัยมหิดล,2562)

ในบทความนี้ได้มีการกล่าวถึงประเด็นที่หลากหลายเกี่ยวกับชาวจีน ตั้งแต่การอพยพเข้ามาของชาวจีน ที่ทางการไทย ให้สิทธิพิเศษชาวจีน ถึง ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453) หลายประการ ได้แก่ ให้สามารถอพยพเข้าไทยได้อย่างอิสระ ไม่จำกัดจำนวน ไม่ต้องรับการเกณฑ์แรงงานหรือสังกัดเข้านายคนใดคนหนึ่ง สามารถค้าขายหรือย้ายถิ่นไปทั่วไทยได้อย่างเสรี แต่งานกับหญิงไทยได้ สำหรับภาษีพลเมืองนั้น ชาวจีนจ่ายเพียง 3 ปีครั้ง ครึ่งละ 6 สลึง ซึ่งนับว่าน้อยกว่าคนไทย อีกทั้งราชสำนักไทยยังพระราชทานตำแหน่ง ยศลาบรรดาศักดิ์ แก่ชาวจีนที่สร้างประโยชน์ให้ไทย ทำให้ไทยในยุคนั้นเป็นจุดหมายที่สำคัญของชาวจีนโพ้นทะเล จากการที่พื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำให้มีชาวจีนอพยพเข้ามา ทำมาหากินในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนอย่างต่อเนื่อง แรงงานจีนในยุคนี้ เป็นแรงงานสำคัญในการขุดคลองต่างๆในพื้นที่นครปฐม เช่น คลองโยง คลองเจดีย์บูชา คลองแจ็ก คลองมหาสวัสดิ์ คลองนราภิรมย์ คลองจินดา เป็นต้น และนอกจากเป็นแรงงานสำคัญในการขุดคลองแล้ว แรงงานจีนนับเป็นแรงงานสำคัญในการสร้างทางรถไฟและปลูกสร้างสิ่งต่างๆ โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของแม่กองเงินอีกทีหนึ่ง

สำหรับในด้านอุตสาหกรรมน้ำตาลเริ่มขยายตัวขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 หลังทำสนธิสัญญาเบอร์นกับประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. 1826 (พ.ศ. 2369) ทำให้มีการเปิดเสรีการค้า มีการค้ากับต่างประเทศเพิ่มขึ้น เศรษฐกิจของลุ่มน้ำนครชัยศรีก็ขยายขึ้นตาม ซึ่งในเวลานั้น ชาวจีนก็อพยพเข้ามามากขึ้น มีหลักฐานพบว่า มีการตั้งโรงงานน้ำตาลในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึง 30 โรง แต่ละโรง มีแรงงานจีนประมาณโรงละ 200 คน และ ชาวจีนยังเป็นแรงงานในการปลูกอ้อย ทำให้กล่าวได้ว่าชาวจีนเป็นผู้ที่ดำเนินกิจการผลิตน้ำตาลทรายเกือบทั้งหมด ตั้งแต่ ปลูกอ้อย ตัดอ้อย บุคลากรในโรงงานน้ำตาล และผู้ผูกขาดการเก็บภาษีน้ำตาลทราย ซึ่งในเวลาต่อมาชาวจีนบริเวณลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ได้มีโอกาสเก็บหอม รอมริบ จนสามารถสร้างบทบาททางเศรษฐกิจได้ในยุคหลังต่อ นั่นก็คือ พระภาชีสมบัติบริบูรณ์ (โพธิ์) ซึ่งเป็นเจ้าภาษีอ้อย มีการลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในบริเวณพื้นที่นครไชยศรี สมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งการเข้ามาของอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายก่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ เกิดการขุดคลองสายหลักในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ คลองเจดีย์บูชา ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) และ คลองมหาสวัสดิ์ ค.ศ. 1860 (พ.ศ. 2403) ซึ่งแรงงานจีนก็เป็นแรงงานหลักในการขุดคลอง ทำให้การปลูกอ้อยเริ่มขยายตัวเข้าไปยังบริเวณ ตำบลวังตะกุ่ม ใกล้องค์พระปฐมเจดีย์ และคลองสองสายนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการขนอ้อยและน้ำตาลทรายเข้ากรุงเทพฯ

สำหรับในด้านของอุตสาหกรรมข้าวนั้น หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ได้เปิดเสรีการค้า ความต้องการข้าวก็เพิ่มสูงขึ้นตาม ซึ่งพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีนมีความเหมาะสมต่อการปลูกข้าว ต่อมาเมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกสำคัญ ชาวบ้านเริ่มมาปลูกข้าวกันมากขึ้นเรื่อยๆ ในทางตรงข้ามอ้อยกลับมีราคาตกลงและทำกำไรได้น้อยกว่าข้าว ทำให้ชาวจีนเริ่มผันตัวเองจากอุตสาหกรรมน้ำตาลมาอุตสาหกรรมข้าว ในฐานะพ่อค้ารายย่อยและพ่อค้าคนกลาง เนื่องจากชาวจีนมีความชำนาญในการค้าขาย ความเชี่ยวชาญในการเดินทางไปซื้อขายข้าว และการมีเงินทุนสำหรับซื้อข้าว ทำให้ชาวจีนได้เติบโตและสะสมทุนจนกลายเป็นนายทุนใหญ่ เกิดชุมชนค้าขนาดใหญ่รอบแม่น้ำท่าจีน หลังการจัดตั้งมณฑลนครไชยศรีอย่างเป็นทางการ ใน ค.ศ. 1895 (พ.ศ. 2438) ได้มีการสำรวจในปี ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) พบว่า มณฑลนครไชยศรี มีชาวจีนอาศัยอยู่ถึง 33,992 คน ทำให้กล่าวได้ว่า ชาวจีนมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจลุ่มน้ำท่าจีนในยุคนั้นเป็นอย่างมาก ซึ่งอุตสาหกรรมข้าวเริ่มนำร่องเรื่องไปพร้อมกับความสำคัญของการคมนาคมทางน้ำ จนกระทั่งการสร้างขยายถนนเพชรเกษมในปี ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) โรงสีริมน้ำจึงค่อยๆ หายไป กลายเป็นโรงสีริมถนน และด้วยความที่ชาวจีนเป็นชนชาติที่มีความสามารถในการค้าขาย ชาวจีนจำนวนหนึ่งได้ประกอบอาชีพค้าขาย โดยเริ่มจากพายเรือไปขายสินค้าตามเส้นทางน้ำต่างๆ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นตลาดริมน้ำและแพขายของ ซึ่งที่พบในนครปฐม ได้แก่ ตลาดบางหลวง ตลาดสามพราน ตลาดต้นสน ตลาดจรัญราย ตลาดห้วยพลู เป็นต้น

จากที่กล่าวไปในกลุ่มที่ 1 จะเห็นได้ว่า งานในกลุ่มนี้ที่ผ่านมา เป็นงานที่อธิบายการเข้ามาในพื้นที่ของนครปฐมของชาวจีน เป็นการอธิบายผลกระทบของการเข้ามาของชาวจีน ที่เป็นผลมาจากผลกระทบทางเศรษฐกิจและผลกระทบทางสังคม แต่ไม่ได้มีงานที่กล่าวถึงชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาโดยเฉพาะ บริเวณตำบลพระปฐมเจดีย์ ถึง บริเวณตำบลนครปฐม ทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าจำเป็นต้องศึกษาในประเด็นนี้ เพื่อเป็นการเติมเต็มช่องว่างในการศึกษาชุมชนชาวจีนนครปฐม

กลุ่มที่ 2 งานเขียนที่กล่าวถึงสภาพของพื้นที่นครปฐม

งานเขียนในกลุ่มนี้ จะมุ่งแสดงภาพของเมืองนครปฐมตั้งช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่ออธิบายว่า สภาพเมืองของนครปฐมในตอนนั้นเป็นอย่างไร การพัฒนาของนครปฐมในด้านต่างๆ นั้น เป็นพัฒนาไปในแนวทางใด มีปัจจัยอะไร สนับสนุน การพัฒนาเหล่านั้น ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการแบ่งงานกลุ่มที่ 2 นี้ออกมาเป็น 3 หัวข้อย่อย เพื่อให้เกิดกระชับในการศึกษาและทำความเข้าใจ

2.1 กลุ่มที่กล่าวถึงสภาพพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีน เป็นงานที่ศึกษาที่แสดงภาพความเป็นไปของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีน หรือ ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งการศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องประเด็นนี้จะเป็นการช่วยให้เข้าใจนครปฐมในภาพใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น

2.1.1 หนังสือพลวัตของชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี มิติทางนิเวศวัฒนธรรม (2551) โดย เสาวภา พรศิริพงษ์ และ คณะ ได้อธิบายว่า เกิดการขยายตัวของแรงงานในพื้นที่นครไชยศรีเพื่อผลิตผลข้าวหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ซึ่ง จำนวนแรงที่เพิ่มมาจากการที่ประชาชนอพยพจากที่อื่นเข้ามาอาศัยพื้นที่ การที่ประชาชนในพื้นที่เปลี่ยนอาชีพมาทำนา ปลูกข้าว เนื่องจากข้าว มีราคาดี และ การยกเลิกระบบไพร่และทาส ตั้งแต่ ค.ศ. 1874 (พ.ศ. 2417) ทำให้แรงงานอิสระที่ได้รับการปลดปล่อย ได้ไปประกอบอาชีพทำนาตามบรรพบุรุษ ซึ่งผลจากการที่ข้าวราคาดี ทำให้ ธุรกิจค้าข้าว เติบโตขึ้นเช่น โดย พ่อค้าข้าว ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่ฐานะพอสมควร เนื่องจากการซื้อข้าวต้องลงทุนสูง โดย พ่อค้าข้าวต้องมีเรือบรรทุกของตัวเอง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็มีการล่องเรือไปหาขานาตามพื้นที่เพาะปลูกและทำการตกลงราคาข้าวกัน ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามรายคน และ ผลจากแรงงานหรือประชาชนมากขึ้น ทำให้เกิดชุมชนต่างๆเพิ่ม ซึ่ง ตลาด เป็นสิ่งที่เกิดตามขึ้นมาเพื่อรองรับการค้าขาย แลกเปลี่ยนของชุมชนต่างๆในพื้นที่ ซึ่ง สินค้าที่ขายในตลาด ก็จะเป็นผลผลิตทางเกษตรกรรม หรือสินค้าหัตถกรรม โดยในชุมชนขนาดใหญ่ จะใช้ระบบเงินตรา แต่ในชุมชนขนาดเล็ก จะใช้การแลกเปลี่ยนสินค้า

2.1.2 หนังสือ ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มแม่น้ำท่าจีน (2554) โดย สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ ได้กล่าวถึง การอพยพเข้านครปฐมในช่วงแรก มีหลายปัจจัยทั้ง การถูกกวาดต้อนเข้ามาจากการทำสงครามให้เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่นครปฐม ความอุดมสมบูรณ์ของนครปฐมที่สามารถเพาะปลูกได้ดีเป็นสิ่งดึงดูดผู้คนให้เข้าตั้งถิ่นฐาน และ การเติบโตของการค้าต่างประเทศ ซึ่ง นครปฐมอยู่ใกล้กรุงเทพฯ รวมทั้ง มีเส้นทางที่สามารถขนส่งสินค้าไปยังท่าเรือได้สะดวก ทำให้เหมาะอยู่อาศัยสำหรับผู้ที่ต้องการทำการค้าขาย ต่อเมื่อเกิดการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ระหว่างไทยกับอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ที่เปลี่ยนการค้าไทยจากการค้าผูกขาดเป็นการค้าเสรี ประกอบกับ ความต้องการข้าวมากขึ้นจากอาณาเขตของชาติตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ราคาข้าวในตลาดโลกปรับตัวสูงขึ้นหลายเท่าตัว กลายเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ผู้คนยังอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่นครปฐมมากยิ่งขึ้น โดยประชากรที่อพยพเข้ามาหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น ลาว จีน มอญ เขมร ญวน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ มักรวมตัวกันเป็นกลุ่ม กระจายตัวตามริมฝั่งแม่น้ำ ปากคลอง ริมคลอง และ กลุ่มชาติพันธุ์ ลาว จีน เขมร ญวน ก็เป็นเป้าหมายในการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ให้ มี

ศูนย์กลางเผยแพร่อยู่ที่ วัดนักบุญเปโตร โดย บาทหลวงชาวฝรั่งเศส เป็นผู้ชักชวนด้วยการสัญญาว่าจะให้การคุ้มครองทางกฎหมาย แลกกับ คนที่เหล่านั้น เข้ารีตมานับถือศาสนาคริสต์

2.2 งานที่กล่าวถึงพัฒนาการของนครปฐม เป็นงานที่กล่าวถึงนครปฐมโดยตรง ซึ่งจะเป็นช่วยทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของนครปฐม ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับทั้งประเด็นทางการเมือง และประเด็นทางเศรษฐกิจ

2.2.1 บทความในวารสารประวัติศาสตร์ เรื่อง **การขยายตัวของเมืองนครปฐม อันเนื่องมาจากการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ พ.ศ. 2396-2456 (2534) ของ ธีระ แก้วประจันต์** ได้อธิบายว่า เมื่อเกิดการบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ขึ้นแล้ว ในปี ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) สิ่งก็ตามก็คือ เกิดชุมชนรอบองค์พระปฐมเจดีย์ เกิดโรงงานน้ำตาลโรงงานสีข้าว ขึ้นบริเวณใกล้เคียง ต่อมาได้มีการขุดคลองเจดีย์บูชาและคลองมหาสวัสดิ์ ขึ้น โดย การขุดคลองเจดีย์บูชา ทำให้การเดินทางมายังองค์พระปฐมเจดีย์สะดวกขึ้นกว่าเดิมมาก ราษฎรในบริเวณใกล้เคียงสามารถนำสินค้า มาขายยังบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ได้สะดวก เกิดเป็นตลาดใหญ่แห่งหนึ่งในหัวเมือง เพราะ พ่อค้าจากกรุงเทพฯ ก็สามารถนำสินค้ามาขาย และซื้อสินค้ากลับไปได้ นอกจากนี้คลองสายนี้ ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการขนส่งอ้อยและน้ำตาลทรายอีกด้วย คลองเจดีย์บูชานอกจากจะมีประโยชน์ ในการคมนาคมขนส่งแล้วยังมีผลทำให้ เกิดการขยายพื้นที่ทำนาบริเวณสองฝั่งคลอง เพราะเมื่อขุดคลองขึ้นที่ดินบริเวณสองฝั่งคลอง จะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนา การขุด คลองเจดีย์บูชา ทำให้มีพื้นที่นาเพิ่มขึ้น ส่วนคลองมหาสวัสดิ์ นั้นก็เป็นอีกหนึ่งเส้นทางที่สามารถใช้เดินทางจากกรุงเทพฯ มายังนครปฐมได้ง่ายขึ้น ทำให้ตัวเมืองนครปฐมยิ่งเติบโตขึ้นไปอีก ต่อมาเกิดการสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี ตัดผ่านชุมชนสำคัญคือ กรุงเทพฯ นครปฐม บ้านโป่ง โพธาราม เมืองราชบุรี และเพชรบุรี ช่วยให้ ราษฎรเดินทางไปมาสะดวกยิ่งขึ้น และสามารถ ขนส่งสินค้าไปค้าขายยังบริเวณใกล้เคียงได้ส่วนที่เกี่ยวกับเมืองนครปฐมคือ เมื่อเปิดเดินรถไฟสายเพชรบุรี ราษฎรที่อยู่ใกล้เมือง นครปฐมเดินทางไปมาสนักการองค์พระปฐมเจดีย์สะดวกขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ราษฎรในบริเวณ เมืองนครปฐม เพชรบุรี กาญจนบุรี นิยมไป สนักการพระแท่นดงรัง ซึ่งอยู่ในพื้นที่เมืองกาญจนบุรี ครั้นเปิดเดินรถไฟสายนี้ราษฎรพากันมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์มากขึ้น เพราะการไปมาสะดวก โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลประจำปี

2.2.2. รายงานการวิจัย เรื่อง **พัฒนาการทางเศรษฐกิจ – สังคม และ การเคลื่อนย้ายของประชากรในเขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ของ นิวัฒน์ ฉิมพาลี** (มหาวิทยาลัยศิลปากร ,2536) ได้อธิบายว่า การเคลื่อนย้ายประชากรในเขตอำเภอนครชัยศรี เกิดขึ้นจากขยายเส้นทาง

คมนาคมทางน้ำ ในช่วงรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 5 มีจุดประสงค์ของการเคลื่อนย้าย ทั้งเหตุผลทางเศรษฐกิจ และ เหตุผลทางศาสนา โดย กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายเข้ามามีตั้งแต่ กลุ่มชาวลาว กลุ่มชาวเขมร กลุ่มชาวจีน และ ยังมีคนไทยจากพื้นที่ทางภาคอีสานเดินเข้ามาอยู่อาศัย เมื่อมีคนกลุ่มหลายชาติพันธุ์ย้ายเข้ามา เกิดเป็นแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกัน เช่น การมีกลุ่มชาวไทยในพื้นที่ รับเอาวัฒนธรรมการจับบั้งไฟของชาวลาว มาปรับเป็นพิธีของกลุ่มตัวเอง ซึ่งการประกอบอาชีพของผู้ที่ย้ายเข้ามานั้นส่วนใหญ่ก็เริ่มจากประกอบอาชีพเกษตรกรรม แล้วเมื่อมีเงินทุนมากขึ้น ก็เริ่มย้ายไปประกอบอาชีพอื่น เช่น การตีเหล็ก ทอผ้า ค้าขาย เป็นต้น

2.2.3. รายงานเรื่อง **การสร้างเมืองบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม ตั้งแต่ พ.ศ. 2396 - พ.ศ.2468 (2541)** โดย **ปิ่นเพชร จำปา** ได้อธิบายว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีศรัทธาในองค์พระปฐมและเห็นความสำคัญขององค์พระปฐมเจดีย์ที่การบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์จะเป็นส่งเสริมบารมีของพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม จึงได้เริ่มให้บูรณะในปี ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) นอกจากการบูรณะแล้ว ยังให้มีการขุดคลองอีกหลายแห่งเพื่อเพิ่มความสะดวกในการเดินทางซึ่งเริ่มจาก คลองเจดีย์บูชา ที่เป็นเส้นทางจากแม่น้ำนครชัยศรีมายังบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ในปี ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) คลองมหาสวัสดิ์ ใน ค.ศ. 1860 (พ.ศ. 2403) จากแม่น้ำอ้อมวัดไชยพุทธมาลาไปทะลุออกแม่น้ำนครชัยศรี ในปี ค.ศ. 1866 (พ.ศ. 2409) มีการขุดคลองภาษีเจริญ จากคลองบางกอกใหญ่ในกรุงเทพฯ ไปออกที่แม่น้ำราชบุรี ซึ่งการบูรณะและขุดคลองเหล่านี้ได้มีการเกณฑ์แรงงานมาทำงานจำนวนมาก ซึ่งแรงงานเหล่านี้จำนวนมากได้มาตั้งรกรากบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เพราะบริเวณพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การอยู่อาศัย และ การขุดคลองทำให้สามารถเดินทางได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดเป็น ชุมชนรอบองค์พระปฐมเจดีย์ เกิดเป็นตลาดหรือ ย่านการค้าของชุมชน ที่มีการค้าขายหนาแน่น

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ย้ายที่ว่าการเมือง มายังบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เนื่องจากมองว่ามีความเจริญมากกว่า และ หลังการย้ายที่ว่าการมา ได้เริ่มมีการวางผังเมืองขึ้น ผังทิศตะวันออก จัดถนนขนานไปกับคลองเจดีย์บูชา และ เขตสถานที่ราชการ ทิศเหนือเป็นที่อยู่อาศัยและตลาด

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการประกาศตั้งเมืองนครปฐมอย่างเป็นทางการ และได้มีการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ ยิ่งทำให้นครปฐมได้รับการพัฒนา

มากขึ้น ทั้งจัดตั้งสุขาภิบาล มีการสร้างถนนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะถนนจากพระปฐมเจดีย์กับเขตพระราชวัง ขยายเมืองไปทิศตะวันตกและทิศใต้เพิ่มขึ้น

2.2.4. หนังสือ **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมืองนครปฐม(2559)** ของ **ปรารธนา แซ่อึ้ง** ได้กล่าวถึง นโยบายปฏิรูปการปกครองในสมัยของพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้นำวิธี การปกครองส่วนมณฑลเทศาภิบาล มาใช้ควบคุมหัวเมืองให้ทั่วถึง และ รัดกุมมากขึ้น เพื่อป้องกันการคุกคามจากชาติตะวันตก เกิดเป็น มณฑลนครไชยศรี ใน ค.ศ. 1891 (พ.ศ. 2434) ตามด้วยการย้ายที่ว่าการมณฑลจากพื้นที่นครไชยศรี มายังพื้นที่บริเวณ องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งผลจากการย้ายที่ว่าการทำให้ชุมชนบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์และสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาที่เป็นตลาดการค้าขนาดใหญ่อยู่แล้วเจริญยิ่งขึ้นและเป็นการเปลี่ยนแปลงจาก ชุมชนธรรมดา เป็น ชุมชนเมือง ซึ่งเป็นการทำให้ความสำคัญของนครไชยศรีลดลง และ ความสำคัญของนครไชยศรีถูกลดบทบาทลงอีก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนศูนย์กลางของมณฑลนครไชยศรีมายัง บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เรียกว่า อำเภอเมืองนครปฐม

2.2.5. บทความ **งานศึกษาเรื่องนครปฐมจากเอกสารฝรั่งเศส** โดย **โลรองท์ เอนแก** มี **กรรณิกา จรรย์แสง** เป็นผู้แปล และ เป็นบรรณาธิการ ซึ่งบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือ **นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส (2552)** ได้มีการอธิบายว่า นครปฐม ในช่วง ค.ศ. 1843 – 1978 (พ.ศ. 2386 -2521) ตั้งแต่ นักบวชชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางเข้ามาดูแลชุมชนชาวคริสต์ในพื้นที่นครปฐม ใน ค.ศ. 1843 (พ.ศ. 2386) ได้เล่าถึง สภาพชุมชนที่มีบ้านไม้ไผ่ อยู่ประมาณ 500 หลัง มีการทำไร่ อ้อยและโรงงานน้ำตาล ไปถึง นักโบราณคดี และ นักวิชาการ ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามานครปฐม เพื่อทำการสำรวจค้นคว้า โบราณสถานต่างๆในนครปฐม มีการการร่วมมือกับรัฐบาลไทย ในการรวบรวมโบราณวัตถุและทำการบูรณะโบราณต่างๆ ซึ่งนำไปสู่การบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ด้วยเช่นกัน

2.3. งานศึกษาที่กล่าวถึงคลองเจดีย์บูชา เป็นที่งานที่อธิบายถึงความเป็นมาและความสำคัญของคลองเจดีย์บูชาที่ต่อจังหวัดนครปฐม ซึ่งการศึกษาในงานส่วนนี้ จะเป็นการช่วยเข้าใจในประเด็นของคลองเจดีย์บูชามากขึ้น

2.3.1. วิทยานิพนธ์เรื่อง **คลองกักระบบเศรษฐกิจไทย** ของ **กิตติ ต้นไทย** (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,สาขาประวัติศาสตร์,2520) ได้อธิบายถึง ประวัติความเป็นมาของคลองต่างๆในไทย ซึ่งมีการกล่าวถึง คลองเจดีย์บูชา ที่เป็นคลองสำคัญภายในเขตเมืองนครปฐมที่เริ่มตั้งแต่ตำบลท่าน้ำไปถึงเขตวัดพระงาม โดย คลองเจดีย์บูชา มีการจัดสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ใช้ขนส่งอ้อยและ

น้ำตาลซึ่งเป็นสินค้าสำคัญในช่วงค.ศ. 1850 - 1867 (พ.ศ. 2393 - 2410) จากที่พื้นที่นครไชยศรีที่เป็นแหล่งปลูกอ้อยขนาดใหญ่ ไปยังแม่น้ำท่าจีน ต่อมาเมื่อมีการสัญจรผ่านคลองเจดีย์บูชาขึ้นมาขึ้น ก็เริ่มเป็นชุมชนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาในช่วงปี ค.ศ. 1854 (พ.ศ. 2397) และได้พัฒนาต่อมาเป็นตลาดการค้าในตัวเมืองนครปฐม เพราะ บริเวณนั้นเป็นเส้นทางที่ผู้คนสามารถสัญจรไปมาทำให้มีความต้องการสินค้าอยู่ตลอดเวลา

2.3.2. รายงานการวิจัย เรื่อง **คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม** ของ **บุญภาค ตีวกุล** (มหาวิทยาลัยศิลปากร, สาขาสังคมศาสตร์, 2526) ได้อธิบายถึง สภาพของเมืองนครปฐมที่ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำแม่กลองทางด้านตะวันตกของนครปฐม กับ แม่น้ำท่าจีนทางด้านตะวันออกของนครปฐม ทำให้นครปฐมได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำสองสาย มีการสะสมดินตะกอนจากการพัดพามาเป็นเวลานาน ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะสมกับกิจกรรมเป็นอย่างมาก และนอกจากการสะสมดินตะกอนแล้ว นครปฐมก็เกิดลำคลองและลำธารธรรมชาติจำนวนมาก จากแม่น้ำสองสาย ต่อได้มีการดำเนินการขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้น โดยสาเหตุผลสำคัญในการขุดคลองเจดีย์บูชา มาจากความต้องการใช้เป็นเส้นทางเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการขุดคลองนี้ก็ได้อิทธิพลต่างๆ เช่น เป็นเส้นทางให้เข้าถึงแหล่งปลูกอ้อยและแหล่งน้ำตาลที่สำคัญได้สะดวกขึ้น เป็นการช่วยให้กรุงเทพฯ สามารถปกครองหัวเมืองได้ดีขึ้น ช่วยเปิดพื้นที่เพาะปลูกและที่ทำนาเพิ่มขึ้น และทำให้พื้นที่ริมคลองเจดีย์บูชากลายเป็น ศูนย์กลางแวะพักการขนส่ง เพื่อแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า รวมทั้งรวบรวมสินค้าเพื่อกระจายไปสู่ชุมชนอื่นๆ ผู้คนค่อยๆ มาตั้งถิ่นฐานที่แห่งนี้มากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อใช้บริการการซื้อขายแลกเปลี่ยน รวบรวมสินค้า รวมทั้งให้บริการกับผู้ที่ยานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งชุมชนเมืองนครปฐมแรกก่อตั้งนั้น ประกอบด้วยชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจาก ชาวจีนมีความถนัดในการค้ามากกว่าชาวไทย นอกจากในรายงานการวิจัย ได้กล่าวถึง การมาถึงของรถไฟสายเพชรบุรี หรือ รถไฟสายใต้ ที่มีการวางแผนก่อสร้างมาตั้งแต่ ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) และได้เปิดให้บริการในปี ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) ทางรถไฟตัดผ่านเข้ามาในชุมชนนครปฐม เป็นแนวขนานกับคลองเจดีย์บูชา และได้เกิดตัดถนนเพิ่มขึ้นอีกหลาย เช่น ถนนรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ถนนรอบสถานีรถไฟ เป็นต้น โดยผลจากการสร้างเส้นทางรถไฟผ่านชุมชนนครปฐมพร้อมทั้งตัดถนนเชื่อมโยงเส้นทางสายใหม่นี้ เป็นการกำหนดระเบียบการใช้ที่ดินในชุมชน คือการวางผังเมืองให้กับชุมชนนี้

จากที่กล่าวไป จะเห็นว่า งานเขียนที่กล่าวถึงนครปฐมได้อธิบาย ปัจจัยและความสำคัญของนครปฐมที่เป็นตัวส่งเสริมให้เมืองนครปฐมเติบโตขึ้น และ เห็นถึงความหลากหลายของชาติพันธุ์ต่างๆ

ที่เดินเข้ามาอยู่อาศัยในนครปฐม ซึ่งเราก็จะพบ ชาวจีนเป็นชนชาติที่โดดเด่น มีบทบาทสำคัญต่อนครปฐม เป็นอย่างมากแต่ในงานกลุ่มนี้ผู้ศึกษามองว่าขาดการลงรายละเอียดในพื้นที่การอยู่อาศัยริมคลองเจดีย์บูชา ซึ่งเป็นพื้นที่ใจกลางเมืองนครปฐม ทำให้ผู้ศึกษาต้องการศึกษาเรื่องชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา

3. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

3.1. ศึกษาการอพยพของชาวจีนที่เข้ามาในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ในช่วงพ.ศ. 2405 - 2498

3.2. ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ในช่วงพ.ศ. 2405 - 2498

3.3. ศึกษาพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชาหลังการเข้ามาของชาวจีน ในช่วงพ.ศ. 2405 - 2498

4. ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ.2405 – 2498 เลือกจุดเริ่มต้นของงานที่ พ.ศ.2405 เนื่องจาก เป็นปีที่ ขุดคลองเจดีย์บูชาเสร็จสิ้น ชาวจีนที่มาขุดคลอง ได้ตั้งรกรากเป็นชุมชนอยู่บริเวณริมคลองและบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ คลองเจดีย์บูชาได้กลายเป็นแหล่งการค้าที่เชื่อมเส้นทางคมนาคมสายต่างๆที่สามารถติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นได้ ทำให้ชาวจีนที่มาเป็นกลุ่มแรกปักหลักอยู่อาศัยกลายเป็นชุมชนจีน และได้ขยายตัวมากขึ้นในภายหลัง ส่วนสาเหตุที่เลือกจุดสิ้นสุดของการศึกษา ใน พ.ศ.2498 เนื่องจาก เป็นปีที่ประตูน้ำเจดีย์บูชาสร้างเสร็จ ทำให้ระดับน้ำลดลง เรือไม่สามารถเดินทางได้สะดวกอีกต่อไป เป็นการสิ้นสุดการเดินทางสัญจรทางน้ำของคลองเจดีย์บูชา มีผลให้ชุมชนริมคลองหมดความสำคัญลงตามไป ส่วนในด้านพื้นที่ศึกษาจะเป็นบริเวณสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา บริเวณตลาดซอย 2 ถึง บริเวณวัดพระงาม พระอารามหลวง ซึ่งครอบคลุมตำบลพระปฐมเจดีย์ถึงตำบลนครปฐมในปัจจุบัน

5. วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่อง พัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ.2405 – 2498 จะศึกษาจากหลักฐานชั้นต้น ได้แก่ เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่เกี่ยวกับชาวจีน นครปฐม และนโยบายของรัฐบาล และศึกษาหลักฐานชั้นรองผ่านวิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัย บทความข่าว สื่อ

ออนไลน์ รวมทั้ง สัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่น โดยยึดหลักระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์และหลักจริยธรรมในมนุษย์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและถูกต้อง

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1. ได้ทราบถึงความเป็นมาของการอพยพชาวจีนที่เข้ามาในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ในช่วงพ.ศ. 2405 - 2498

6.2. เข้าใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีน ด้านสังคมและวัฒนธรรม ในพื้นที่เมืองนครปฐม บริเวณสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาในเมือง ที่ส่งผลเกิดเป็นศาลเจ้าจีน หรือ วัฒนธรรม ในช่วงพ.ศ. 2405 - 2498

6.3. เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา หลังการเข้ามาของชาวจีน ในช่วงพ.ศ. 2405 - 2498

7.แหล่งข้อมูล

7.1. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ และวังท่าพระ

7.2. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

7.3. สำนักงานสถิติแห่งชาติ

7.4. วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

7.5. บทความที่เกี่ยวข้อง

7.6. สื่อออนไลน์ต่าง ๆ

7.7. สัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา

8.ข้อตกลงเบื้องต้น

8.1 ชาวจีน ในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่อพยพมาจากจีน หรือ เป็นลูกหลานจีนที่ใช้ภาษาจีนและการสืบสานประเพณีจีน

8.2 งานศึกษานี้ พื้นที่ศึกษา มีชื่อที่แตกต่างกัน ตามช่วงเวลาดังนี้

- เมืองนครไชยศรี เป็นชื่อแรกที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่ออาณาจักรใกล้เคียงกับจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน ต่อมาสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ครองราชย์ในช่วง ค.ศ. 1868 - 1910 (พ.ศ. 2411 - 2453) โดยอำเภอ เกิดจากพระราชบัญญัติ

ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (พ.ศ.2440) ที่เป่าหมายเพื่อปฏิรูปการปกครองของไทย ทำให้เกิดหน่วยการปกครองอำเภอขึ้น เกิดเป็นอำเภอพระปฐมเจดีย์อยู่ภายใต้เมืองนครไชยศรี มีอาณาเขตเทียบเท่า อำเภอเมืองนครปฐมในปัจจุบัน

- สำหรับเมืองนครปฐม มีจุดเริ่มต้นสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่ครองราชย์ในช่วง ค.ศ. 1868 - 1910 (พ.ศ. 2411 - 2453) โดย รัชกาลที่ 6 เห็นว่า อำเภอพระปฐมเจดีย์ มีความเจริญมากพอแล้ว จึงยกอำเภอพระปฐมเจดีย์ ขึ้นเป็นเมืองนครปฐม ใน ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2456) ทำให้อำเภอพระปฐมเจดีย์ ถูกเปลี่ยนเป็น อำเภอเมือง และเมืองนครไชยศรี ถูกลดฐานะเป็นอำเภอนครไชยศรี อยู่ใต้เมืองนครปฐม

8.3 สำหรับคำว่า นครชัยศรี จะใช้กับชื่อแม่น้ำนครชัยศรี เท่านั้น

บทที่ 2

ความเป็นมาของคลองเจดีย์บูชา

ความเป็นมาและพัฒนาการของเมืองนครปฐมนั้นเชื่อมโยงกับคลองเจดีย์บูชาเป็นอย่างมาก ซึ่งคลองเจดีย์บูชาเป็นคลองที่เชื่อมต่อมาจากแม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำนครชัยศรีเข้ามายังบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ที่ถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของเมืองนครปฐม โดยคลองแห่งนี้เกิดขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ต้องการให้เกิดเส้นทางที่สามารถเดินทางมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ได้สะดวกและรวดเร็ว ซึ่งการเกิดของคลองเจดีย์บูชาแห่งนี้ได้ส่งผลต่อพัฒนาการของชุมชนเมืองนครปฐมโดยตรง เริ่มตั้งแต่เป็นการเปิดเส้นทางให้ผู้คนทั่วไปเข้าเดินทางเข้ามายังพื้นที่ได้มากขึ้น ซึ่งพื้นที่สองฝั่งคลองก็ถือเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับอยู่อาศัย ทั้งการใช้คลองเป็นเส้นทางในการเดินทางไปยังพื้นที่อื่น เพื่อการค้าขาย การติดต่อชุมชนอื่น การใช้น้ำในคลองเพื่อทำการเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชาได้มีโอกาสพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ จนพื้นที่สองฝั่งคลองเหล่านี้ได้กลายเป็นชุมชนเมืองนครปฐมในระยะแรกเริ่ม ซึ่งทำให้สามารถกล่าวได้อย่างเต็มที่ว่า การเกิดขึ้นและมีอยู่ของคลองเจดีย์บูชา เป็นการส่งเสริมบทบาทในด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้ชุมชนเมืองนครปฐมพัฒนาขึ้นเรื่อยมาจนกลายเป็นศูนย์กลางของจังหวัดนครปฐม

2.1 สภาพทั่วไปของคลองเจดีย์บูชา

คลองเจดีย์บูชาเป็นปัจจัยสำคัญที่นำความเจริญเข้ามาในบริเวณรอบองค์พระปฐมเจดีย์ จากบริเวณที่เคยเป็นป่ารก้างเสียส่วนใหญ่ ภายหลังได้กลายเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ มีประชากรจำนวนมากในพื้นที่

สำหรับการขุดคลองเจดีย์บูชานั้นตอนแรก ผู้ที่ได้รับหน้าที่ในการขุดคลองคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ที่ต้องขุดคลองจากบริเวณแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรีเข้าไปถึงบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ แต่เนื่องจาก สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ถึงแก่พิราลัย ในวันที่ 26 เมษายน ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ก่อนที่งานขุดคลองจะเสร็จสิ้น จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี เป็นผู้ขุดคลองต่อไป โดยคลองนี้เริ่มขุดตั้งแต่บริเวณบ้านท่านา ผ่านบริเวณพระราชวังที่สร้างขึ้นใหม่(พระราชวังปฐมนคร) ไปถึงเขตบริเวณวัดพระงามเป็นจุดสิ้นสุด รวมระยะทาง 449 เส้น หรือ 17.96 กิโลเมตร กว้าง 5 – 8 วา ลึก 6 วา⁹ มีค่าขุดคลอง เป็นเงิน 609 ชั่ง 11 ตำลึง 2 บาท 2 สลึง 1 เฟื้อง ค่าขุดต่อไม้ เงิน 13 ชั่ง 4 ตำลึง ค่าเกลี่ยดิน เงิน 10 ชั่ง 4 ตำลึง ค่าแก้คลองคดให้ตรง เงิน 53 ชั่ง 1 ตำลึง 2 บาท 1 สลึง 1 เฟื้อง รวม 806 ชั่ง 10 ตำลึง 3 บาท 2

⁹ กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร ภาค 22-25** (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2507), 297.

สลึง¹⁰ โดย รัชกาลที่ 4 ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ 600 ชั่งเศษ เป็นทุน และ โปรดเกล้า พระราชทานนามว่า คลองเจดีย์บูชา จากการเป็นเส้นทางมาบูชาพระปฐมเจดีย์¹¹

ภาพ 1 : ภาพเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค)

ที่มา : เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค), เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <http://www.bunnag.in.th/oldsite/prarajpannuang003.html>

คลองเจดีย์บูชาที่ขุดมานั้นได้ผ่านด้านหลังพระราชวังปทุมนคร ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถเดินทางด้วยเส้นทางน้ำ ผ่านคลองเจดีย์บูชา มาลงที่สถานที่ประทับ หรือ พระราชวังปทุมนคร ได้โดยสะดวก ทางชายฝั่งคลองบริเวณนี้มีศิลาแลงก้อนสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่วางเรียงกันเป็นชั้นบันได ชายฝั่งด้านตรงข้าม มีอิฐมอญ ก่อตัวซ้อนกันเป็นระเบียบ

¹⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี(ชำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ : บริษัทหอมนรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2548), 308.

¹¹ กรมศิลปากร, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394-2404 (กรุงเทพฯ : ดำรงธรรม, 2511), 232.

ภาพ 2 : ภาพเส้นทางคลองเจดีย์บูชา

ที่มา : ปารามศ เกษตรเจริญ, เปิดบ้านอ่านเมืองปทุมนคร เส้นทางประวัติศาสตร์ยุคทองแห่งทวารวดี, เข้าถึงเมื่อ 30 มกราคม 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.dek-d.com/board/view/3746707>

จากภาพแสดงถึง เส้นทางการเดินทางจาก พระนคร หรือ กรุงเทพมหานคร ไปยังพระปฐมเจดีย์ ซึ่งหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า ได้โปรดฯ ให้ขุดคลองเจดีย์บูชา ในปี ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) ซึ่งคลองนี้ได้เชื่อมกับฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี และ ในปี ค.ศ. 1860 (พ.ศ. 2403) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า ได้โปรดฯ ให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์ เชื่อมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ากับฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีน หรือแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งเป็นการเปิดเส้นทางน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่พระปฐมเจดีย์ ซึ่งตามหลักฐานในพงศาวดารได้ กล่าวถึงไว้ว่า

“ขุดคลองชั้นตำบล 1 ตั้งแต่วัดไชยพุกขมาลา ตลอดออกกรมศาลเจ้าสุบินตกแม่น้ำเมืองนครไชยศรี”¹² โดยคลองมหาสวัสดิ์ยาว 684 เส้น ซึ่งคลองแห่งนี้นอกจาก เพื่อประโยชน์ในการนมัสการพระปฐมเจดีย์แล้ว ยังเป็นการเปิดพื้นที่เพาะปลูก ปราบกฏเป็นหลักฐานว่า เมื่อขุดเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดฯ ให้แบ่งที่นาสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ในแขวงเมืองนนทบุรี และแขวงเมืองนครไชยศรีจำนวน 16,200 ไร่ ออกเป็น 50 ส่วน ส่วนละ 324 ไร่ แล้วยกที่นา

¹² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, 2504), 181 - 182.

ดังกล่าวแบ่งพระราชทานแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา¹³ แต่เนื่องจาก เจ้านายที่ได้รับพระราชทานที่น่ายังทรงพระเยาว์อยู่มาก จึงไม่สามารถดูแลที่นาที่ได้รับพระราชทานได้ จำเป็นต้องปล่อยให้ผู้จัดการดูแลแทนพระองค์ หรือ ผู้อื่นเข้าไปทำนากันตามใจชอบ ซึ่งในเวลานั้นคนทำนายังน้อย และทำกันแต่เพียงพอกับกำลังตน ไม่เต็มเนื้อที่พระราชทาน ทั้งๆที่ มีการโปรดเกล้าฯ ยกเว้นค่านาให้ตลอดจนกว่าจะต้องทำตราแดงใหม่¹⁴ ดังนั้นจึงเกิดเป็นที่รกร้างว่างเปล่าอยู่มากมาย ที่พบเห็นได้ในภาพสะท้อนในนิราศพระปฐม ของสุนทรภู่ ที่อยู่ร่วมสมัยได้ดังนี้

“ถึงคลองมหาสวัสดิ์นี้มีใหม่	แต่ตามในลำคลองได้ร้องถาม
.....
ที่สองฝั่งคลองล้วนท้องทุ่ง	แลเป็นวังดูเวียงละเลงเหลิง
เห็นทิวไผ่ไม้พุ่มเป็นช่อมะเขี	ที่สูงเท่งลมโยนโกรนกริบกริว
เห็นเมฆหมอกออกรวบตามขอบป่า	เหมือนขอบฟ้าตกไกลใจวิวหวิ
ลมพระพายชายพาพฤษภาปลิว	เห็นแต่ทิวเขาไม้รำไรราย
ดูทุ่งกว้างทางเปลี่ยวให้เสียวจิต	ทั้งจากมิตรมาไกลยิ่งใจหาย
เห็นวิหคนกเอี้ยงมาเลี้ยงควาย	จับสบายบนตอดูคลอเคลีย
ฝูงกระจาบถาบบินลงกินข้าว	เจ้าของเขาคอยไล่ให้ไปเสีย
ที่ช่อมะเขีกระเด็นต้นยั่วเยี้ย	ทั้งผิวเมียตัวผู้ดูเจริญ” ¹⁵

แม้ผลลัพธ์จะเป็นเช่นนั้น ดังที่ปรากฏอยู่ในนิราศข้างต้น แต่การขุดคลองมหาสวัสดิ์ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐที่จะปรับปรุงที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้กลายเป็นไร่นา และเป็นการกระตุ้นความสนใจในการยึดครองกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นครั้งแรก แม้จะเป็นการกระทำในหมู่เจ้านายชั้นสูงก็ตาม รวมทั้งถ้าพิจารณาจากแผนที่ข้างต้นจะเห็นได้ว่าคลองมหาสวัสดิ์เป็นเส้นทางเชื่อม

¹³ "รายงานกราบบังคมทูลของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แต่รัชกาลที่ 5," 1 มิถุนายน พ.ศ.2446, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, ก.จ.ช.ร.5 กษ.33/31, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน

¹⁵ พระสุนทรโวหาร (ภู่), **นิราศพระปฐม** (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2520), 173.

กรุงเทพฯกับลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีและคลองเจดีย์บูชา มาฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นการช่วยอำนวยความสะดวกในการขนส่งอ้อยและน้ำตาล เพื่อส่งต่อไปขายยังกรุงเทพมหานครฯ และส่งออกขายต่างประเทศ อีกด้วย

ในกรณีของ คลองภาษีเจริญ จากภาพที่ 2 ข้างต้น ที่ในปี ค.ศ. 1866 (พ.ศ. 2409) พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) เจ้าภาษีฝิ่นได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานขุดคลอง จากบ้านดอนไก่อติ (ดอนกะฎี) แขวงเมืองสมุทรสาครมาออกคลองบางกอกใหญ่ริมวัดปากน้ำเพื่อประโยชน์ ในการค้าขาย ซึ่งในตอนแรกที่รัชกาลที่ 4 ทรงได้รับเรื่องนั้น ทรงเป็นห่วงว่าจะไม่มีเงินทุนในการขุดคลองอย่างเพียงพอ แต่พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ก็ยืนยันความคิดเดิมโดยอ้างว่า กรณีของเมืองอื่นไม่เอาเงินแผ่นดินมาใช้ในการขุดคลอง แต่ใช้วิธีเรียกรไ้กัน ถ้าไม่พอจึงขอให้รัฐบาลช่วย สำหรับกรณีนี้พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ได้เสนอความคิดเห็นเป็น 2 ประการคือ ประการแรกเรียกเก็บเงินจากเรือแพที่เดินเข้าออกคลองนี้ ประการที่สอง ตั้งโรงหอยที่เมืองนครไชยศรีและเมืองสมุทรสาคร 3 ปี เพื่อเอาเงินที่ได้มาเป็นค่าจ้างขุดคลอง¹⁶ จนในที่สุดรัชกาลที่ 4 ก็โปรดฯ ให้พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ เป็นแม่กองขุดคลองนี้โดยให้ใช้วิธีหักเงินภาษีฝิ่นซึ่งเป็นส่วนที่พระภาษีสมบัติบริบูรณ์จะต้องส่งให้แก่รัฐบาล พระราชทานให้เป็นค่าจ้างในการขุดคลองซึ่งได้รับพระราชทานชื่อต่อมาว่า คลองภาษีเจริญ ปรากฏว่าคลองภาษีเจริญได้กลายเป็นคลองสำคัญในการคมนาคมขนส่งและค้าขายกับชุมชนบริเวณแม่น้ำนครชัยศรี

2.2 ปัจจัยในการขุดคลองเจดีย์บูชา

รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้ขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้น เพื่อเป็นเส้นทางสำหรับการเดินทางมายัง องค์พระปฐมเจดีย์ ที่ในเวลานั้นพระองค์ก็ได้ทรงโปรดเกล้าให้ดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ ให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง โดยจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์เหล่านี้มันเกิดขึ้นสมัยที่ยังทรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ทรงออกผนวช มีพระนามว่า วชิรญาณภิกษุ ใน ค.ศ.1824 (พ.ศ.2367) ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งหลังจากผนวชได้ 7 พรรษา ในปี ค.ศ.1831 (พ.ศ.2374) ถูแต่งตั้งให้เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์พร้อมกับพระสงฆ์หลายรูป เนื่องจากพระองค์ได้ศึกษาในพระพุทธศาสนาแล้ว ต้องการเผยแพร่หลักธรรมแก่ราษฎร จึงได้เสด็จออกธุดงค์ไปตามมณฑลต่างๆ ตั้งแต่ ออยุธยา, นครสวรรค์, พิษณุโลก, นครไชยศรี และพระองค์เคยได้ยินเรื่องราวขององค์พระขนาดใหญ่มาก่อนจากศึกษาศาสนา จึงมีความต้องการเดินทางไปศึกษาด้วยตัวเอง¹⁷ โดยการไปนมัสการครั้งนี้ ทำให้ทรง

¹⁶ "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสสมณธาตุราชบุรี ร.ศ.128," พ.ศ.2452.

¹⁷ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, ความทรงจำ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญกิจ, 2517), 82 - 82.

ค้นพบว่าพระปฐมเจดีย์นี้มีขนาดใหญ่และเก่ามาก พระองค์ได้เกิดพระราชศรัทธาในพระปฐมเจดีย์ หลังจากนั้นก่อนเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติก็ได้เสด็จกลับมานมัสการพระปฐมเจดีย์อีกหลายครั้ง¹⁸ ซึ่งวชิรญาณภิกษุได้ดำริที่จะบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ ตั้งแต่ครั้งแรกที่มาเห็น จึงได้ถวายพระพรให้สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ แต่พระองค์ทรงไม่เห็นด้วย ดำรัสว่าเป็นของอยู่ในป่ารกถึงบูรณะขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์นัก ครั้นเมื่อได้ครองสิริราชสมบัติแล้วจึงโปรดเกล้าฯให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ พระปฐมเจดีย์¹⁹ โดยสำหรับสาเหตุการบูรณะพระปฐมเจดีย์ของรัชกาลที่ 4 จะสามารถอธิบายออกมาได้เป็น 2 หัวข้อ

ข้อ 1 คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชศรัทธาส่วนพระองค์และเห็นความสำคัญของพระปฐมเจดีย์ ตั้งแต่ครั้งที่ได้ไปนมัสการในช่วงที่ยังออกผนวชเป็น วชิรญาณภิกษุ ในปีค.ศ. 1831 (พ.ศ. 2374) ที่ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นความยิ่งใหญ่โต เก่าแก่ เห็นฝีมือการทำอิฐก่อสร้างทำให้ทรงมั่นพระทัยว่าเป็นเจดีย์ที่มีมาแต่แรกของสยามและภายในต้องบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ปรากฏเป็นคำบันทึกไว้ดังนี้

“...เป็นมหาเจดีย์ใหญ่กว่าพระเจดีย์ในประเทศสยามทุกๆแห่ง สืบดูทั้งพระราชอาณาจักรฝ่ายเหนือตั้งแต่เชียงใหม่ ตลอดลงมาฝ่ายใต้จนถึงเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองลาว เมืองเขมรฝ่ายตะวันออก พระสถูปเจดีย์ซึ่งจะโตใหญ่กว่าพระปฐมเจดีย์ไม่มี พิเคราะห์ดูจะเป็นของเก่ามาช้านาน ก่อนพระปฐมเจดีย์ในประเทศสยามจึงได้เรียกว่าพระปฐมเจดีย์ ทอดพระเนตรดูฝีมือทำอิฐและก่อ เห็นจะเป็นของทำแล้วเก่าแก่มาหลายครั้งหลายครา... พิเคราะห์ดูเห็นว่าจะเป็นองค์พระปฐมเจดีย์เดิมจะหักพังลงมา มีผู้ศรัทธามาเกลี้ยอิฐให้เป็นเกาะขึ้นแล้วมาก่อเป็นพระเจดีย์กลมขึ้นอีกคราว 1 เหมือนอย่างเจดีย์ในเกาะลังกา คงมีพระบรมธาตุบรรจุไว้เป็นแน่ ไม่เป็นที่สงสัยเลย พระปฐมเจดีย์มีหนังสือเก่าๆว่ามีปรากฏก่อนได้พบพระพุทธรูปพระฉายกว่า 1000 ปี ไม่ควรที่จะทิ้งร้างอยู่ ”²⁰

¹⁸ กรมศิลปากร, *เรื่องพระปฐมเจดีย์ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์* (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2506), 82.

¹⁹ กรมศิลปากร, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 4* (กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2506), 791.

²⁰ *เรื่องเดียวกัน*, 789 - 799.

ภาพ 3 : ภาพจิตรกรรมภิกษุ หรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ขณะออกผนวช

ที่มา : โรม บุญนาค, ๒๗ ปีครองผ้าเหลืองก่อนครองราชย์! ธิเบตแห่งผนวชก่อนสิทธิครองราชบัลลังก์จะมาถึง!!, เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/onlinesection/detail/9630000039057>

ข้อ 2 คือ การบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ หลังจาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ เป็นการเสริมบุญญาธิการ หรือ บารมีในการเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ยิ่งขึ้น เป็นผู้สืบทอดพระศาสนา ซึ่งจากการศึกษาถึงพระราชดำริทางการเมือง ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า พระองค์ทรงใช้ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมือง เป็นเครื่องมือก้าวไปสู่อำนาจทางการเมือง กล่าวคือ ทรงอยู่ในสมณเพศเพื่อลี้ภัยทางการเมือง เมื่อทรงตระหนักว่า ไม่อาจได้ราชสมบัติตามธรรมเนียม ทรงใช้การจุดศรัทธาเพื่อสร้างบารมีจากการแสวงหาความรู้ และ ปาฏิหาริย์ต่างๆ ทรงตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เพื่อแสดงความเป็นผู้นำทางศาสนจักร และทรงรับรู้ว่ามีกลุ่มขุนนางที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงได้ใช้ความเป็นผู้นำศาสนจักรในการสานสัมพันธ์กับขุนนางตระกูลบุญนาค ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มขุนนางที่มีอำนาจมากที่สุดในเวลานั้น จนในที่สุดพระองค์ทรงก้าวขึ้นกษัตริย์ด้วยการสนับสนุนของขุนนางตระกูลบุญนาค²¹และการ

²¹ นฤมล ธีรวัฒน์, "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 50 - 53.

บูรณปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งสถานที่ทางศาสนาขนาดใหญ่ ในฐานะกษัตริย์ผู้เป็นธรรมราชาที่ เป็นผู้อุปถัมภ์และส่งเสริมพระพุทธศาสนา ย่อมส่งผลต่ออำนาจทางการเมืองของพระองค์ไปพร้อมกัน ด้วย

ภาพ 4 : ภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ รัชกาลที่ 4 ขณะครองสิริราชสมบัติ

ที่มา : เพจเจาะเวลาหาอดีต, ความลับในช่วงเวลา 27 ปีของเจ้าฟ้ามงกุฎ(รัชกาลที่ 4)ก่อนขึ้นครองราชย์, เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.blockdit.com/posts/5f1dc5727cf80c0cbd515296>.

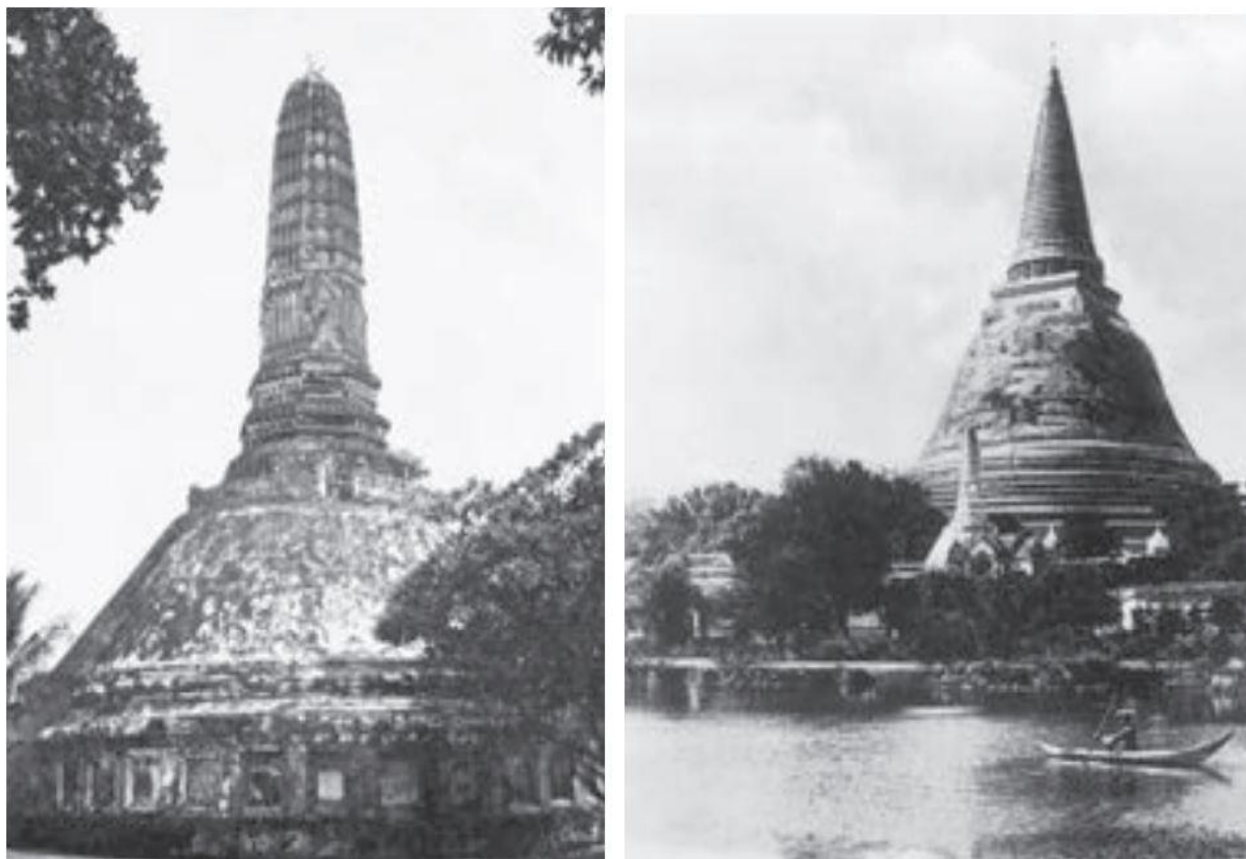
จากสาเหตุสำคัญทั้งสองประการที่กล่าวไป ทำให้องค์พระปฐมเจดีย์ได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ หรือสามารถได้ว่าเป็นการสร้างขึ้นใหม่เพราะได้มีการออกแบบรูปทรงพระเจดีย์ต่างจากพระเจดีย์องค์ เดิม แล้วสร้างพระเจดีย์องค์ใหม่ตามแบบที่ร่างขึ้นครอบเจดีย์องค์เดิม โดยในการบูรณปฏิสังขรณ์พระ ปฐมเจดีย์ สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ในปี ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) ได้ โปรดเกล้าฯให้ช่างทหาร ออกแบบเจดีย์ใหม่ จากนั้นจึงโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระยาบรมมหา

ประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่กองในการบูรณะ ให้พระศรีสมบัติ (หนูเล็ก โกมารกุล ณ นคร) หลวงพิทักษ์โยธา หลวงนราเรืองเดช เจ้ากรมไพร่หลวงอาสาใหม่ หลวงโยธาไพจิตรช่างทหารใน เป็นนางงาน ได้ลงมือถางต้นไม้บนองค์พระและถางที่ซุกคโลง แต่หลังการบูรณะไปได้เพียงปีเศษ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ถึงแก่พิราลัย ทำให้มีการโปรดเกล้าฯ ให้ เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ซึ่งเป็นบุตรชายของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นแม่กองทำการบูรณะต่อไป พร้อมกับพระราชทานเมืองนครไชยศรีซึ่งแต่เดิมขึ้นอยู่กรมมหาดไทย ให้ไปขึ้นกับกรมท่า เพื่อให้สามารถมีอำนาจบังคับกำลังคนมาทำการบูรณะพระปฐมเจดีย์ได้สะดวก²² โดยเจดีย์องค์เดิม ซึ่งเป็นของเก่านี้มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงบาตรคว่ำ ข้างบนมีพุทธอาสนะสี่เหลี่ยม ยอดมีฉัตรฐานพระสถูปสี่เหลี่ยมมีทางเดินประทักษิณล้อมรอบ ลักษณะเช่นนี้คล้ายกับสถูปสถูปเจดีย์ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างไว้ ณ อินเดีย ต่อมามีการซ่อมแซมและตัดแปลงจนกลายเป็นรูปพระปรางค์ ซึ่งรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้จำลองรูปพระปรางค์ไว้ด้านใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งองค์พระปฐมเจดีย์องค์เดิมนั้น สูง 19 วา 2 ศอก หรือ 39 เมตร ส่วนพระเจดีย์ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างครอบครององค์เดิมนั้นมี ลักษณะเป็นทรงระฆังคว่ำมีพุทธบัลลังก์ฐานสี่เหลี่ยมซ้อนบนรูประฆัง มียอดนราศูลและมหามงกุฏสวมไว้บนยอด องค์พระเจดีย์มีส่วนสูงจากฐานถึงยอดวัดได้ 3 เส้น 1 คืบ 6 นิ้ว หรือ 120.5 เมตร²³

จากที่กล่าวไป ข้างต้นจะเห็นถึง ความเป็นมาเริ่มแรกของคล่องเจดีย์บูชา ที่เกิดจากความศรัทธาของรัชกาลที่ 4 ที่มีต่อองค์พระปฐมเจดีย์และการแสวงการสนับสนุนทางการเมืองจากกลุ่มขุนนางที่ทรงอำนาจ เช่น กลุ่มขุนนางตระกูลบุนนาค เป็นต้น นำไปสู่การบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์และขุดคล่องเพื่อเป็นเส้นทางมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อคล่องดังกล่าว

²² กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 4, 792 - 793.

²³ เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี(ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, 302 - 306.

ภาพ 5 : ภาพถ่ายองค์จำลองของพระปทุมเจดีย์ที่เป็นรูปทรงก่อนการบูรณะ (ทางซ้าย) และภาพถ่ายองค์จริงหลังการบูรณะสร้างขึ้นใหม่ (ทางขวา)

ที่มา : สุจิตต์ วงษ์เทศ, พระปทุมเจดีย์ กว่าจะเป็นอย่างที่เห็นทุกวันนี้, เข้าถึงเมื่อ 31 มกราคม 2567, เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_1058329

สำหรับพื้นที่ด้านตะวันออกขององค์พระปทุมเจดีย์ มีการสร้างสถานที่สำหรับเป็นประทับของรัชกาลที่ 4 ซึ่งได้ทรงโปรดให้สร้างเป็นที่ประทับคู่กันกับองค์พระปทุมเจดีย์ นั่นคือพระราชวังปทุมนคร โดยปรากฏหลักฐานที่กล่าวพระราชวังดังนี้

“...แล้วโปรดให้สร้างพระราชวังที่ประทับไว้คู่กันกับวัดชื่อว่า วังปทุมนคร เพราะเหตุด้วยที่เมืองนั้นแต่โบราณเป็นเมืองหลวงของชาวสยามแต่เดิมมาชื่อว่า เมืองนครชัยศิริ สังเกตได้ที่พระเจดีย์ใหญ่ยังปรากฏอยู่ในป่าเป็นหลายตำบล แล้วที่วัดสังเกตได้ติดเนื่องกันไปไม่ขาดระยะยิ่งกว่ากรุงเก่า ที่วังเดิมนั้นอยู่ข้างตะวันตก พระปทุมเจดีย์ห่างประมาณ 30 เส้น มีฐานปราสาทแลห้องพระโรง โบสถ์พราหมณ์ สระน้ำ กำแพงชั้นในชั้นนอกก็ยังคงปรากฏอยู่บ้าง แต่เดี๋ยวนี้พวกจีนไปตั้งทำไร่หรือทะเลายที่สำเสียดเป็นอันมาก...”²⁴

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 308.

พระราชวังแห่งนี้สร้างขึ้นโดยนายช่างคนสำคัญในช่วงเวลานั้นคือ กรมขุนราชสีหวิกรม ที่มีบทบาทรับผิดชอบสร้างอาคารหลายแห่งให้กับราชสำนัก ซึ่งอาคารเหล่านั้นล้วนปรากฏอิทธิพลของตะวันตกภายในอาคาร โดยพระราชวังแห่งนี้เปรียบเสมือนการจำลองพระราชวังหลักในกรุงเทพมหานครมาอย่างย่อๆ มีการสร้างท้องพระโรง พลับพลา ตำหนักสำหรับฝ่ายใน โรงช้าง โรงม้า โรงละครและตึกที่ประทับสำหรับเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ ฯลฯ ซึ่งสามารถดูภาพจำลองของพระราชปฐมนครและภาพถ่าย ได้ด้านล่าง ดังนี้

ภาพ 6 : ภาพจำลองพระราชวังปฐมนคร

ที่มา : เพจคิดอย่าง, พระราชวังปฐมนคร, เข้าถึงเมื่อ 31 มกราคม 2567, เข้าถึงได้จาก

<https://www.facebook.com/Arch.kidyang/posts/pfbid0iVR9WsTRncGuUCUkaB95iQdKKv1Ejyqh7Sjg63PuVqVTX4bu9Uzoz4rbEvnCvdKgl>

ภาพ 7 : ภาพถ่ายพระราชวังปฐมนคร

ที่มา : เพจคิดอย่าง, พระราชวังปฐมนคร, เข้าถึงเมื่อ 31 มกราคม 2567, เข้าถึงได้จาก

<https://www.facebook.com/Arch.kidyang/posts/pfbid0IVR9WsTRncGuUCUkaB95iQdKkv1Ejqyh7SJg63PuVqVTX4bu9Uzoz4rbEvnCvdKgl>

จากที่กล่าวไปจะเห็นได้ว่า พระราชวังปฐมนคร ถูกสร้างขึ้นด้วยความเพื่อที่ประทับของรัชกาลที่ 4 ในยามที่เสด็จมานมัสการพระปฐมเจดีย์ ซึ่งภายในพระราชวังปฐมนคร มีการสร้างอย่างละเอียด ถัดมาดังที่อธิบายไว้ว่า ที่แห่งนี้หลายส่วนมีการจำลองสร้างมาจากพระราชวังหลักที่กรุงเทพมหานครฯ ซึ่งเป็นสถานที่ประทับชั่วคราวตลอดรัชกาลที่ 4 และ ในการเดินทางมายังพระราชวังปฐมนครนั้นจะสามารถใช้เส้นทางคลองเจดีย์บูชา เดินทางมาถึงพระราชวังได้โดยตรง ซึ่งในขั้นตอนการขุดคลอง ได้วางแผนให้เส้นทางของคลองมาผ่านพระราชวังปฐมนคร เพื่อความสะดวกในการเดินทางมาประทับ ณ พระราชวังแห่งนี้

จากภาพแผนที่แสดงเขตคลองเจดีย์บูชา สามารถอธิบายได้ว่า เส้นทางของคลองเจดีย์ตั้งแต่บริเวณที่เชื่อมกับแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งผลของการขุดคลองเจดีย์บูชา นอกจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์แรกเริ่มที่ใช้เพื่อเป็นเส้นทางสำหรับเดินทางไปยังพระปฐมเจดีย์แล้ว ผลพลอยที่เกิดขึ้นตามมา คือ คลองยังเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งและค้าขายของประชาชนทั่วไป

ความสำคัญของคลองได้ถูกถ่ายทอดผ่านงานของบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ (Mgr. Pallegoix) ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก ในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ได้เขียนสะท้อนภาพการคมนาคมในกรุงเทพฯ สมัยที่เขาเข้ามาในหนังสือ เรื่อง “เล่าเรื่องกรุงสยาม” ตอนหนึ่งว่า “ไม่มีรถสักคันเดียวในเมืองหลวง ทุกคนไปเรือ แม่น้ำลำคลองเป็นทางไปมาที่ใช้กันบ่อยเกือบทั้งหมด มีถนนที่ปูด้วยอิฐภายในใจกลางเมืองและตามตลาดนัดและตลาดธรรมดาเพียงเล็กน้อย”²⁵ ซึ่งสถานที่ในภาพส่วนใหญ่แรกเริ่มนั้นเป็นสถานที่ที่รกร้าง มีแต่พื้นที่แถบแม่น้ำนครชัยศรี ที่เป็นชุมชนปลูกอ้อย และ ผลิตน้ำตาลทรายแต่การเกิดของคลองเจดีย์บูชา เป็นการเริ่มพัฒนาที่ดินรกร้างว่างเปล่าให้เป็นไร่นา ทำให้มีการถือครองที่ดิน ซึ่งส่งผลให้ที่ดินเริ่มกลายเป็นของมีค่า มีราคา แม้ในขณะนั้นจะเป็นกิจกรรมที่อยู่ในหมู่ชนชั้นปกครองแต่ก็นับว่าเป็นริเริ่มบุกเบิกที่ดินที่เป็นป่าให้กลายเป็นไร่นาเป็นการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวในพื้นที่ เป็นจุดที่ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าสำคัญของนครไชยศรี หรือ จังหวัดนครปฐมในเวลาต่อมา แทนที่น้ำตาลทราย

สำหรับพาหนะที่ใช้เดินทาง ทางน้ำ ส่วนใหญ่ยังใช้เรือแจว เรือพาย และ เรือกรรเชียง ตามแบบสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ทางราชการก็ได้ใช้เรือกลไฟขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ตามแบบตะวันตกซึ่งเรือแบบนี้มีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 เพิ่มมากขึ้นด้วย²⁶ ส่วนเรือนแพนั้นก็ยังคงมีเป็นจำนวนมากในสังคมไทยเวลานั้น พบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งปรากฏเป็นภาพสะท้อนในนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ ดังนี้

²⁵ ปิยนาด บุนนาค และ คณะ, **คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี(พ.ศ.2325-2525)** (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 41.

²⁶ รอง ศยามานนท์, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), 13.

“ถึงอารามนามวัดประโคนปัก	ไม่เห็นหลักถือเล่าว่าเสათิน
เป็นสำคัญป็นแดนในแผ่นดิน	มีรูสิ้นสุดชื่อที่ลือชา”
.....
ไปพันวัดทัศนาริมทำน้ำ	แพประจำจอดรายเขาชายของ
มีแพรผ้าสารพัดสีม่วงทอง	ทั้งสิ่งของชาวเหลืองเครื่องสำเภา
.....
“ถึงแขวงนนท์ชลมารคตลาดขวัญ	มีพ่วงแพแพรพรรณเขาค้าขาย
ทั้งของสวนล้วนแต่เรือเรียงราย	พวกหญิงชายชุมกันทุกวันคืน” ²⁷

ภาพ 9 : ภาพตัวอย่างของเรือนแพ

ที่มา : เรือนไทยภาคกลาง - เรือนแพ, เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <http://www.openbase.in.th/node/10428>

คำกลอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็น วิถีชีวิตคนไทย ณ เวลานั้น ที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำลำคลองในแง่ที่เป็นแหล่งพบปะชุมนุมกัน และสำหรับคลองเจดีย์บูชาก็มีสถานะที่ไม่แตกต่างไปจากคลองอื่นๆ ที่เห็นได้ชัดคือ การเกิดขึ้นของตลาดที่ผู้คนนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ซึ่งปรากฏบันทึกหลักฐาน ว่า

²⁷ พระสุนทรโวหาร (ภู่), *นิราศภูเขาทอง* (กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสสภา, 2513), 144 - 146.

“วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 113(พ.ศ. 2437) เจ้าพระยาสุรินทรบุรี มาตรวจการค้ำที่พระปฐมเจดีย์ พบเห็นการค้ำหนาแน่น มีเรือค้ำขายไปมาในคลองเจดีย์บูชา 373 คน ประมาณว่า มีคนมาทั้งหมด 600-900 คน”²⁸

นอกจากนั้นบริเวณริมคลองเจดีย์บูชายังเป็นที่ตั้งแห่งบ้านเรือนของราษฎรเป็นจำนวนมาก และเนื่องจากมีการใช้เรือมากมายหลายประเภทและยังมีเรือแพอยู่เป็นจำนวนมากตามริมน้ำ ทั้งในคลองเจดีย์บูชา หรือ คลองอื่นๆในประเทศ ที่มีการคมนาคม เดินทาง ขนส่งสินค้า ตามคลองอยู่ตลอด นำไปสู่การเกิดปัญหาในการคมนาคมทางน้ำขึ้น ตัวอย่างเช่น ปัญหาการจราจรทางน้ำติดขัด เกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างเรือประเภทต่างๆ ที่สัญจรไปมาทางน้ำ ปัญหาการจอดเรือ ²⁹ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ รัชกาลที่ 4 จึงโปรดฯ ให้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลอง ค.ศ. 1870 (พ.ศ. 2413) ซึ่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อใช้กับการคมนาคมทางน้ำเป็นครั้งแรก แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการคมนาคมทางน้ำ โดย ตัวอย่างรายละเอียดของกฎหมาย มีดังนี้

พระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลอง ค.ศ. 1870 (พ.ศ. 2413) ³⁰

มาตรา 1 ห้ามมิให้ผู้ใด เทสิ่งของสิ่งใด ลงในลำคลองเป็นอันขาดทีเดียว ถ้ามีฟุ้งขึ้นจะทำให้ผิดธรรมเนียมห้ามนายคลองแลผู้ตรวจรักษาคคลองพบปะจับได้ เห็นว่าคลองจะตันจะเสียเพราะผู้นั้นเทสิ่งต่างๆลงในลำคลอง นายคลองจะบังคับให้ผู้นั้นโกยขึ้นเสียจากลำในคลองให้หมดจดเรียบร้อย แล้วคิดเอาค่าจ้างจากผู้ซึ่งขุดขึ้นนั้นเป็นสองเท่า ส่วนหนึ่งให้ค่าจ้างยังส่วนหนึ่งยกขึ้นเป็นเงินแผ่นดิน

มาตรา 3 ห้ามมิให้ลูกค้ำชาวเรือ จอดเรือในลำคลองซ้อนกัน 2 ชั้น 3 ชั้น แลปักหลักจอดเรือในกลางลำคลองแห่งหนึ่งแห่งใดตามอำเภอใจ กีดทางเรือไปมาเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าจะพักจะหยุดจะจอดก็ให้จอดแต่ริมคลองข้างหนึ่งข้างใดตามแต่ที่จะจอดได้ไม่ห้าม เว้นเสียแต่เรือที่บรรทุกเพียบหนัก

²⁸ "รายงานการค้ำที่พระปฐมเจดีย์ ศก 113," 15 สิงหาคม พ.ศ.2437, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, มร.5 ม/87, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²⁹ ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ, **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 6** (กรุงเทพฯ : เดลิแมร์, 2478), 187.

³⁰ ปิยนาล บุนนาค และ คณะ, **คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี(พ.ศ.2325-2525)**, 293 - 297.

หมายเหตุ : พระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลองประกาศใช้ ค.ศ. 1870 (พ.ศ. 2413) ซึ่งในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว ณ วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังถือว่าออกภายใต้รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เดินมาจนวนคราว แล้วสอบดูของให้แน่นอนว่าจะถูกของรายนั้น หรือ จะผิดรายไปให้ได้ความเป็นแน่นอนแล้ว ซึ่งจะคืนให้เจ้าของไปได้ ถ้ายังสงสัยว่าของไม่ตรงกัน ก็รอฟังรายอื่นอยู่ก่อน ถ้าผู้เก็บของลอยน้ำของจมน้ำ แลของโลโจรผู้ร้ายได้แล้ว เอาไปซ่อนเสีย ไม่เอาไปมอบแก่เจ้าท่านายอำเภอ หรือ กำนันพันนายบ้านแลผู้มีบันดาศักดิ์ในภายใน 12 ชั่วโมง สืบจับได้จะเอาเป็นผู้ร้าย ถ้าช่วยเก็บให้เจ้าของได้บอกแก่เจ้าท่า หรือ นายอำเภอกำนันพันนายบ้าน แลผู้มีบันดาศักดิ์ไว้แล้ว เมื่อเจ้าของมาตามกฎจะเอาของคืนไป ผู้เก็บได้จะขอเอาค่าถ่ายเป็นรางวัลบ้างก็ตาม แต่เจ้าของแลผู้เก็บได้กับเจ้าท่า แลนายอำเภอกำนัน แลผู้มีบันดาศักดิ์จะว่ากล่าวเปรียบเทียบให้ตกลงกัน

น้ำคลองตื่นเรือติด เหลือกำลังที่เจ้าของเรือจะถ่อจะเป็นจะลากไปได้ ก็ไม่เอาโทษเอาผิด เพราะเป็นการมิได้แก่งทำให้เสียธรรมเนียม แต่ให้ชาวเรือระวังอย่าให้เรือติดตื่นซ้อนกัน 2 ลำ 3 ลำ อยู่แห่งเดียว ถ้าจะต้องติดตื่นก็ยอมให้ติดตื่นเรียงตามลำคลองแต่แถวเดียว ถ้าแลผู้หนึ่งผู้ใดมิทำตามธรรมเนียมขึ้นปักหลักจอดเรือ กลางคลองแลจอดเรือซ้อนกันสองชั้นสามชั้นให้ก็ดูทางเรือไปมา เรือล่องไปมาหลบหลีกไม่พันโดนกันเข้าแตกหัก เสียหาย ฝ่ายเรือที่จอดก็คิดทางจะให้ป็นภัยอยู่แก่ตัวเอง ถ้าเรือฝ่ายหนึ่งแตกหักเสียหาย จะบังคับให้เรือที่จอด ก็ดูทางให้ใช้สิ่งของจงบเติมตามมากแลน้อย ถ้าเรือจอดริมคลองชั้นเดียวตามข้อบังคับแล้ว เรือล่องไปมาไม่แจ้ง ให้โดนเรือที่จอดเรียบร้อยให้แตกหักเสียหาย จะให้เรือที่โดนนั้นใช้สิ่งของจงบเติมตามมากแลน้อย ถ้าเรือที่ล่อง ไปมาทำผิด ไม่ระวังให้โดนเรือที่ติดตื่นเช่นว่ามาแล้วนั้น แลเรือของตัวแตกหักเสียสิ่งของมากน้อยเท่าใด ให้ เป็นภัยอยู่กับตัวเอง จะเอาใช้แก่เรือที่ติดตื่นมิได้ แลที่จจะรู้ว่าเรือที่ติดตื่นกลางคลองไม่มีความผิด

มาตรา 6 ว่าเรือลูกค้าใหญ่่น้อยทั้งปวง แจว ภาย ถ่อ หรือขึ้นบนตลิ่งคลองลาก หรือแล่นไปมาใน ลำคลองเก่าใหม่ใหญ่่น้อยแห่งหนึ่งแห่งใดก็พึงเข้าใจธรรมเนียมที่หลีกเลี่ยงอย่าให้โดนกันให้ชัดเจน ด้วยคนถือท้ายเรือพาย เรือแจว ถ่อ ลาก แล่นไป ก็ยอมหันหน้าไปข้างหัวเรือของตัวทุกคน ถ้าเรือไปมาสวนกันบังคับให้หลีกเลี่ยง กันนั้นคือให้วาด หรือป้าย หรือให้เหหัวเรือไปข้างขวามือของคนถือท้ายในเรือของตนเองทั้ง 2 ฝ่าย เพราะเหตุจะให้หลีกเลี่ยงกันไปข้างขวามือของตัวเองทั้งสองฝ่าย ถ้าเป็นเวลามีตค้ำก็ให้ร้องบอกกันแต่เพียงว่าขวามือทั้ง 2 ฝ่าย

มาตรา 8 ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งเป็นเจ้าของที่บ้านที่สวนที่นา ตึกริมคลองเก่าใหม่ใหญ่่น้อยทั้งปวง ต้นจากต้นเตย แคม ตวางต้นไม้อื่น ๆ หรือซึกสวะปลูกผักน้ำต่าง ๆ หรือปล่อยให้ต้นลำภู ต้นอ้อ ต้นพง งอกขึ้นปลูก ยืนลงไปในลำคลองเป็นอันตรายทีเดียว เพราะของเหล่านั้นจะซึกให้คลองตื่นแคบเข้าทุกปี ผู้ตรวจคลองต้องบังคับให้เจ้าของที่บ้านที่สวนที่นาแผ้วถางรื้อขึ้นเสียจากในลำคลองให้เรียบร้อย ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดมิทำตามบังคับนายคลอง ๆ จะเอาคนโทษซึ่งจะได้มาแต่ข้อ 6 นั้น มาแผ้วถาง

ชุดเรือเสียให้เรียบบร้อย แล้วจะคิดเอาค่าจ้างแก่เจ้าของที่บ้านที่สวนที่นาตามสมควรยกไว้เป็นเงินแผ่นดิน อนึ่ง คลองใหม่ที่ทะลุตลอดออกไปหัวเมืองนั้น ๆ เหมือน เช่น คลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก คลองพวกประชาชนขึ้น คลองแสนแสบ คลองบางบอน คลองสุนัขหอนเหล่านี้ ต้องให้มีถนนริมคลอง ฝั่งหนึ่งกว้าง 8 ศอกให้ตลอด ลำคลอง เพราะจะให้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเรือใหญ่น้อยทั้งปวงลากเรือไปมาโดยสะดวกด้วยทางไกล ควรจะปลูกต้นไม้ใหญ่ๆ ริมถนนทางตลิ่งคลองขึ้นไป 8 ศอกให้ตลอด ถ้าผู้ใดมีค่าธรรมเนียมข้อบังคับจะเอาเป็นโทษ

มาตรา 10 ว่า คลองใหม่ คือ คลองเจดีย์บูชา คือคลองมหาสวัสดิ์ คือคลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก เป็นคลองสำคัญสำหรับลูกค้าชาวเรือบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ไปมาค้าขายโดยเรือโดยสะดวก ห้ามมิให้ผู้หนึ่งใดล่องแพไม้ซุง แพไม้เสาไม้ไผ่ไม้รวกแพไม้อื่นๆ และเรือพ่วงไม้ไปมาทางคลองที่กำหนดห้ามนั้น เพราะ ผู้ จะกีดขวางเรือไปมาแลห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดปล่อยให้ ช้าง โค กระบือ ลงลุยย่ำในลำคลองแห่งหนึ่งแห่งใด นอกจากนายคลองยอมให้เป็นอันขาดทีเดียว แลห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดอาสาสมัครพักพวกถือเครื่องศาสตราวุธไปมั่วสุม ชุมนุมที่ในลำคลองแลริมคลองแห่งหนึ่งแห่งใดให้เกินกำหนดใน 20 คนขึ้นไป แลห้ามมิให้พวกหนึ่งพวกใดถือ เครื่องศาสตราวุธเดินไปเดินมาที่ริมตลิ่งคลอง แลไปเรือในลำคลองแห่งหนึ่งแห่งใดที่เป็นพวกเดียวกันมากกว่า 20 คนขึ้นไปเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดมีฟังขึ้นทำให้ผิดธรรมเนียมที่ประกาศไว้ นี้ จะเอาตัวเป็นโทษ ประการหนึ่งนายคลองแลผู้ตรวจตรารักษาคลอง ต้องมีตราแลเครื่องแต่งตัวแลเครื่องศาสตราวุธแลเรือธงสำหรับตัวให้เป็นที่ยอมรับของอาณาประชาราษฎร์จะได้รู้ว่าเป็นผู้ตรวจตรารักษาคลอง แลนายคลองต้องรักษาคลอง โดยยุติธรรม

จะเห็นได้ว่า ทางราชการไทย มีความใส่ใจในการดูแลความเรียบบร้อยของคลองต่างๆ และ คลองเจดีย์บูชา ก็ถือได้ว่า เป็น หนึ่งในคลองที่ทางการไทย ใส่ใจเป็นพิเศษ เห็นได้จากการปรากฏชื่อของคลองเจดีย์บูชาโดยตรงในพระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลอง ในมาตราที่ 8 และ 10 ซึ่งอาจแสดงถึง การเดินทางสัญจรของประชาชนในคลองที่หนาแน่น จนต้องคอยอำนวยความสะดวกในการเดินทางผ่านคลองอยู่ตลอด หรือ ความสำคัญของคลองที่สามารถสร้างผลตอบแทนต่อทางการไทยได้ในทางเศรษฐกิจที่เป็นเส้นทางสำคัญที่สามารถใช้เดินทางเข้าไปค้าขายในกรุงเทพฯ เมืองหลวงได้โดยตรง เป็นเหตุให้ต้องการดูแลความปลอดภัยตลอดเส้นทางคลอง

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นถึง สภาพทั่วไปของคลองเจดีย์บูชา ตั้งแต่การขุดคลองเจดีย์บูชา การเชื่อมคลองกับสถานที่ต่างๆ คือ พระราชวังปทุมนคร ความสำคัญของคลองต่างๆ ที่รวมไปถึงคลองเจดีย์บูชาที่เป็นเหตุที่ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ นำความเปลี่ยนแปลง พัฒนาการไปสู่พื้นที่สอง

ฝั่งคลองเจดีย์บูชา การเห็นสภาพความเป็นอยู่ริมคลอง ความสำคัญของคลองนำไปสู่การออกกฎระเบียบเพื่อดูแลความเรียบร้อย ซึ่งยิ่งส่งผลให้เกิดเป็นความสงบเรียบร้อยในพื้นที่สองฝั่งคลอง กระตุ้นให้เกิดชุมชน ซึ่งในปัจจุบันหนึ่งที่สำคัญมากที่ทำให้การสร้าง การบูรณะ ขุดคลอง เป็นผลสำเร็จ คือ ความจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้ราบรื่น ซึ่งที่มาของแรงงานนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ต้องศึกษาและทำความเข้าใจ

2.3 แรงงานชาวจีนกับการขุดคลองเจดีย์บูชา

แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการผลิต ถ้ามีแรงงานจำนวนมาก และแรงงานมีประสิทธิภาพสูง ก็จะได้ผลผลิตจำนวนมาก รวมทั้งเป็นผลผลิตที่มีคุณภาพดี

สำหรับไทยนั้น แรงงานในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงแรกที่ก่อตั้ง กรุงเทพมหานคร เป็นแรงงานไม่มีอิสระ ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมูลนาย ตามระบบ มูลนาย – โพร แต่เมื่อเวลาผ่านไป ได้เกิดพัฒนาการในด้าน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม เป็นเหตุให้แรงงานที่ไม่มีอิสระ หรือ แรงงานเกณฑ์ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ซึ่งแรงงานที่สามารถตอบสนองกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป คือ แรงงานชาวจีน ที่มีจำนวนมากและมีประสิทธิภาพในการทำงานสูง ซึ่งทำให้สามารถพบ แรงงานชาวจีน ในงานส่วนต่างๆของไทย เช่น การบูรณะพระปฐมเจดีย์หรือการขุดคลองเจดีย์บูชา นั้นมี แรงงานชาวจีน เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญ ดังที่ปรากฏหลักฐานดังนี้

“... ได้จ้างจีนเผาปูนแลเงินก่อขึ้นไป จึงให้พระสุธรรมโมตรีเป็นกงสี จ่ายเงินค่าจ้าง แรงเงินแลค่าจ้างมอญทำอิฐ แลตุการเบ็ดเสร็จทั่วไป”³¹

จากที่กล่าวไปจะเห็นถึงบทบาทของแรงงานชาวจีนที่เข้ามาเกี่ยวกับคลองเจดีย์บูชา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องศึกษาและทำความเข้าใจ

การปรากฏของชาวจีนในการเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองเจดีย์บูชานั้นเป็นเรื่องปกติในช่วงเวลานั้น ซึ่งสามารถศึกษาการใช้แรงงานขุดคลอง ดังปรากฏข้อมูลแรงงานขุดคลอง ดังนี้

³¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี(ชำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, 302.

ตาราง 1 : ตารางข้อมูลการขุดคลองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4

ลำดับที่	ชื่อคลอง	รัชกาลที่ ขุด	ผู้ดำเนินงาน	ปีที่ขุด	ปีที่ขุด เสร็จ	วัตถุประสงค์ ในการขุด	ที่ตั้ง	ทุน
1	คลองคู เมือง	รัชกาลที่ 1	ไม่ปรากฏ	ค.ศ.1783 (พ.ศ. 2326)	ไม่ ปรากฏ	คลองคูเมือง และการ คมนาคม	ตั้งแต่กำแพงเก่า ท้ายป้อมวิชัย ประสิทธิ์ไป จนถึงศาล เทพารักษ์หัว โขดออกแม่น้ำ ทั้งสองข้าง	แรงงาน เกณฑ์
2	คลอง รอบกรุง	รัชกาลที่ 1	ไม่ปรากฏ	ค.ศ.1785 (พ.ศ. 2328)	ไม่ ปรากฏ	คลองคูเมือง และการ คมนาคม	ตั้งแต่แม่น้ำ เจ้าพระยาฝั่ง ตะวันออกด้าน เหนือตั้งแต่ บางลำภูมาออก แม่น้ำเจ้าพระยา ข้างใต้เหนือวัด สามปลื้ม	แรงงาน เกณฑ์ ชาวเขมร 10,000 คน
3	คลอง หลอด	รัชกาลที่ 1	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ ปรากฏ	การคมนาคม	คลองคูเมืองเดิม สมัยธนบุรีไป บรรจบกับคลอง รอบกรุง	แรงงาน เกณฑ์
4	คลองวัด สุทัศน์	รัชกาลที่ 1	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ ปรากฏ	การคมนาคม	คลองคูเมืองเดิม สมัยธนบุรีไป บรรจบกับคลอง รอบกรุง	แรงงาน เกณฑ์
5	คลอง มหานาค	รัชกาลที่ 1	ไม่ปรากฏ	ค.ศ.1887 (พ.ศ. 2430)	ไม่ ปรากฏ	การคมนาคม	อยู่เหนือวัดสระ เกศ	แรงงาน เกณฑ์

ลำดับที่	ชื่อคลอง	รัชกาลที่ ชุด	ผู้ดำเนินงาน	ปีที่ขุด	ปีที่ขุด เสร็จ	วัตถุประสงค์ ในการขุด	ที่ตั้ง	ทุน
6	คลองลาด หลัก เมือง นคร เขื่อน ชั้น	รัชกาลที่ 2	พระเจ้านั่ง ยาเธอ กรม หมื่นศักดิ์ พลเสพ	ไม่ปรากฏ	ไม่ ปรากฏ	การคมนาคม และ ยุทธศาสตร์	หลักเมืองนคร เขื่อนชั้นไป ทะลุออกคลอง ตาลาว	จ้าง แรงงาน ชาวจีน
7	คลอง บางขุน เทียน	รัชกาลที่ 2	พระยา โชฎ๊กราช เศรษฐี(ทอง จีน)	ค.ศ.1831 (พ.ศ. 2374)	ไม่ ปรากฏ	การคมนาคม	ตั้งแต่วัดปากน้ำ ไปถึงบางขุน เทียนและจาก บางขุนเทียนไป ถึงวัดกก วัดเลา	จ้าง แรงงาน ชาวจีน
8	คลอง สุนัข ทอง	รัชกาลที่ 3	เจ้าพระยา พระคลังฯ	ค.ศ.1834 (พ.ศ. 2377)	ไม่ ปรากฏ	การคมนาคม และปกครอง หัวเมือง	เชื่อมแม่น้ำท่า จีนกับแม่น้ำแม่ กลองในแขวง เมืองสมุทรสาคร และ สมุทรสงคราม	จ้าง แรงงาน ชาวจีน ค่าใช้จ่าย ทั้งสิ้น 8,176 บาท
9	คลอง พระ โขนง	รัชกาลที่ 3	พระยาศรี พิพัฒน์ฯ	ค.ศ.1837 (พ.ศ. 2380)	ค.ศ. 1840 (พ.ศ. 2383)	การคมนาคม	พระโขนง	จ้าง แรงงาน ชาวจีน
10	คลอง แสน แสบ	รัชกาลที่ 3	พระยาศรี พิพัฒน์ฯ	ค.ศ.1837 (พ.ศ. 2380)	ค.ศ. 1840 (พ.ศ. 2383)	การคมนาคม และปกครอง หัวเมือง	เชื่อมแม่น้ำ เจ้าพระยากับ แม่น้ำบางปะกง ตั้งแต่หัวหมาก ถึงบางขนาก	จ้าง แรงงาน ชาวจีน

ลำดับที่	ชื่อคลอง	รัชกาลที่ ชุด	ผู้ดำเนินงาน	ปีที่ขุด	ปีที่ขุด เสร็จ	วัตถุประสงค์ ในการขุด	ที่ตั้ง	ทุน
11	คลอง ออก เหนือ เมืองนคร เขื่อน ชั้น	รัชกาลที่ 3	ไม่ปรากฏ	ค.ศ.1850 (พ.ศ.2393)	ไม่ปรากฏ	การคมนาคม และ ยุทธศาสตร์	ออกเหนือเมือง นครเขื่อนชั้นไป เชื่อมต่อกับคลอง ลัดหลักเมืองนคร เขื่อนชั้นที่ขุดไป สมัยรัชกาลที่ 2	ไม่ปรากฏ
12	คลอง ผดุงกรุง เกษม	รัชกาลที่ 4	เจ้าพระยา ศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนา)	ค.ศ.1851 (พ.ศ. 2394)	ค.ศ. 1854 (พ.ศ. 2397)	คลองคูเมือง และคมนาคม	เชื่อมแม่น้ำ เจ้าพระยาฝั่ง ตะวันออกด้าน เหนือและด้าน ใต้เข้าด้วยกัน	จ้าง แรงงาน ชาวจีน ค่า ใช้จ่าย ทั้งสิ้น 27,500 บาท

ที่มา : ปิยนาด บุนนาค และ คณะ, คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ใน
รอบ 200 ปี(พ.ศ.2325-2525) (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 30 – 34.

จากตารางข้างต้นที่กล่าวไปจะเห็นถึง การเปลี่ยนมาใช้วิธีจ้างแรงงานชาวจีนแทนการเรียก
เกณฑ์แรงงานไพร่ตามประเพณีเดิม โดยการเปลี่ยนวิธีการนี้เริ่มมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ตั้งแต่ การผ่อนปรนภาระของไพร่หลวงด้วยการประกาศลดเวลาเกณฑ์
ราชการลงปีละเดือน ดังจะเห็นได้จาก “กฎว่าด้วยไพร่สมกำลัง และ เลขหัวเมือง ปีมะเมีย จ.ศ.
1172” ว่า “ไพร่เลขหลวงทั้งปวง นั้นได้ราชการเหน้อยยากกรากกรามาหลายปี ครั้นนี้พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษกไม่(ใหม่) ทรงพระมหากรุณาจัดลดหย่อนให้เข้ามารับราชการ
แต่เดือนหนึ่งให้ออกทำมาหากินอยู่สามเดือน”³² ทำให้ ไพร่หลวงจึงเข้าเกณฑ์เพียงปีละ 3 เดือน และ
มีเวลาทำมาหากินเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 9 เดือน

การลดเวลาการเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่เช่นนี้ ทำให้กำลังไพร่ที่จะมาทำงานโยธามีจำนวน
ลดลง แต่ในขณะที่เดียวกันพวกไพร่ก็สามารถไปทำมาหากินและส่งผลประโยชน์ในรูปแบบผลิตผลทาง
ธรรมชาติให้รัฐบาลได้มากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลกำลังต้องการอย่างมากเพื่อส่งสินค้าออกในการ

³² ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 6, 31.

ค้าขายกับต่างประเทศโดยเฉพาะ การค้าสำเภากับจีนและประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง³³ การลดเวลาเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่ดังกล่าวนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อ การขาดคล่องด้วยเช่นเดียวกัน แต่การเกณฑ์แรงงานไพร่มาขาดคล่องนั้น ก็ประสบปัญหามาตั้งแต่ดั้งเดิม เนื่องจากแรงงานเกณฑ์ขาดประสบการณ์ในการขาดคล่อง และขาดความกระตือรือร้นที่จะขาดคล่องเพราะขาดสิ่งจูงใจ ด้วยเหตุที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากงานที่ตนทำ รวมทั้งขาดเครื่องมือสำหรับขาดที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ การขาดคล่องในแต่ละครั้งต้องเสียเวลาขาดนานมาก และ คล่องที่ขาดมาได้ไม่ดีเท่าที่ควรจะเป็น³⁴

ประกอบกับในเวลานั้นมีชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาในเมืองไทยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากปัญหาต่างๆภายในจีน ทั้งภัยธรรมชาติ สงคราม ความอดอยาก เป็นต้น ซึ่งชาวจีนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นแรงงานที่มีคุณภาพ มีความขยันขันแข็ง อดทน ฉลาดหลักแหลม และมีความตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะงานนั้นจะยากลำบากเพียงใด ซึ่งคุณสมบัติเช่นนี้จะพบน้อยมากในแรงงานคนไทย³⁵

ภาพ 10 : ภาพของแรงงานจีนหรือกุลิจีนในยุคต้นรัตนโกสินทร์

ที่มา : ‘รำลึก กุลิ ไพร่ ทาส ‘แรงงาน’ สยาม พร้อมภาพชุดประวัติศาสตร์กรมกรไทย, เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/local/news_546220#google_vignette

³³ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 74 - 75.

³⁴ กิตติ ตันไทย, "คล่องกับระบบเศรษฐกิจไทย" (วิทยานิพนธ์อักษรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 54.

³⁵ มัลลิกา เรืองระพี, "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ ศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), 68.

นอกจากนี้ ยังสามารถอธิบายได้ว่าในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงต้นนั้นแม่น้ำลำคลอง ยังคงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยทั้งในด้านการคมนาคมขนส่ง ค้าขาย สาธารณูปโภค และยุทธศาสตร์ เห็นได้ว่าพระบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม วังเจ้านาย ที่ทำการของรัฐบาล บ้านเรือนขุนนาง ราษฎร ตลอดจนที่ค้าขายล้วนตั้งและขยายตัวไปตามแม่น้ำลำคลอง หรือ ในคำบันทึกของบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ (Mgr. Pallegoix) ชาวฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก ในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ได้เขียนสะท้อนภาพการคมนาคมในกรุงเทพฯ ว่า

“ไม่มีรถสักคันเดียวในเมืองหลวง ทุกคนไปเรือ แม่น้ำลำคลอง เป็นทางไปมาที่ใช้กันบ่อยเกือบทั้งหมด มีถนนที่ปูด้วยอิฐภายในใจกลางเมือง และตามตลาดนัด และตลาด ธรรมดาเพียงเล็กน้อย”³⁶

จากคำบันทึกของบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ ซึ่งเป็นบุคคลร่วมสมัยในช่วงเวลาดังกล่าวย่อมเป็นข้อสนับสนุนการวิเคราะห์ที่ว่าแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางสำคัญที่ให้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ แก่ชาวกรุงเทพฯ และชาวเมืองใกล้เคียง

ด้วยเหตุผลและความสำคัญดังที่กล่าวไปทั้งหมด น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ รัชกาลที่ 2 ทรงหันมาใช้วิธีการจ้างแรงงานชาวจีนในการขุดคลอง เพราะได้ผลคุ้มค่ากว่าการเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่ กับทั้งยังเป็นการให้โอกาสไพร่บ้านพลเมืองของพระองค์ได้พินพินระของราชการมากขึ้น และ มีเวลาทำมาหากินเพื่อผลประโยชน์ของครอบครัวและบ้านเรือนมากยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งย่อมเป็นผลดีต่อการปกครองในระบบไพร่และเป็นทางสร้างความจงรักภักดีของไพร่ต่อรัฐบาลและองค์พระมหากษัตริย์ทางอ้อมด้วย ดังนั้นจึงปรากฏว่ารัฐบาลในสมัยต่อมานิยมจ้างแรงงานชาวจีน ทั้งในการขุดคลอง หรือในงานโยธาอื่นๆ ด้วย

³⁶ ปิยนาด บุณนาค และ คณะ, คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี(พ.ศ.2325-2525), 40.

ภาพ 11 : ภาพแรงงานจีนกำลังก่อสร้างทางรถไฟ

ที่มา : เพจโรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ, กุศลจิน แรงงานสำคัญในการก่อสร้างทางรถไฟในสยาม, เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4360080114050483&set=a.645471098844755>

สำหรับ คลองเจดีย์บูชา หลังจากขุดคลองเสร็จ ใน ปี ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) พื้นที่บริเวณสองฝั่งคลอง จากที่เคยเป็นพื้นที่ป่ากร้าง ได้รับการหักร้างถางพง เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้คนสามารถเข้ามาอยู่อาศัยได้ ทำให้แรงงานจีนที่มาขุดคลองเจดีย์บูชา และ บุรณะพระปฐมเจดีย์ จำนวนมากได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยบริเวณพระปฐมเจดีย์ เพราะเป็นพื้นที่ดินดี สามารถใช้เพาะปลูกได้ดี ซึ่งปรากฏหลักฐาน ดังนี้

ตาราง 2 : ตารางแสดงชื่อและแซ่ของชาวจีนที่มาขอรับพระราชทานท้องตราสำหรับตัว

เบอร์	ชื่อตัว	แซ่	ชื่อภรรยา	ตำบลบ้าน
1	จิ้นข้าว	แซ่เอี้ยว	อ้าแดงจุก	พระปฐมเจดีย์
2	ฮ่วนจิ้น	ตัน	ม่อม	พระปฐมเจดีย์
3	ช่วยดี	เฮ็ง	ป่วย	พระปฐมเจดีย์
4	ซุนหัว	จิว	ป่วย	พระปฐมเจดีย์
5	หลง	เจ็ง	จัน	
6	เต็ง	เจี้ยว	มา	
7	ยิว	เอี้ยว	เวก	

เบอร์	ชื่อตัว	แซ่	ชื่อภรรยา	ตำบลบ้าน
8	ซุ่นฮี้	หลิม	แก้ว	
9	ไต้ตั้ง	หลิม	บัว	
10	กิมอัย	เจียว	เพิ่ม	
11	ทะ	ทะ	ปุย	
12	จิว	เหงา	ปุย	
13	ฮะ	เจียว	เสม	
14	เซียบ	เต็ง	มาก	
15	อิวเหมง	ไหม	เต้	
16	เซาะ	จิง	เต้	
17	เจียก	เจา	เต้	
18	โตงอก	ตัน	ซุ่ม	
19	ช่วยมวย	ลี่	เพ็ง	
20	วัง	หลิม	เพ็ง	
21	โฮ้ง	ตัน	เอี่ยม	
22	เฉียวหู	ไทล	เปลี่ยน	
23	มัน	เฮ็ง	เปี้ย	
24	ฮู	เฮ็ง	เปี้ย	
25	กำ	ตัน	พิน	
26	ทองสุก	เฮ็ง	ทองอยู่	
27	ซี้เซ็ง	เจียว	ทอย	
28	เอี้ยว	ลี่	นัม	
29	เป้า	เต็ง	-	
30	ตุ้	จิว	ตุ้ม	

เบอร์	ชื่อตัว	แซ่	ชื่อภรรยา	ตำบลบ้าน
31	เหงา	ตัน	เจียม	
32	เตก	ตัน	เจียม	
33	เตียม	หลิม	เจียม	
34	ซึ้ง	จ้ง	กี	
35	จู	แต	ป้อม	
36	บ้วย	ตัน	ป้อม	
37	จ้าย	ตวม	จิว	
38	โป้ว	จิว	ยา	
39	ตัวชิน	จิว	อ๋า	
40	ผาง	จิว	อ๋า	
41	ตุ้ซึ้ง	จิว	อ๋า	
42	ไก	จิว	อ๋า	
43	ซิมเต็ก	หลิม	อ๋า	
44	ตั้ง	หลิม	ทิม	
45	กีว	หลิม	เอม	
46	ตุเปี้ยว	ไหล	มา	
47	ฮัว	เตียม	ป็น	
48	ตัวใจ	หลิม	ป็น	
49	อิม	เจียว	เจียว	
50	ตุ้	จิว	เจียว	
51	เตี้ย	เตียว	เจียว	
52	หยิ่น	เตียว	เจียว	
53	ฮง	เฮียว	เล็ก	

เบอร์	ชื่อตัว	แซ่	ชื่อภรรยา	ตำบลบ้าน
54	ฟุก	เฮย	ลุ่ม	

ที่มา : “เรื่อง พวกจีนเมืองนครชัยศรี ขอสมัครรับหนังสือสำหรับตัว” 18-24 ตุลาคม ร.ศ.115, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, ร. 5 ม.1.4/16, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จากรายชื่อที่กล่าวไปข้างต้น เป็นตัวอย่างของหลักฐานที่แสดงถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนที่เป็นแรงงานชุดคลองเจดีย์ ซึ่งแม้ว่าลำดับที่ 5 ถึง 54 จะไม่มีการบันทึกตำบลบ้าน แต่การที่ชาวจีนเหล่านี้ได้ขอพระราชทานท้องตรา เป็นการแสดงถึงการยอมรับอำนาจของทางการไทย และเป็นการแสดงความต้องการลงหลักปักฐานอาศัยอยู่ในพื้นที่ สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา นอกจากรายชื่อดังกล่าวแล้วยังมีปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงราษฎรชาวไทยทั่วไปในเอกสารพระยาอินทราธิบาลรายงานระยะทางเมืองนครไชยศรี ว่า

“วันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ.115 เวลาเช้า 1 โมง เดินไปตามบ้านราษฎรบ้านพระประถม...ราษฎรในตำบลนี้ทำนาและทำไร่ร้อยละห้าเป็นต้น.....”³⁷

รวมทั้งยังปรากฏชาวจีนที่ทำอาชีพทำไร่อ้อยและทำน้ำตาลทรายในบริเวณตำบลวังตะกั่ว ซึ่งอยู่ห่างองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร เพราะหลังจากชุดคลองเจดีย์บูชาแล้ว ทำให้ที่แห่งนี้สะดวกต่อการเดินทางเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ปลูกอ้อยและยังเป็นประโยชน์ต่อการขนส่งน้ำตาลทรายมายังกรุงเทพฯ³⁸ ในค.ศ.1898 (พ.ศ.2441) มีจำนวนโรงงานทั้งสิ้น 21 แห่ง ซึ่งดำเนินงานโดยชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ เป็นแหล่งผลิตที่มีความสำคัญรองจากบริเวณแหล่งผลิตเดิมริมแม่น้ำท่าจีน แหล่งผลิตใหม่ ที่บริเวณตำบลวังตะกั่ว แม้ว่าจะอยู่ห่างจากแม่น้ำท่าจีนมาก แต่มีความเหมาะสมต่อการปลูกอ้อยและตั้งโรงงานน้ำตาลทราย³⁹ นอกจากการทำนาและทำไร่อ้อยแล้ว ชาวไทย ชาวจีน หรือ ชาตินอื่นๆ ยังมีการทำเกษตรกรรมต่างๆในพื้นที่ ซึ่งสามารถสังเกตได้ จากรายการสินค้าที่มีจำหน่ายในตลาดพระปฐมเจดีย์และจากพระปฐมเจดีย์นำไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ ทำให้ทราบว่าการเพาะปลูกผักและผลไม้ อื่นๆเพื่อบริโภคและเพื่อการค้าขายอีกด้วย เช่น คราม มะเกลือ หน่อไม้ น้อยหน่า สับปะรด เผือก มันกล้วย⁴⁰ และในรายงานของหลวงเสนีพิทักษ์ ตรวจราชการสรรพากรในมณฑลนครไชยศรี ทำให้ทราบว่าถึงการมีอยู่ของชาวจีนในพื้นที่จำนวนมาก จากการเก็บค่าผูกปี่เงิน ที่สามารถเก็บเงินได้ถึง 1252 บาท และชาวจีนเลี้ยงสุกรและปลูกตาลโตนดเป็นจำนวน

³⁷ "เรื่องพระอินทราธิบาลรายงานระยะทางเมืองนครไชยศรี," 13 - 22 พฤษภาคม ร.ศ.115, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, ร.5 ม.2.12ก/16, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³⁸ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453.", 67.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 68.

⁴⁰ กรมศิลปากร, "เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ," เดือนสิงหาคม ร.ศ.117.

มาก ซึ่งสามารถเรียกเก็บภาษีอากรจากใบอนุญาตฆ่าสุกรเป็นเงินถึง 1,685 บาทและใบอนุญาตทำตาลโตนดเป็นเงิน 91 บาท 48 อัฐ จากวันที่ 1-30 มิถุนายน ร.ศ.122 (พ.ศ.2447)⁴¹

คลองเจดีย์บูชา มีบทบาทเป็นเส้นทางการค้าในเวลาต่อมาเพราะเชื่อมพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีกับพื้นที่ดอนบริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ทำให้ผู้คนสามารถเป็นเส้นทางคมนาคมที่สามารถใช้เดินทางติดต่อกับพื้นที่ต่างๆได้สะดวก ส่งผลให้ผู้คนนำผลผลิตจากท้องถิ่นของตนมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันที่บริเวณริมคลองเจดีย์บูชา ด้านตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ และคลอง ฯ ยัง ทำหน้าที่รวบรวมสินค้าจากที่นี้กระจายไปสู่ชุมชนอื่น โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ และเป็น ทางลำเลียงสินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ กลับมาสู่ชุมชน สินค้าต่าง ๆ ที่ขนส่งผ่าน ลำคลอง มี หลายประเภทรวมทั้งผลิตผลจากป่า จังหวัดกาญจนบุรีและบริเวณใกล้เคียง การขนส่งในลำคลองเจดีย์บูชารวมทั้งคลองสายอื่นๆ เริ่มคับคั่งมากขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้รัฐต้องออกพระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลองใน พ.ศ. 2413 ความว่า

...มาตรา 10 ว่า คลองใหม่ คือ คลองเจดีย์บูชา คือคลองมหาสวัสดิ์ คือคลองภาษีเจริญ คลองดำเนิน สะดวก เป็นคลองสำคัญสำหรับลูกค้าชาวเรือบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ไปมาค้าขายโดยเรือโดยสะดวก ห้ามมิให้ผู้หนึ่งใดล่องแพไม้ซุง แพไม้เสาไม้ไผ่ไม้รวกแพไม้อื่น ๆ และเรือพ่วงไม้ไปมาทางคลองที่กำหนดห้ามนั้น เพราะ ผู้ จะกีดขวางเรือไปมาและห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดปล่อยให้ ช่าง โค กระบือ ลุยย่ำในลำคลองแห่งหนึ่งแห่งใดนอกจากนายคลองยอมให้เป็นอันขาดทีเดียว แลห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดภษามัครพักพวกถือเครื่องศาสตราวุธไปมั่วสุม ชุมนุมที่ในลำคลองแสรริมคลองแห่งหนึ่งแห่งใดให้เกินกำหนดใน 20 คนขึ้นไป แลห้ามมิให้พวกหนึ่งพวกใดถือ เครื่องศาสตราวุธเดินไปเดินมาที่ริมตลิ่งคลองแลไปเรือในลำคลองแห่งหนึ่งแห่งใดที่เป็นพวกเดียวกันมากกว่า 20 คนขึ้นไปเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดมิฟังขึ้นทำให้ผิดธรรมเนียมที่ประกาศไว้นี้ จะเอาตัวเป็นโทษ ประการหนึ่งนายคลองแลผู้ตรวจตรารักษาคลอง ต้องมีตราแลเครื่องแต่งตัวแลเครื่องศาสตราวุธแลเรือธงสำหรับตัวให้เป็นที่สังเกตของอาณาประชาราษฎร์จะรู้ว่าเป็นผู้ตรวจตรารักษาคลอง แลนายคลองต้องรักษาคลอง โดยยุติธรรม ...⁴²

⁴¹ "เรื่องรายงานหลวงเสนีย์พิทักษ์ไปตรวจการผลประโยชน์มณฑลนครไชยศรี," 6 ตุลาคม ร.ศ.122, เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, ร.5 ม.2.14, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁴² ปิยนาด บุนนาค และ คณะ, **คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี(พ.ศ.2325-2525)**, 297.

จากพระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลองที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นถึง การเป็นเส้นทาง การค้าขายทางน้ำที่สำคัญ ทั้งการอำนวยความสะดวกในการคมนาคม และการคุ้มครองความปลอดภัยภายในคลอง รวมไปถึงฝักระวังความปลอดภัยพื้นที่สองฝั่งคลอง ซึ่งการทำเช่นนี้ จะเป็นการเพิ่มความมั่นใจแก่ผู้คมนาคม สามารถเลือกตัดสินใจใช้เส้นทางได้อย่างไม่ต้องกังวล

สรุปจากที่กล่าวไปทั้งหมด จะเห็นถึงสาเหตุปัจจัยแรกที่ทำให้ชาวจีนเข้าตั้งถิ่นฐานบริเวณสอง ฝั่งคลองเจดีย์บูชา นั่นคือ การจ้างชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองเจดีย์บูชานั้นเอง โดยความ มุ่งหมายในการขุดคลองเจดีย์บูชา ที่เกิดจากพระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวที่ต่อประปฐมเจดีย์ที่ตอนนั้นยังเป็นเจดีย์ร้าง ที่ไม่เป็นที่รู้จัก แต่พระองค์ทรงประทับใจองค์ พระปฐมเจดีย์เป็นอย่างมากตั้งแต่ครั้งแรกที่เห็นสมัยที่ออกผนวช และพื้นที่โดยรอบส่วนใหญ่ก็เป็น พื้นที่รกร้าง นำไปความตั้งใจอยากบูรณะขึ้นใหม่ และ ความต้องการที่จะเสด็จมานมัสการพระปฐม เจดีย์อยู่เป็นประจำ ที่ทำให้เกิดการขุดคลองเจดีย์บูชา เพื่อให้สามารถเดินทางเข้ามาได้พื้นที่ได้สะดวก และสร้างพระราชวังปฐมนครเพื่อใช้สำหรับเป็นที่ประทับ ในยามที่เสด็จมานมัสการพระปฐมเจดีย์ ภายหลังก็เกิดคลองมหาสวัสดิ์ขึ้นตามมา ที่เป็นการเปิดเส้นทางตรงจากเมืองหลวง อย่าง กรุงเทพมหานคร เดินทางเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านไปทางคลองมหาสวัสดิ์ เข้า แม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี ผ่านเข้าสู่ คลองเจดีย์บูชา ไปสู่ พระปฐมเจดีย์ การคมนาคมทางน้ำได้เกิดการ ขยายตัวขึ้น มีคนสัญจรทางน้ำคับคั่ง ทั้งในคลองเจดีย์บูชา หรือ คลองมหาสวัสดิ์ ทำให้รัฐต้องเข้ามา ควบคุมดูแลให้เกิดความปลอดภัยในการสัญจรทางน้ำ จนเกิดเป็นการออกกฎหมายเพื่อรักษาความ เป็นระเบียบเรียบร้อยทั้งในคลอง หรือ พื้นที่สองฝั่งคลอง สำหรับในส่วนของ การขุดคลองนั้น มีการ จ้างแรงงานชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดเนื่องจากชาวจีนเป็นแรงงานมีความจำนวนมาก มี ความสามารถ และขยัน อดทน หลังขุดเสร็จ มีแรงงานชาวจีนจำนวนมากได้เลือกปักหลักอาศัยอยู่ พื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา เนื่องจาก พื้นที่เหล่านั้นไม่มีผู้ใดครอบครอง มีความอุดมสมบูรณ์ ติดกับ เส้นทางน้ำ ที่เป็นประโยชน์ต่อการค้าขายและการเพาะปลูก เกิดเป็นชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์ บูชา ที่เป็นชุมชนแรกเริ่มเมืองนครปฐม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษา แต่ในการศึกษา ทางผู้ศึกษา ได้พบว่า ก่อนเกิดขึ้นของชุมชนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชานั้น มีชุมชนชาวจีนอยู่ก่อนแล้ว ในบริเวณ นครปฐม หรือ นครไชยศรี ในเวลานั้น เป็นสิ่งที่สมควรทำการศึกษาชุมชนชาวจีน ก่อนการเกิดของ คลอง โดยที่มา และ ความเป็นไปได้ของชาวจีนตั้งแรก ซึ่งทั้งหมดนี้ จะเป็นสิ่งที่จะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 3

ความเป็นมาของชาวจีนก่อนขุดคลองเจดีย์บูชา

จากที่กล่าวไปในบทที่ 2 จะเห็นว่าชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาเกิดจากชาวจีนเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองเจดีย์บูชา ซึ่งเมื่อขุดคลองเจดีย์บูชาเสร็จสิ้น ก็มีแรงงานชาวจีนจำนวนมากเลือกจะอาศัยอยู่ที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ที่เป็นพื้นที่ติดเส้นทางน้ำ สามารถใช้น้ำในการเพาะปลูก ผลผลิตทางการเกษตร หรือ ใช้น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมสำหรับการติดต่อค้าขายได้สะดวก ทำให้เกิดชุมชนจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาขึ้น ซึ่งชุมชนจีนสองฝั่งคลองนี้เป็นจุดเริ่มต้นการเกิดขึ้นของชุมชนเมืองนครปฐมในเวลาต่อมา แต่ก็มีหลักฐานยืนยันว่ามีชุมชนชาวจีนที่อยู่มาก่อนการขุดคลองเจดีย์บูชาแล้วชุมชนจีนที่อยู่ก่อนนั้น ไม่ใช่ชาวจีนที่เป็นแรงงานไปเสียทั้งหมด เนื่องจากชาวจีนในไทยในเวลานั้นมีการเคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด มีความแตกต่างทางฐานะตั้งแต่เงินทุนไปจนถึงเป็นแรงงาน ซึ่งการศึกษาและทำความเข้าใจความเป็นไปของชาวจีนในแต่ละช่วงจะเป็นการช่วยให้สามารถเข้าใจชุมชนจีนที่ต้องการศึกษาได้มากยิ่งขึ้น ก่อนที่เราจะทำความเข้าใจเรื่องชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาที่เป้าหมายหลัก เราจะไปศึกษาภาพรวมการเข้ามาของชาวจีนในไทยเป็นอันดับแรก แล้วไล่ลำดับการศึกษาต่อไป

3.1. ภูมิหลังการอพยพผู้ถิ่นแดนประเทศไทยของชาวจีนโพ้นทะเล

ชาวจีนและชาวไทยมีความสัมพันธ์ทางการค้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ จากหลักฐานในบันทึกของชาวจีน พบว่า การค้ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย พ่อค้าชาวจีนได้นำสินค้าจากประเทศจีนเข้ามาค้าขายกับไทย และซื้อสินค้าจากไทยกลับไปค้าที่ประเทศจีน จนถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ชาวจีนได้อพยพออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ไปตั้งหลักแหล่งที่อื่น ซึ่งไทยก็หนึ่งในจุดหมายสำคัญที่ชาวจีน เลือกอพยพเข้ามา ประกอบกับ ไทยเองก็มีความต้องการแรงงานของชาวจีนมาช่วยพัฒนาโครงสร้างต่างๆภายในไทยเอง ทำให้ชาวจีนกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุดในบรรดาชนกลุ่มน้อยต่างๆที่อพยพเข้ามาในไทยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 - 20⁴³ และ มีบทบาทสำคัญทางด้านการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก

ชาวจีนพวกแรกที่เข้ามาติดต่อกับชาวไทยในสมัยสุโขทัย เป็นพวกพ่อค้าชาวจีนที่เดินเรือเข้ามาค้าขายในบริเวณอ่าวไทย ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าพ่อค้าได้เข้ามาตั้งแหล่งการค้าและท่าจอดเรือหลาย

⁴³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, ชาวจีนในประเทศไทย, 1 - 2.

แหล่งในบริเวณอ่าวไทย⁴⁴ ก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาตั้งตัวเป็นปึกแผ่นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและคาบสมุทรลพบุรี ในพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งต่อมาเมื่อ พ.ศ.1825 หรือ ค.ศ.1282 สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย ได้มีการเจริญไมตรีกับพระเจ้าหงวนสีโจ้วฮ่องเต้ ซึ่งปรากฏหลักฐานความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน ว่า

“แผ่นดินจีหงวน ปีที่ 19 หิมโหวง ลักห้วย (ตรงกับ ณ วันเดือนแปด ปีมะเมีย จุลศักราช 644 ปี) พระเจ้าหงวนสีโจ้ว ฮ่องเต้ รับสั่งให้ขุนนาง ก้วนกุน บ้วนไห้ว ชื่อ หอซื่อจี เป็นราชทูตไปเสียมก๊ก แผ่นดินจีหงวน ปีที่ 26 ก็ท้าวจับห้วย(ตรงกับ ณ วันเดือนสิบสองปีฉลู จุลศักราช 651 ปี) หลอฮกก็ก่อง ให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการ มาถวาย ”⁴⁵

ชาวจีนส่วนใหญ่ในสมัยสุโขทัยเป็นพวกพ่อค้าสำเภา ที่ทุกๆปีในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พ่อค้าสำเภาชาวจีน จะนำสินค้าจากประเทศจีน บรรทุกเรือสำเภาเข้ามาขายตามเมืองท่าชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรลพบุรี เช่น ชุมพร สุราษฎร์ธานี(บ้านคอนนครศรีธรรมราช(เลิกร์) เป็นต้น ครั้นถึงฤดูลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พวกพ่อค้าจะซื้อสินค้าจากชาวพื้นเมืองกลับไปขายที่จีน⁴⁶ โดยสินค้าที่พ่อค้าชาวจีนต้องการได้แก่ ของป่า ไม้สักและข้าว ส่วนสินค้าที่ชาวไทยต้องการ คือ ผ้าแพร ผ้าไหม และ ภาชนะเคลือบ⁴⁷

การที่พวกพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้สามารถทำการค้าขายได้โดยสะดวกและอาจจะไม่ต้องเสียภาษีดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “เจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่สู่ทาง”⁴⁸ อาจแปลได้ว่า ไม่มีการเก็บภาษีสินค้าที่ผ่านเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง ส่งผลให้พวกพ่อค้าชาวจีนมีความพอใจที่จะมาติดต่อค้าขายกับชาวไทยและทำตัวเป็นมิตรที่ดีต่อชาวไทยตลอดสมัยกรุงสุโขทัยนี้ แต่ในภายหลังจำนวนของพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาค้าขายในสุโขทัยก็ค่อยๆลดลง เนื่องจากการเกิดของอาณาจักรอยุธยา โดยที่

⁴⁴ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**, 61.

⁴⁵ พลกุล อังกินันท์, "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (ปริญญาานิพนธ์ประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาระดับปริญญาตรี, 2514), 7.

⁴⁶ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**, 18.

⁴⁷ พลกุล อังกินันท์, "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.", 7.

⁴⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, **สุโขทัย : ประวัติศาสตร์ จารึกศึกษา และ นิรุกติประวัติ** (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2563), 165.

ตำแหน่งที่ตั้งของอาณาจักรอยุธยาขึ้นอยู่กับทำเลทางออกสู่ทะเลมากกว่าทำให้พ่อค้าชาวจีนเดินทางไปอยุธยาได้สะดวกกว่า และ ฐานะของสุโขทัยเริ่มไม่มั่นคง สินค้าที่หาได้น้อยลง ไม่เป็นที่น่าดึงดูดให้พ่อค้าชาวจีนเดินทางเข้าไปค้าขายด้วย

ในช่วงต้นของสมัยอยุธยา เป็นช่วงเวลาที่มีการแข่งขันในการแย่งชิงความเป็นใหญ่ ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงสุโขทัย ทำให้ออกจากการติดต่อทั่วไปแล้ว ที่เป็นการติดต่อเพื่อให้เกิดความสะดวกในการค้าขายระหว่างจีนกับอยุธยาแล้ว ทางพระมหากษัตริย์อยุธยา ยังทรงมุ่งหวังให้จักรพรรดิจีนทรงรับรองฐานะของ พระมหากษัตริย์อยุธยา เพื่อให้อยุธยาได้รับความสำคัญจากจีน ซึ่งการติดต่อทางการค้าระหว่างจีนกับไทยมีมากขึ้น จนมีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในไทย ซึ่งเริ่มต้นจากพวกพ่อค้า ที่ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคใต้ ปัตตานี และบริเวณใกล้เคียงส่วนที่กรุงศรีอยุธยาแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และตามหัวเมืองชายทะเล ช่วงแรกเป็นการตั้งแหล่งการค้าเป็นการชั่วคราว ไม่ได้มีความคิดจะอยู่อาศัยกันถาวร

ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นเมื่อการค้าขายได้ขยายกว้างออกไปเพราะมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น ก็เริ่มการเกิดลงหลักปักฐานอยู่อาศัยในไทย หรือ การเริ่มทำธุรกิจในไทยโดยตรง ซึ่งทางการจีนก็ให้การสนับสนุน เช่น ค.ศ.1746(พ.ศ.2289) จักรพรรดิเฉียนหลง ทรงสนับสนุนให้พ่อค้าชาวจีนมาซื้อข้าวจากอยุธยา โดยสาเหตุจากปัญหาความอดอยากในดินแดนแถบภาคใต้ และ ข้าวอยุธยามีคุณภาพดี ราคาถูก เป็นต้น⁴⁹ ซึ่งการมาค้าขายในไทยของพ่อค้าก็ยังได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ไทยและบรรดาขุนนาง ข้าราชการ ซึ่งต่างมีความต้องการสินค้าจากจีน ซึ่งผลสืบเนื่องจากราชสำนักไทย มีความต้องการสินค้าจากจีนมากขึ้น ทำให้ชาวจีนได้รับการสนับสนุน จนในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ส่งการผ่านกรมพระคลังสินค้า ให้สนับสนุนการจัดเรือสำเภาลงไปค้าขายประเทศแถบตะวันออก ซึ่งในกระบวนการค้านี้ มีชาวจีนเป็นเจ้าของกิจการในแทบทุกระดับชั้น ตั้งแต่พิธีทางการทูต เจ้าพนักงานในพระคลังสินค้า ผู้คิดบัญชีรับส่งสินค้า ลูกเรือในเรือสำเภาลง รวมทั้งแบบแผนการเดินทางเรือก็ใช้แบบแผนของเงินแทบทั้งสิ้น⁵⁰ แสดงถึงเป้าหมายในการค้าขายยุคนี้ ก็คือ การค้าขายกับจีนเป็นหลัก หรือ ค.ศ.1670 (พ.ศ.2213) ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ก็มีชาวจีนได้รับการแต่งตั้งขึ้นเป็นพระศรีพิพัฒน์ ที่เป็นตำแหน่งหัวหน้าจัดการค้าขายทางทะเล

⁴⁹ พัชรา กิจปฐมมงคล, "พิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครปฐม" (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2547), 29.

⁵⁰ กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2505), 235.

การที่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงสนพระทัยทางการค้าและรับเอาชาวจีนที่มีความชำนาญด้านการค้าเข้ามาเป็นเจ้าพนักงานในกรมพระคลังสินค้าของกรุงศรีอยุธยา เป็นจำนวนมากนี้เองทำให้กิจการค้าของกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรือง ก่อให้เกิดความมั่งคั่งแก่กรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก และเป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชาวไทยเป็นไปราบรื่น ชาวจีนได้รับความไว้วางใจจากพระมหากษัตริย์อยุธยา ชุมนาง คนทั่วไป ประกอบกับชาวจีนมีคุณลักษณะที่น่าพอใจ คือ มีความอ่อนน้อมถ่อมตัว ไม่หยิ่งหรือโอ้อวด ปรับตัวเข้ากับชนบประเพณีของสังคมได้ง่าย เมื่อเวลาเข้าใกล้ชิดกับข้าราชการ หรือ พระราชวงศ์ก็อ่อนน้อมหมอบคลาน ⁵¹ ซึ่งชาวจีนที่มีความรู้ความสามารถรับราชการ ได้สิทธิพิเศษจนเกือบมีฐานะทัดเทียมกับคนท้องถิ่น มีข้อเสนอสนับสนุนที่ยืนยันว่าชาวจีนมิได้มีฐานะเป็นคนต่างด้าวในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระราชกำหนดห้ามมิให้สตรีแต่งงานกับคนต่างด้าวไว้ดังนี้

“.... ฝรั่ง อังกฤษ วิลันดา ชาว มลายู อันต่างศาสนา และเป็นมิถิชาติขุณินอกศาสนา”

52

จากพระราชกำหนดข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวจีนไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นคนต่างด้าวเลย ส่งผลให้ชาวจีนที่เข้ามาในอยุธยา ได้สตรีท้องถิ่นเป็นภรรยา เกิดบุตรที่ถูกเรียกว่า ลูกจีน จำนวนมาก จนมีการคาดคะเนว่า ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 มีจำนวนชาวจีนประมาณหนึ่งในสี่ของพลเมืองกรุงศรีอยุธยา ⁵³รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย ที่ชาวจีนได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าชาวต่างประเทศชาติอื่นๆ โดยปกติชาวต่างชาติจะพักอยู่ในบ้านเรือนที่ทางการไทยจัดให้เป็นพิเศษนอกกำแพงเมือง แต่ชาวจีนจะสามารถอยู่อาศัยภายในพระนครได้ ซึ่งปรากฏหลักฐาน ที่ระบุถึงย่านชาวจีนในพระนครไว้ดังนี้

“... ย่านขนมจีน ทำขนมเปียกใหญ่น้อยขาย 1 ย่านบ้านวัดน้อยประตูจีนขายโปรอททองเหลืองเคลือบ 1 ย่านไนไก่เชิงสะพานประตูจีนไปเชิงสะพานประตูไนไก่เป็นย่านจีนอยู่ตึกทั้งสองฟากถนนหลวง นั่งร้านขายของสรรพเครื่องสำเภา ไหม แพร ทองขาว ทองเหลืองถ้วย โถ ชาม เครื่องสำเภาครบ มีตลาดขายสุกร ปลา ของสด

⁵¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระเจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์, 2541), 85.

⁵² กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550), 1005.

⁵³ วินัย พงศ์ศรีเพียร และ คณະ, อโยธยาศรีรามเทพนครบรรพต มรดกความทรงจำแห่งสยาม

เข้าเย็น อยู่ในย่านในไก่อ่ 1 ย่านสามม้า แต่เชิงสะพานในไก่อ่ตะวันออกไปถึงหัวสาระ
ภา มุมกรุงเทพมหานคร จีนทำเครื่องจันอับ และ ขนม ทำโต๊ะ เตียง ถัง”⁵⁴

จากที่กล่าวไปจะเห็นถึงชุมชนจีนในกรุงศรีอยุธยา รวมไปถึงทางการไทยยังได้ตั้งชาวจีนที่มี
ชื่อเสียงเป็นที่น่านับถือเชื่อฟังในบรรดาชาวจีนทั่วไป เป็นผู้ดูแลควบคุมชาวจีน มีการให้ยศและ
บรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทย เช่น หลวงโชฎีกกราชเศรษฐี เจ้ากรม ถือศักดิ์นา 1400 ขุนทองสื่อ จินล้าม
นำอำเภอ 600 เป็นต้น⁵⁵ ซึ่งการที่ทางการไทยแต่งตั้งชาวจีนเป็นหัวหน้าควบคุม ดูแลชาวจีนด้วยกัน
รวมทั้งแต่งตั้งให้มี ยศ มีบรรดาศักดิ์เช่นนี้ ถือเป็นการผูกน้ำใจชาวจีนอย่างหนึ่ง ซึ่งทางการไทยได้ใช้
วิธีนี้ ปฏิบัติกันสืบต่อมา และนอกจากจะเป็นพ่อค้า หรือ รับราชการไทยแล้ว ชาวจีนยังใช้ความรู้
ความสามารถของตนเองในด้านอื่นๆ ตั้งแต่เป็นศิลปิน แพทย์ ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงหมู เป็นกรรมกร
รับจ้างในงานต่างๆ รวมไปถึงเป็นกำลังที่มีส่วนร่วมในการปกป้องกรุงศรีอยุธยาในช่วงใกล้เสียกรุงแก่
พม่า⁵⁶

หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า พระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้เอกราชและได้
สถาปนารัฐธนบุรี ซึ่งพระเจ้าตากสินทรงมีเชื้อสายจีน โดยบิดาของพระเจ้าตากสินเป็นจีนแต่จิวที่
อพยพเข้ามาในไทย ชื่อของบิดาในภาษาจีนแต่จิว คือ เต๋ ไหฮอง หรือในภาษาจีนกลาง ว่า เจิ้ง ไหเฟิง
ส่วนมารดา ชื่อ นกเอี้ยง⁵⁷

ด้วยการมีเชื้อสายจีนทำให้ได้รับความร่วมมือกับชาวจีนในการกอบกู้เอกราช นอกจากนี้ ชาว
จีนยังมาตั้งชุมชนการค้าขนาดใหญ่ บริเวณกรุงธนบุรี เป็นจำนวนมาก ชาวจีนเหล่านี้ส่วนสำคัญในการ
ช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจ ส่งชาวจีนในยุคนี้ ได้รับความไว้วางใจจากทางการไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ
ชาวจีนที่พูดภาษาแต่จิว เนื่องจากพระเจ้าตากสินมีเชื้อสายจีนแต่จิว ยังได้รับการอุปถัมภ์จากไทยเป็น
พิเศษ จนได้รับการเรียก จินหลวง ซึ่งมีหลักฐานจากบันทึกของครอเฟิร์ต ชาวยุโรปที่เยือนสยามสมัย
พระเจ้าตากสินมหาราช ไว้ว่า

⁵⁴ อโยธยาศรีรามเทพนครบวรทวารดี มรดกความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่มที่ 2 (กรุงเทพฯ :
โครงการวิจัยอิสระประวัติศาสตร์ไทย, 2559), 121 - 122.

⁵⁵ กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1, 235.

⁵⁶ พันจันทุนมาศ(เจิม), ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : โสภณพิ
พรรฒธนากร, 2479), 312 - 313.

⁵⁷ ภูวดล ทรงประเสริฐ, รากเหง้าอิทธิพลการค้าจีนในอุษาคเนย์ (กรุงเทพฯ : ยูเรก้า, 2550), 166.

“ด้วยการที่พระองค์สนับสนุนคนจีนเป็นพิเศษ จึงเท่ากับชักชวนให้พวกเหล่านี้ เข้ามาอาศัยในสยามและตั้งหลักแหล่งเป็นจำนวนมากเช่นนี้ การยินยอมพลเมืองชาวจีน เป็นกรณีพิเศษนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุซึ่งเกิดขึ้นในราชอาณาจักร มานานนับศตวรรษๆ แล้ว แต่ครั้งนี้เกือบจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ที่สุด”⁵⁸

นอกจากที่กล่าวไปข้างต้นสมเด็จพระเจ้าตากสินยังสนับสนุนชาวจีนแต่จิวที่พูดภาษาเดียวกับ พระองค์เป็นพิเศษ ทำให้ในสมัยของพระองค์ จีนแต่จิวถูกเรียกกันว่า จีนหลวง ซึ่งนโยบายของสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้นได้ดึงดูดชาวแต่จิวจำนวนมากให้เข้ามาสู่กรุงเทพฯ โดยชาวจีนเหล่านั้นเป็นกลุ่มที่ บทบาทสำคัญในการกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจของไทยในเวลานั้น หลังการเสียกรุงศรีอยุธยา ปราบกฐน หลักฐานในบันทึกของคณะสอนศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกของชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในสมัยนั้น ได้กล่าวไว้ว่า

“ชาวจีนได้นำเงินและทองมาใช้หมุนเวียนในสยาม ซึ่งจากความวิริยอุตสาหะของชาวจีน เหล่านี้เองที่ทำให้ราชอาณาจักรแห่งนี้ได้ฟื้นฟูขึ้นอย่างรวดเร็ว หากว่าชาวจีนไม่ กระตือรือร้นที่จะได้มาซึ่งทรัพย์สินเหล่านี้แล้ว สยามก็จะมีเงินหรือเงินตราใช้กัน ในปัจจุบัน”⁵⁹

ความใส่ใจต่อชาวจีนในยุคนี้ของพระเจ้าตากสิน นี้ไม่ได้อยู่กับแค่ชาวจีนธรรมดาทั่วไป แต่ พระองค์ยังได้มีการส่งคณะทูตไทยไปเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้าจักรพรรดิจีน โดยทรงใช้พระนาม แทนพระองค์ว่า เจิ้งเจา (มีความหมายว่า เจ้าแซ่เจิ้ง หรือ แซ่แต่ ในภาษาแต่จิว) ซึ่งแม้ในช่วงเวลา ต่อมา จะเกิดเป็นความวุ่นวายภายในกรุงธนบุรี จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพระมหากษัตริย์และ เปลี่ยนราชธานี แต่พระนามของพระเจ้าตากสิน ก็เป็นแบบอย่างทางการให้พระนามของ พระมหากษัตริย์ไทยในการติดต่อกับประเทศจีนในยุคต่อมาอีกด้วยในยุคต่อมา คือ รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 5 แห่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ดังนี้

รัชกาลที่ 1 ทรงใช้พระนามแทนพระองค์เป็นภาษาจีนว่า	แต่ฮั่ว
รัชกาลที่ 2 ทรงใช้พระนามแทนพระองค์เป็นภาษาจีนว่า	แต่ทก
รัชกาลที่ 3 ทรงใช้พระนามแทนพระองค์เป็นภาษาจีนว่า	แต่ฮุด

⁵⁸ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, 41.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, 42

รัชกาลที่ 4 ทรงใช้พระนามแทนพระองค์เป็นภาษาจีนว่า แต่เม้ง

รัชกาลที่ 5 ทรงใช้พระนามแทนพระองค์เป็นภาษาจีนว่า แต่เจีย⁶⁰

สมัยรัตนโกสินทร์นี้เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในงานศึกษา เนื่องจาก เป็นช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกับงานที่ศึกษา ซึ่งการทำความเข้าใจถึงชาวจีนในช่วงเวลา จะช่วยให้สามารถทำความเข้าใจงานศึกษาได้มากยิ่งขึ้น

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ที่ครองราชย์อยู่ในช่วง ค.ศ. 1782 – 1809 (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2352) ได้เกิดการสถาปนาเมืองหลวงขึ้นใหม่ นั่นคือ กรุงเทพมหานคร และได้มีการย้ายตลาดของชาวจีนไปอยู่บริเวณวัดสามปลื้ม นอกประตูเมืองด้านตะวันออกเฉียงใต้ ตลาดแห่งใหม่นี้ เรียกกันว่า สำเพ็ง ที่ได้กลายเป็นศูนย์กลางของชาวจีนในกรุงเทพฯ ⁶¹ซึ่งในสมัยของพระองค์ และ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ที่ครองราชย์อยู่ในช่วง ค.ศ. 1809 – 1824 (พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2367) นั้น ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในเงินรายได้หลักของทางไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจาก เงินที่ทางการไทยนำไปใช้บริหารแผ่นดิน เป็นเงินรายได้ จากการ แต่งสำเภาหลวงไปค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะจีนและประเทศใกล้เคียง⁶² ซึ่งในกิจการการค้าสำเภานี้ มีชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้กล่าวได้ว่า ชาวจีนเข้ามามีบทบาทกับรายได้หลักของทางการไทย

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ที่ครองราชย์อยู่ในช่วง ค.ศ. 1824 – 1851(พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2394) ได้ลดการแต่งสำเภาหลวงไปค้าขายต่างประเทศ เนื่องจาก รายได้ไม่แน่นอน โดยหันความสนใจ มาดำเนินการจัดเก็บภาษี ที่มีความแน่นอนมากกว่า ใช้เป็นรายได้ในการบริหารแผ่นดิน ซึ่งการจัดภาษีอากรของทางการไทย ได้เปิดประมุลผูกขาดการเก็บภาษีอากร ทำให้ชาวจีนที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องเงิน การค้า และ คำนวณกับระบบเก็บภาษีอากรอยู่แล้ว เนื่องจาก เป็น

⁶⁰ เฉลิม งบประมาณเกิด, **กระษาศาสตร์ไทย** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย, 2507), 117.

⁶¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1** (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2503), 7 - 8.

⁶² เฉลิม งบประมาณเกิด, **กระษาศาสตร์ไทย**, 128.

วิธีการที่ใช้ในจีนอยู่แล้ว สามารถเข้ามาเป็นประมุขเป็นเจ้าของอาชีพการได้เป็นจำนวนมาก⁶³ ซึ่งสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกภาพ ได้ทรงให้ความเห็นไว้ดังนี้

“การที่ชาวจีนเข้าประมุขรับผูกขาดการเก็บภาษีอากรจากไทยได้เป็นส่วนมากนั้น เพราะระบบการเก็บภาษีอากรแบบนี้ เป็นวิธีการซึ่งใช้กันอยู่ในประเทศจีน ชาวจีนได้นำมาใช้ในการประมุขผูกขาดอากรสุราและอากรการพนันจากการไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ดังนั้นพวกนายอากรจึงตกกับชาวจีนเป็นส่วนมาก”⁶⁴

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วในช่วงสมัยของรัชกาลที่ 3 ยังเป็นช่วงเวลาที่มิชชันนารีชาวจีนอพยพเข้าไทยจำนวนมาก จากปัจจัยต่างๆ ทำให้ชาวจีนนอกจากจะมีบทบาทในด้านรายได้หลักของทางการดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ชาวจีนยังมีบทบาทสำคัญในด้านอื่นๆ ซึ่ง นายจอห์น คาร์ฟูร์ด(John Carwford) ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของชาวจีนในสมัยนี้ไว้ว่า

“ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ชาวจีนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยเริ่มมีความสำคัญขึ้นพร้อมทั้งมีจำนวนมากขึ้นด้วย พวกนี้เป็นคนขยันอดทน เข้ามารับจ้างเป็นกรรมกรทำงานต่างๆ เป็นคนงานในเมืองแร่ทางภาคใต้ และมีบทบาททั้งการค้าภายในและภายนอกประเทศ เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ชาวจีนเริ่มผลิตน้ำตาลทรายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ในโรงงานน้ำตาล ส่วนใหญ่ชาวจีนเป็นทั้งเจ้าของและผู้จัดการ”⁶⁵

แต่ผลจากที่ชาวจีนมีจำนวนและบทบาทสำคัญมากขึ้น ก็ได้เกิดเป็นผลเสียต่อสังคมไทย โดยชาวจีนบางกลุ่ม ได้รวมตัวกันเป็น สมาคมลับอั้งยี่ เพื่อปกป้องกลุ่มตัวเองและเพื่อผลประโยชน์ ซึ่งพวกอั้งยี่ ได้สร้างปัญหาแก่สังคมไทยรวมทั้งประชาชนทั่วไปหลายครั้ง

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ครองราชย์อยู่ในช่วง ค.ศ. 1851 – 1868 (พ.ศ. 2394 - 2411) ได้มีการเซ็นสนธิสัญญาทางการค้ากับต่างประเทศอย่างเป็นทางการ ทำให้สภาพ

⁶³ พลภู อังกินันท์, "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.", 14.

⁶⁴ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกภาพ, **ขุมขุมพระนิพนธ์** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2509), 240.

⁶⁵ พลภู อังกินันท์, "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.", 17.

เศรษฐกิจการค้าของไทยเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดโรงจักรสีข้าว โรงเลื่อยไม้ ตลอดจนมีการขนส่งสินค้าทางทะเล เกิดความต้องการแรงงานมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้บรรดาชาวจีนที่มีทุนทรัพย์คิดหาผลประโยชน์ ด้วยการตั้งตนเป็นคนกลางรับเอาชาวจีนมาเป็น กรรมกร โดยใช้วิธีออกทุนให้ก่อนแล้วหักเงินค่าแรงงานของชาวจีนที่ตนรับเข้ามาทำงานภายหลัง โดยวิธีนี้ เรียกกันในสมัยนั้นว่า “เจ้าเก้”⁶⁶ “จีนเจ้าเก้เหล่านี้แต่ละกลุ่มได้พยายามชักชวนจีนใหม่เข้ามาเป็นคนในอาณัติของตน เกิดเป็นการแข่งขันแย่งชิงตัวจีนใหม่กัน ตลอดจนแข่งขันชิงกันหางานให้ลูกน้อง ซึ่งผลจากการแข่งขันทำให้เกิดตั้งเป็น สมาคมอั้งยี่ จำนวนมาก ซึ่งแต่ละแต่ฝ่ายก็ต่างต้องการปกป้องผลประโยชน์ของพวกเขา จนเกิดเป็นการจลาจล การปะทะกัน ของแต่ละสมาคมขึ้นหลายครั้ง เช่น ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1889 (พ.ศ. 2432) ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาคมลับ 2 แห่ง ที่เกี่ยวกับสิทธิในการหากุสให้โรงสีขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ 3 แห่ง ในความขัดแย้งนั้น มีการสร้างเครื่องกีดขวางและมีการยิงกันอย่างหนักบดท้อถนนสายสำคัญในเมือง หลังจากปะทะกันดำเนินไป 36 ชั่วโมง ทางการถึงจะสามารถขับไล่กำลัง 2 กลุ่มที่ปะทะกันอยู่ให้กระจายแยกออกจากกันได้ คนของทั้ง 2 สมาคมถูกจับกุม มีการประมาณการว่าจับชาวจีนไป 900 คน และ มีการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้น เพื่อพิจารณาคดีนี้ ผู้ที่ถูกพิสูจน์ได้ว่ามีส่วนร่วมในเหตุการณ์ จะถูกลงโทษปรับ หรือ โบย เป็นต้น⁶⁷

นอกจากความเกี่ยวข้องกับสังคมทั่วไปแล้ว เชื้อสายของชาวจีนยังมีความสัมพันธ์กับราชวงศ์จักรี ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้ จากพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4 ได้บรรยายไว้ว่า พระราชบิดาของรัชกาลที่ 1 ได้สมรสกับธิดาสาวสวยของครอบครัวจีนที่มั่งคั่งที่สุดในย่านจีน หรือ ภายในเขตกำแพงเมืองและอยู่ริมเมืองด้านตะวันออกเฉียงใต้ของอยุธยา⁶⁸ ทำให้สตรีผู้นี้ก็เป็นพระมารดารัชกาลที่ 1 ทำให้ต้นราชวงศ์จักรีเป็นลูกครึ่งจีน รวมทั้ง คนอื่นในราชวงศ์จักรีก็มีสมรสกับชาวจีน เช่นกัน

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นถึงบทบาทของชาวจีนตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ตั้งแต่ เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยอย่างใกล้ชิด จนมีบางช่วงเวลา ที่ทางการไทย ไม่ได้มองชาวจีนเป็นต่างชาติ ทำให้ชาวจีนสามารถรับราชการไทย มียศ บรรดาศักดิ์ได้ แต่งงานกับสตรีไทย รวมทั้งการมีความสัมพันธ์กับราชวงศ์ของไทย แม้ในบางช่วงเวลาชาวจีนจะมีความขัดแย้งกับสังคมไทย หรือ ทางการไทยอยู่บ้าง แต่ในภาพรวม การมีอยู่ของชาวจีน ในไทยก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ไทยเกิดการพัฒนาและเติบโตขึ้น

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 19.

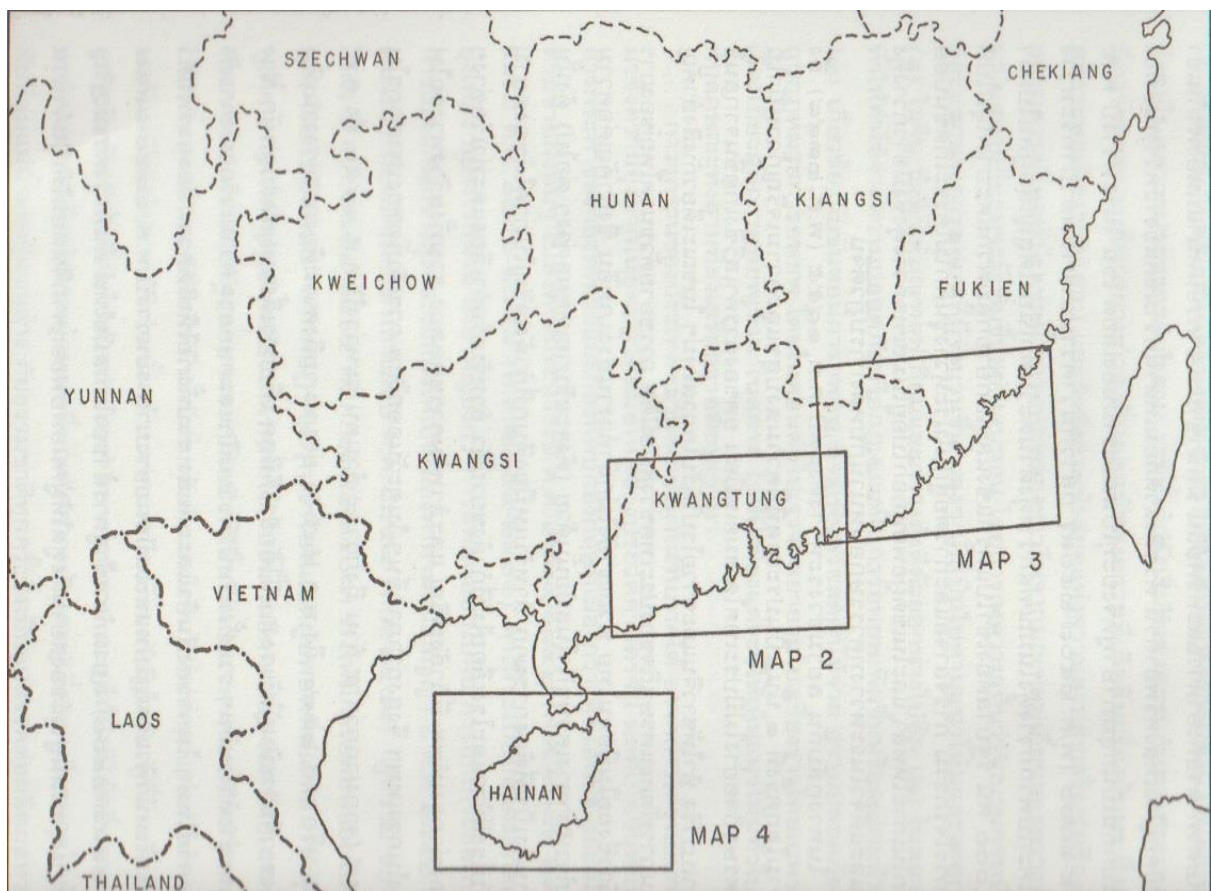
⁶⁷ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*, 231 - 232.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 48.

ไป โดยเฉพาะในยุครัตนโกสินทร์ที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยชาวจีนที่อพยพเข้ามาในไทย สามารถจำแนกตามกลุ่มภาษาพูดของชาวจีน

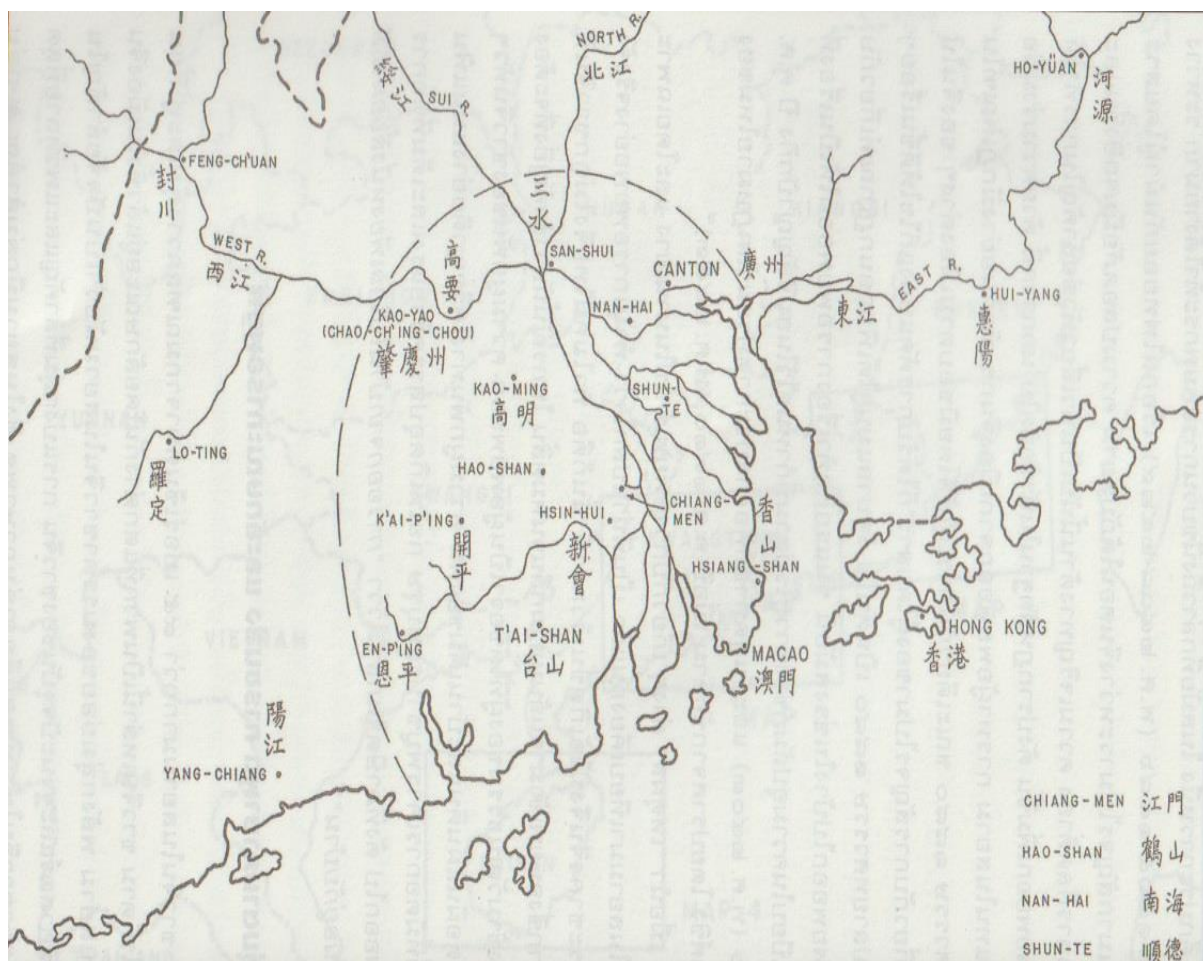
3.1.1 กลุ่มของชาวจีน

สำหรับในไทยนั้นชาวจีนเกือบทั้งหมด มาจากบริเวณพื้นที่ตะวันออกเฉียงใต้ของจีน ซึ่งสามารถแบ่งชาวจีนในไทยตามกลุ่มภาษาพูด ได้ 5 กลุ่ม โดยกลุ่มเหล่านี้มาจากมณฑลกวางตุ้งและมณฑลฟูเจี้ยน ซึ่งสามารถใช้ภาพพื้นที่อธิบายกลุ่มชาวจีนได้ดังต่อไปนี้

ภาพ 12 : ภาพพื้นที่ตะวันออกเฉียงใต้ของจีน

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 64.

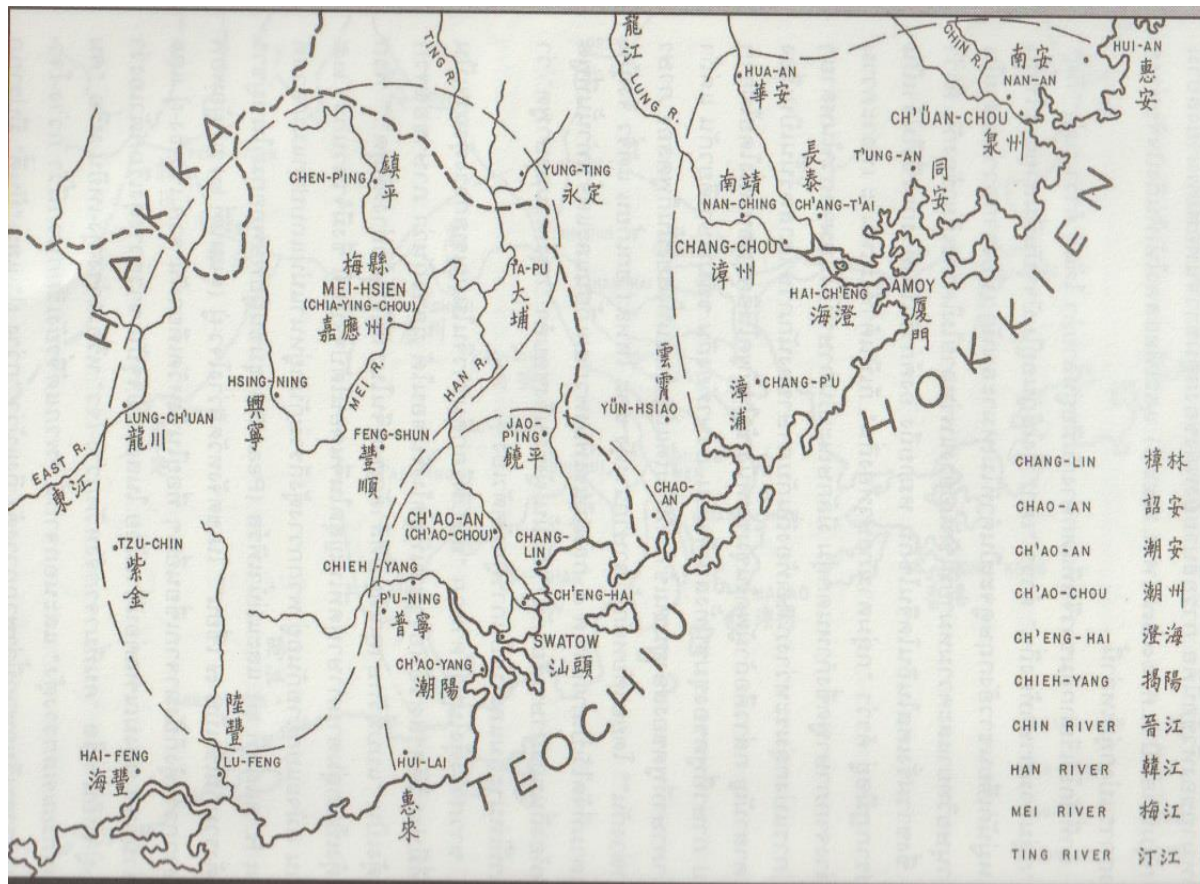
ภาพ 13 : ภาพมณฑลกวางตุ้ง

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 66.

สำหรับภาพนี้คือแผนที่พื้นที่อพยพที่อยู่ในมณฑลกวางตุ้ง ทำให้ผู้อพยพส่วนใหญ่เป็นชาว กวางตุ้ง (Cantonese) ชาวกวางตุ้งรวมตัวอยู่บริเวณแถบปากแม่น้ำเวสต์ (West R.) และ แม่น้ำเพิร์ล (Pearl R.) เนื่องจากชาวกวางตุ้ง อาจเป็นกลุ่มชาวจีนที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานที่สุดในจีนตอนใต้ ทำให้ภาษาของชาวจีนกวางตุ้ง ถูกเรียกว่าเป็น ภาษาที่รักษาคุณสมบัติของจีนโบราณไว้ได้อย่างดีที่สุด ชาวกวางตุ้งจะเรียกตัวเองว่า กวาง-ฝู-เหียน ที่แปลว่า คนที่มาจากจังหวัดกวาง-โจว หรือ กวาง-ตุน-เหียน ที่แปลว่า คนที่มาจากมณฑลกวางตุ้ง ซึ่งพื้นที่มณฑลกวางตุ้ง เป็นแหล่งอุตสาหกรรมของจีน ทำให้ชาวกวางตุ้งนี้มีชำนาญในด้านช่าง งานเครื่องจักรกล⁶⁹ มักทำงานในพื้นที่ภาคกลางของไทย แถบที่มีโรงสีข้าว เป็นกลุ่มที่ริเริ่มในการเลี้ยงสุกร และเริ่มต้นในการก่อตั้งตลาดสินค้าให้เป็นหลักแหล่ง⁷⁰

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 67.

⁷⁰ ขจัดภัย บุษบพัฒนา, ชาวจีนในประเทศไทย, 30.

ภาพ 14 : ภาพมณฑลกวางตุ้งกับมณฑลฟูเกี้ยน

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 68.

สำหรับภาพนี้ คือ แผนที่พื้นที่อพยพที่อยู่เขตคาบเกี่ยวระหว่างสองมณฑล ได้แก่ มณฑลกวางตุ้งและมณฑลฟูเกี้ยน ทำให้มีประชาชนชาวจีนในพื้นที่หลายกลุ่ม ดังนี้

- จีนแต้จิ๋ว (Teachia) อาศัยอยู่ในตอนปากน้ำ และบริเวณริมปากแม่น้ำฮั่น ในมณฑลกวางตุ้งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คำว่า แต้จิ๋ว ออกเรียกตามในภาษาท้องถิ่นตามชื่อเรียกอำเภอที่ชาวแต้จิ๋วส่วนใหญ่อาศัยอยู่ คือ ฉะโจว แต่มีคำเรียกในกลุ่มภาษาอื่นว่า ผู่-เหล่า ที่หมายถึง พลเมืองของฟูเกี้ยน เป็นกลุ่มชาวจีนที่มีจำนวนมากที่สุดในไทย อยู่หนาแน่นที่สุดในภาคกลางของไทยและกระจายอยู่ทั่วประเทศ ชาวจีนกลุ่มนี้มีความชำนาญพิเศษในด้านการค้า⁷¹ เป็นเหตุให้ชาวจีนแต้จิ๋ว มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจของประเทศในทุกๆระดับ ตั้งแต่การค้าขนาดย่อม ขนาดกลาง และขนาดใหญ่

⁷¹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, 69.

- จีนแคะหรือฮากกา (Hakka) ไม่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน อยู่กันเป็นหมู่ ๆ ตามนอกเมืองทางตะวันออกและตะวันตกจากมณฑลฮกเกี้ยนไปถึงกวางสี และอยู่กันระหว่างในบริเวณช่องเขาที่แนวยาวไปถึงทางเหนือของมณฑลกวางตุ้ง พวกจีนแคะจะเรียกตัวเองว่า เค่อ-เจีย ซึ่งบริเวณดินแดนที่พวกจีนแคะเหล่านี้อาศัยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่แห้งแล้ง ไม่มีทรัพยากรที่สมบูรณ์ ชาวจีนบางส่วนมองว่าพวกจีนแคะเป็นพวกเร่ร่อน โดยจีนแคะมักทำอาชีพรับจ้าง⁷² ซึ่งมีตั้งแต่งานในโรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ ช่างเย็บผ้า ช่างทำหนัง ช่างทำเงิน ทำทอง และ เป็นพวกที่มีความสามารถสูงในการก่อสร้างทางรถไฟ⁷³
- จีนฮกเกี้ยน (Fukieses) พุทธิตตสำเนียงทางภาคเหนือและภาคตะวันออก มีคำเรียกชาวฮกเกี้ยน ว่า ฝู่-เจี้ยน-เหยิน บริเวณที่ชาวฮกเกี้ยนอยู่อาศัยเป็นทางภาคใต้ของมณฑลฮกเกี้ยน เป็นดินแดนที่มีเมืองแร่อุดมสมบูรณ์ จีนกลุ่มนี้จึงประกอบอาชีพทำเหมืองแร่เป็นหลัก⁷⁴ ทำให้ส่วนใหญ่ มักอาศัยอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคใต้ของไทย ที่เป็นพื้นที่เหมืองแร่ รวมทั้งยัง ทำยางพาราและเป็นพ่อค้าทั่วไป

⁷² เรื่องเดียวกัน, 70.

⁷³ ขจิตถัย บุรุษพัฒน์, ชาวจีนในประเทศไทย, 30.

⁷⁴ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, 69.

ภาพ 15 : ภาพเกาะไหหลำ

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 75

ภาพแผนที่ภาพนี้ เป็นภาพเกาะไหหลำ ที่เป็นส่วนหนึ่งของมณฑลกว๋างตุ้ง เป็นเขตอพยพของจีนไหหลำ(Hainanese) เป็นชาวจีนกลุ่มนี้ มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนผู้อพยพที่พูดภาษาฮกเกี้ยนบนแผ่นดินใหญ่ มาจากเหตุที่ผู้อพยพเข้ามาในเกาะไหหลำรุ่นแรกส่วนใหญ่มาจากมณฑลฝูเจี้ยนตอนใต้ มีคำเรียกชาวไหหลำว่า ไหล่-หนาน-เหยิน ซึ่งชาวไหหลำนั้นมีความละเอียดถี่ถ้วน สามารถทำงานประณีตได้ดี จึงเป็นช่างฝีมือช่างหนึ่ง รวมทั้งมีความชำนาญในงานประมง⁷⁵

จากที่กล่าวไปทั้งหมดจะเห็นถึงกลุ่มของชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยทั้ง 5 กลุ่ม และเมื่อชาวจีนอพยพเข้ามา ชาวจีนก็จะเลือกสถานที่สำหรับอยู่อาศัย ตามความสะดวกและเหมาะสมกับตัวเอง ซึ่งชาวจีนที่อพยพก็ล้วนมีสาเหตุที่ทำให้ต้องเดินทางออกจากจีน ดังนี้

⁷⁵ ต้วน ลีเซิง และ คณະ, *บทบาทชาวไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันตก : ศึกษากรณีจังหวัดนครปฐม* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2540), 35.

1. ภาวะความอดอยากและการขาดแคลนอาหารภายในประเทศจีน จากการที่ประชากรจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 140 ล้านคน เป็น 430 ล้านคนในช่วง ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึง คริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ปริมาณอาหารไม่พอเลี้ยงประชากรชาวจีน ประกอบกับภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแห้ง ยิ่งทำให้การเพาะปลูกหรือการเลี้ยงสัตว์ ไม่สามารถทำได้ อาหารในประเทศก็ยังมีน้อยลงไปอีก จนเป็นเหตุผลักดันให้ชาวจีนบางส่วนต้องอพยพออกนอกประเทศจีน⁷⁶

2. ภาวะสงครามภายในจีน ทั้งจากการที่ต้องเผชิญกับการรุกรานของประเทศตะวันตกหรือ สงครามภายในประเทศ เช่น

- กบฏดอกบัวขาว ค.ศ.1794-1804 (พ.ศ. 2337 - 2347) เพื่อต่อต้านราชวงศ์ชิงที่กดขี่เรื่อง ภาษีและพื้นฟูราชวงศ์หมิง

- สงครามฝิ่น ค.ศ. 1839-1842 (พ.ศ. 2382 - 2385) เป็นการรบระหว่างจีนกับอังกฤษ เนื่องจากความขัดแย้งเรื่องฝิ่นที่อังกฤษพยายามนำมาค้าในจีน

- กบฏไต้ผิงเทียนกั๋ว ค.ศ.1850 -1864 (พ.ศ. 2393 - 2407) สงครามภายในจีนที่เกิดจาก ความต้องการล้มราชวงศ์ชิง

- สงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ค.ศ. 1856-1860 (พ.ศ. 2399 - 2409) สงครามระหว่างจีน กับ ชาติ ตะวันตก 4ชาติ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย สหรัฐอเมริกา

ผลจากสงครามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งสงครามกับต่างประเทศ หรือ สงครามภายใน ล้วน ก่อให้เกิดผลเสียทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อรัฐบาลและ ประชาชน เช่น การบาดเจ็บ หรือ เสียชีวิต จากการถูกเกณฑ์แรงงานไปใช้ในสงคราม ค่าครองชีพที่ สูงขึ้น ปัญหาโจรผู้ร้ายซึ่งความสับสน วุ่นวายเหล่านี้เป็นการผลักดันให้ชาวจีนเดินทางออกนอก ประเทศ

3. การเปิดเมืองท่า ซึ่งเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการแพ้สงครามกับชาติตะวันตก ทำให้ชาวจีน ทั่วไปได้มีโอกาสการค้าขายกับต่างชาติมากขึ้นและเปิดโอกาสในการเดินทางออกนอกประเทศ จีนมากขึ้น ตัวอย่างเช่น เมืองซานโกว ที่เมื่อเปิดเป็นเมืองท่า ปริมาณการค้าเลี้ยงของเรือแต่ละลำเพิ่ม มากขึ้น มีเรือเข้าออกท่าเรือถี่ขึ้น ปรากฏเป็นตัวเลขว่า ระหว่างปี ค.ศ.1859 - 1862 (พ.ศ.2402-

⁷⁶ กรพนซ์ ตั้งเขื่อนขันธ, ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ (กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2565), 53.

2405) มีผู้อพยพผ่านช่องทางไปยังกรุงเทพฯ ไชย่งอนและสิงคโปร์ รวม 101,261 คน ⁷⁷ด้วยความสะดวกสบายในการเดินทางที่ง่ายขึ้น จากเรือกลไฟ

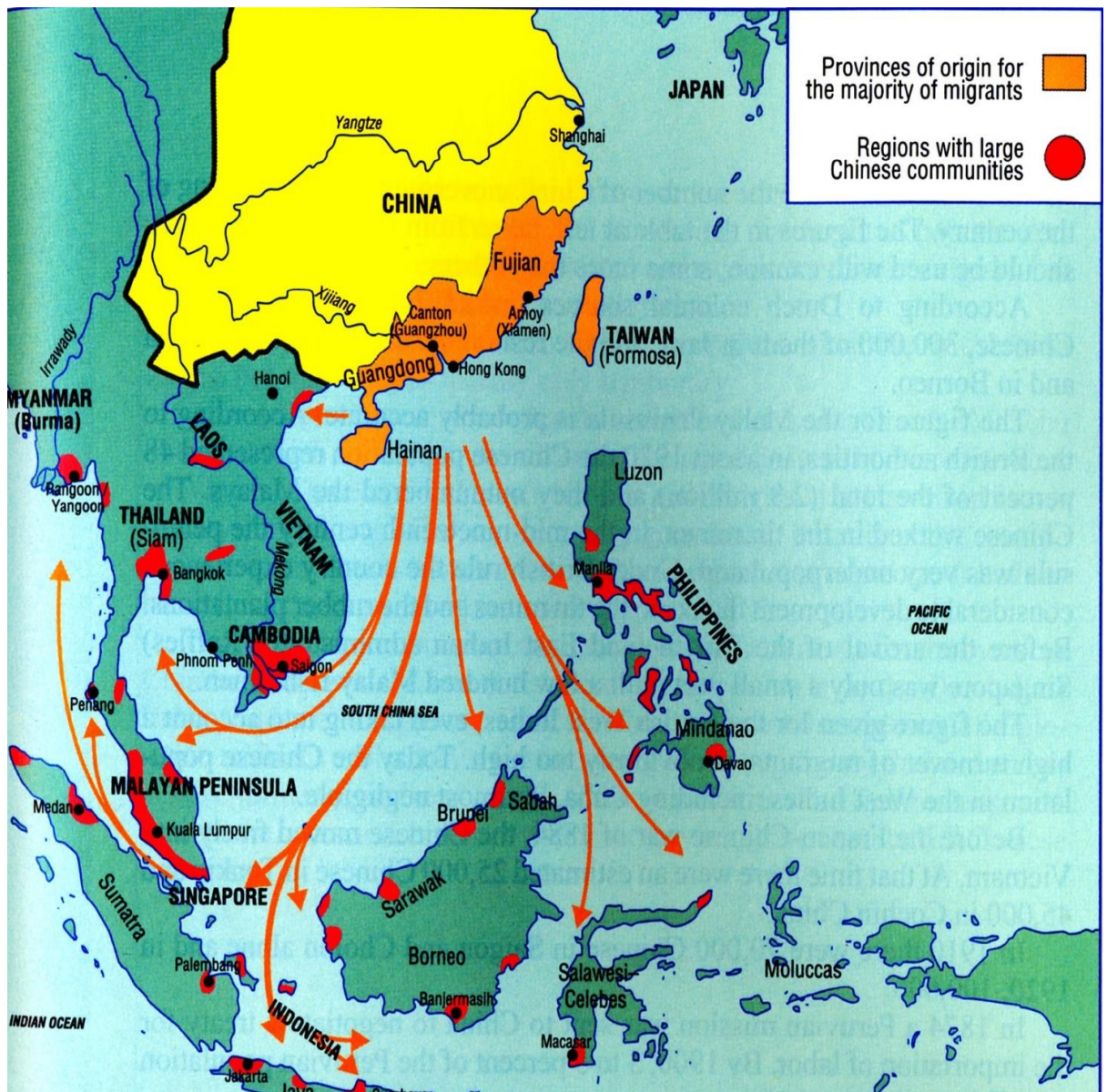
4. ความต้องการเดินทางออกไปค้าขาย หาความก้าวหน้าให้กับชีวิตตนเอง และ เพื่อเป็นสร้างเกียรติแก่บรรพบุรุษ ⁷⁸

จากที่กล่าวไปต้นจะเห็นถึงสาเหตุการอพยพออกนอกประเทศของชาวจีน โดยภาพดังต่อไปนี้ จะเป็นเส้นทางการอพยพของชาวจีน

⁷⁷ สุรางค์ จันทวานิช...[และคนอื่นๆ], รายงานการวิจัยเรื่องชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย และในภูมิภาคเดิมนที่เกาะจีน : สมัยที่สอง ทำเรือชานโถว (2403-2492 หรือ 1860-1949) (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 34.

⁷⁸ ต่วน ถีเซิง และ คณะ, บทบาทชาวไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันตก : ศึกษากรณีจังหวัดนครปฐม, 36 - 37.

ภาพ 16 : ภาพเส้นทางการอพยพของจีน

ที่มา : “Southeast Asia – An Area of Traditional Chinese Immigration, 14th-19th Centuries” เข้าถึงเมื่อ 5 เมษายน 2566, เข้าถึงได้จาก <https://commons.princeton.edu/mg/southeast-asia-an-area-of-traditional-chinese-immigration-14th-19th-centuries/>

จากภาพดังกล่าวจะเห็นว่า ชาวจีนมีความสามารถในการเดินทางอพยพไปสู่พื้นที่ต่างๆที่เป็นชุมชนจีน ได้ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่มีชาวจีนจำนวนมากเลือกที่จะเดินทางมายังไทย ซึ่งเราสามารถอธิบายปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยเป็นจุดหมายในการเดินทางมาของชาวจีน ได้ ดังนี้

1. ประเทศจีนกับประเทศไทย อยู่ไม่ห่างไกลกันมาก ประกอบ ไทยกับจีนมีติดต่อกันมานาน ทำให้เมื่อชาวจีนจำนวนมากสามารถอพยพออกนอกจีนจึงเลือกมาไทย ที่มีความคุ้นเคยอยู่แล้ว

2. ประเทศไทย ไม่ได้ความรังเกียจชาวจีน หรือ กีดกันชาวจีน ค่อนข้างให้อิสระกับชาวจีนในการประกอบอาชีพต่างๆในไทย

3. ความเจริญก้าวหน้าของไทย โดยตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 สยามมีความสงบสุขและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เกิดยุคเสรีการค้า จากสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ชาวจีนและชาวยุโรปได้รับโอกาสใหม่ๆ เกิดความต้องการแรงงาน ตั้งแต่แรงงานเหมือง แรงงานโรงสีข้าว และ แรงงานโรงเลื่อยไม้ สำหรับเรือลำเลียงและท่าเรือต่างๆในเมืองท่ากรุงเทพฯ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดชาวจีนให้อพยพมาสยาม⁷⁹

4. ผลจากการที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาเรื่อยๆ ทำให้พวกที่มาอยู่ก่อน มีการชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ให้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยด้วย

สำหรับกระบวนการอพยพนั้นมีบันทึกเรื่องราวการอพยพจากหัวเฉวมายังกรุงเทพ ไว้ดังนี้

“เกือบทุกเมืองของ...จังหวัด (เฉา-โจว และ เจีย-อิง-โจว) มีนายหน้าในการอพยพ เรียกเป็นภาษาจีนว่า เค่อ โคว (ตามตัวอักษร แปลว่า หัวหน้าของคันตุกะ ได้แก่ หัวหน้าผู้อพยพ) ผู้ซึ่งมีหน้าที่ออกไปตามหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อหาผู้โดยสารทุกๆปี เมื่อสมมรสุมเปลี่ยนช่วงปลายฤดูร้อน กลุ่มคนเหล่านี้มักเป็นผู้อพยพเดิมซึ่งกลับมาพร้อมกับเงินเพียงเล็กน้อยและทำการค้าขายเบ็ดเตล็ดอยู่ในเมืองใกล้ๆกันนั่นเอง พวกนี้จะมีการติดต่อกับตัวแทนของบริษัทการค้าของ...กรุงเทพฯ...ในหัวเฉา และมีอำนาจในการทำสัญญาจ้างกับผู้อพยพทันทีที่มาถึงจุดหมายปลายทาง เมื่อคนเหล่านี้เป็นบุคคลที่ใครๆ ก็รู้จัก คนยากจนและคนพเนจรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงจึงเข้าไปหาบุคคลเหล่านี้ เชื้อถือคำพูดของคนเหล่านี้ด้วยความไว้วางใจอย่างไม่รีรอ...ผู้อพยพจะคอยอยู่ในหมู่บ้านของตนจนกว่านายหน้าจะแจ้งวันที่เรือซึ่งจะนำพวกตนออกเดินทาง หรือ จะไปอยู่กับนายหน้าผู้ซึ่งมักจะมีห้องว่างหลายห้องในบ้านเพื่อการนี้ เมื่อนายหน้ารวบรวมผู้อพยพที่เป็นอิสระได้ 30-40 คนแล้วก็จะแจ้งตัวแทน

⁷⁹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, 61.

ของบริษัทการค้าที่ตนติดต่อกับ ทราบ(พวกตัวแทนในชั่วเวลา) ก็จะเหมาเรือ และเมื่อบรรทุกสินค้าลงเรือเรียบร้อยแล้ว...ก็จะแจ้งให้นายหน้าผู้ซึ่งมาถึงชั่วเวลาพร้อมกับผู้โดยสารที่ตนหามาให้ทราบ (นายหน้า) จะจ่ายค่าโดยสารทั้งหมดแก่เจ้าของเรือ และรับเอาตัวมาหนึ่งใบ...สำหรับผู้อพยพแต่ละคน จึงจะลงเรือได้ โคนค่าโดยสารไปกรุงเทพฯ โดยเฉลี่ยประมาณ 6.50 ดอลลาร์ หากผู้โดยสารหรือผู้อพยพไม่สามารถจ่ายเงินค่าโดยสารได้ก่อนออกเดินทาง นายหน้ามักจ่ายเงินล่วงหน้าให้ก่อน และผู้จัดการผู้ที่มีส่วนร่วมในการนำผู้อพยพไปถึงจุดหมายปลายทางจะจ่ายเงินจำนวนนี้คืน พร้อมด้วยดอกเบี้ยประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ ถ้าหากนายหน้าไม่สามารถจ่ายเงินล่วงหน้านี้ได้ เจ้าของเรือก็มักทำเสียเอง...เงินล่วงหน้าที่จ่ายไปนั้นจะต้องได้รับการจ่ายคืนก่อนที่ผู้อพยพจะขึ้นฝั่ง และ ผู้จัดการก็จะมีสิทธิหักค่าจ้างจนกว่าจะปลดหนี้ได้หมด เจ้าของเรือจะจ่ายโบนัส 3 เปอร์เซ็นต์ สำหรับค่าโดยสารของผู้อพยพซึ่งตนหามาได้ให้นายหน้า นี่คือ ค่าจ้างทั้งหมดที่นายหน้าได้รับสำหรับค่าเหน็ดเหนื่อย... พวกพเนจร พวกคนงาน พวกคนงาน และพวกยากจน โดยเฉพาะที่อยู่ตามหัวเมือง มักจะไปหานายหน้าหรือตัวแทนบริษัทการค้าเอง เพื่อวิ่งเต้นหาค่าโดยสาร ที่จะใช้คืนให้ได้เมื่อถึงจุดหมายปลายทาง.... การลำเลียงผู้อพยพนั้นจะกระทำในระหว่างฤดูลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือเท่านั้น คือตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเมษายน ในระยะนี้การเดินทาง ทางสะดวกและกินเวลาเฉลี่ย 15-25 วัน สำหรับไปกรุงเทพฯ(นี่เป็นเวลาสำหรับเรือกำปั่นมิใช่เรือสำเภา)”⁸⁰

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, 88 - 89.

ภาพ 17 : ภาพเรือโดยสารชาวจีนมายังไทย หรือ สยามในเวลานั้น

ที่มา : เพจสยามพหุรงค์, 'ภาพลงสีเรือโดยสารชาวจีนมาสยาม สมัย ร.6' เข้าถึงเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=942087917275752&set=a.211508050333746>.

จากที่กล่าวตัวอย่างไปข้างต้น ผู้เขียน มีความเห็นว่า กระบวนอพยพดังกล่าว เป็นกระบวนที่ผู้อพยพมีโอกาสจะได้เดินทางออกไปอย่างแน่นอน ถ้าผู้อพยพมีความต้องการจะไปตั้งแต่ นายหน้า ไปถึง เจ้าของเรือ ที่คอยส่งเสริมการอพยพ เป็นผลให้เกิดการตั้งชุมชนชาวจีนนอกประเทศจีนในหลายพื้นที่โดยมีการประมาณการจำนวนชาวจีนในประเทศไทยไว้ว่า ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 : ตารางแสดงจำนวนชาวจีนในประเทศไทย ค.ศ. 1822-1860 (พ.ศ. 2365 – 2403)

ปี ค.ศ. (พ.ศ.)	จำนวนชาวจีนในไทย	จำนวนประชากรทั้งหมด
ค.ศ.1825 (พ.ศ.2368)	230,000	4,750,000
ค.ศ.1860 (พ.ศ.2403)	337,000	5,450,000

ที่มา : สุรางค์ จันทวานิช และคนอื่น ๆ, รายงานการวิจัยเรื่องชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดนมาร์ก : สมัยที่หนึ่ง ทำเรือจากหลิน (2310-2393) (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), 116.

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ถึง จำนวนชาวจีนในประเทศไทย ในปี ค.ศ.1825 (พ.ศ.2368)กับ ค.ศ.1860 (พ.ศ.2403) ที่จำนวนชาวจีนได้เพิ่มขึ้น เป็นการแสดงถึงการอพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง

และเมื่อชาวจีนอพยพเข้ามา ชาวจีนก็มักจะเลือกสถานที่สำหรับอยู่อาศัยตามความสะดวกและเหมาะสมกับตัวเอง ซึ่ง บริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรี หรือ เมืองนครไชยศรีในเวลานั้น ก็หนึ่งในพื้นที่ที่ชาวจีนเลือกไปอยู่อาศัย

3.2. ความเป็นมาของชาวจีนเมืองนครไชยศรีก่อนชุดคลองเจดีย์บูชา

ในช่วงแรกเริ่มที่เข้ามาอยู่ในไทยนั้น ชาวจีนส่วนใหญ่มักอาศัยอยู่กันมากในเขตชายฝั่งทะเล และบริเวณลุ่มแม่น้ำสายใหญ่ๆ เนื่องจากต้องการใช้เส้นทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก เกิดการตั้งชุมชนชาวจีนในทุกๆ เมืองตลอดแนวชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย ตั้งแต่ตราดหรือในขณะนั้นเรียกว่า พังใหญ่ ทางฝั่งตะวันออก เฉียงใต้สุดมาจนถึงไทรบุรีทางใต้สุดในสยามตอนกลาง ชุมชนของชาวจีนตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำบางปะกง เรื่อยมาจนถึงปราจีนบุรี ตั้งแต่บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาและ แม่น้ำท่าจีนมาจนถึงปากน้ำโพ และตั้งแต่แม่น้ำแม่กลองจนถึงกาญจนบุรี ชาวจีนได้ทำการค้าขายแบบกองเกวียนระหว่างเมืองถึงเมือง แต่บริเวณที่เป็นชุมชนของชาวจีนโพ้นทะเล ที่เป็นศูนย์กลางสำคัญ ได้แก่ กรุงเทพฯ ตลอดช่วงปี ค.ศ.1800-1850 (พ.ศ. 2343-2393) อาจเป็นไปได้ว่าชาวจีนมีจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรในเมืองหลวง หรือ กรุงเทพฯ โดยผู้สังเกตการณ์จากต่างประเทศได้มีการประเมินจำนวนประชากรในกรุงเทพฯ โดยการคาดการณ์ไว้ต่างกัน ดังนี้

ตาราง 4 : ตารางคาดการณ์จำนวนประชากรจีนในกรุงเทพฯ ⁸¹

ปีค.ศ.(พ.ศ.)	ประชากรจีน	ประชากรทั้งหมดในกรุงเทพฯ	ผู้ที่คาดการณ์จำนวน
1822(2365)	31,000	50,000	ครอเฟิร์ต
1826(2369)	80,700	134,090	มัลลอค
1828(2371)	36,000	77,300	ทอมลิต
1839(2382)	60,000	100,000	มัคคัม
1843(2386)	70,000	350,000	นีล
1849(2392)	81,000	160,155	มัลลอค

⁸¹ วิลเลียม สกินเนอร์, เรื่องเดียวกัน, 125.

ปีค.ศ.(พ.ศ.)	ประชากรจีน	ประชากรทั้งหมดใน กรุงเทพฯ	ผู้ที่คาดการณ์จำนวน
1854(2397)	200,000	404,000	ปาเลกัวซ์
1855(2398)	200,000	300,000	เบารริง

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 125

จากจำนวนประชากรในตารางที่คาดการณ์กันนั้น แม้มีความแตกต่างกันในทางจำนวนประชากรที่แน่นอน แต่ก็ทำให้เข้าใจได้ว่า กรุงเทพฯ มีชาวจีนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากในกรุงเทพฯ ในเวลานั้น พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ให้ความสำคัญในทางการค้าเปิดรับพ่อค้าชาวจีน รวมทั้งมีความต้องการแรงงานที่มีความสามารถจำนวนมาก เนื่องจากประชากรไทยในเวลานั้นไม่มีเสรีภาพในการโยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่ เนื่องจากส่วนใหญ่อยู่ภายใต้ระบบมูลนาย-ไพร่ การอุปถัมภ์ ข้าบริวาร ทาสของผู้อุปถัมภ์ นายในหมู่ผู้ดีชั้นสูง แม้แต่พวกสามัญชนที่ผูกพันกับพวกชนชั้นสูง และขุนนางที่มี หน้าที่การงานในเมืองหลวง ส่วนใหญ่จะอยู่ในที่ดินของผู้อุปถัมภ์ที่อยู่ตามเมืองต่างๆของไทยภายใต้สภาพการณ์เหล่านี้ ผู้อพยพเข้าชาวจีนซึ่งเข้ามาที่กรุงเทพฯ และอยู่นอกระบบมูลนาย-ไพร่ นอกกระบบการเกณฑ์แรงงาน และนอกกระบบการเป็นทาส จึงพร้อมที่จะสนองความต้องการของราชสำนักและความต้องการของการแรงงานในเมืองหลวง ปรากฏเป็นรายงานในช่วง ค.ศ. 1830 (พ.ศ. 2373) ว่าชาวแต่จีวเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุดในบรรดากลุ่มภาษาพูดจีนในกรุงเทพฯ และกลุ่มที่รองเป็นอันดับรองลงมา คือ พวกฮกเกี้ยน เป็นกลุ่มภาษาพูดที่มีจำนวนมากรองลงมาในกรุงเทพฯ มีจุดสังเกตสำคัญจากการวัดจีนในกรุงเทพฯ ที่สร้างขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1800 - 1850 (พ.ศ. 2343 - 2393) เป็นวัดของชาวแต่จีวและฮกเกี้ยน และในอันดับถัดไปจากพวกแต่จีวและฮกเกี้ยน คือ พวกไหหลำและกวางตุ้ง โดยมีพวกแคะเป็นอันดับสุดท้าย หรือ จากข้อมูลของ ดร. แดเนี่ยล บี แบรดลีย์ ได้ทำบันทึกเกี่ยวกับกลุ่มตามภาษาพูดมาเป็นเวลา 11 เดือน ระหว่างปี ค.ศ. 1835 - 1836 (พ.ศ. 2378 - 2379) จากจำนวนชาวจีน 934 คนที่มารักษา ณ โรงพยาบาลมิชชันนารีในกรุงเทพฯ นั้นเป็นแต่จีว 723 คน เป็นฮกเกี้ยน 150 คน เป็นไหหลำ 51 คน เป็นกวางตุ้ง 15 คน และเป็นแคะ 5 คน⁸²

การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนไม่ได้อยู่แค่ในกรุงเทพฯ แต่ยังกระจายตัวเคลื่อนออกไปตามพื้นที่อื่นๆ โดยในช่วงเวลาระหว่างปี ค.ศ. 1800 - 1810 (พ.ศ. 2343 - 2353) พวกเกษตรกรชาวแต่จีวเริ่ม

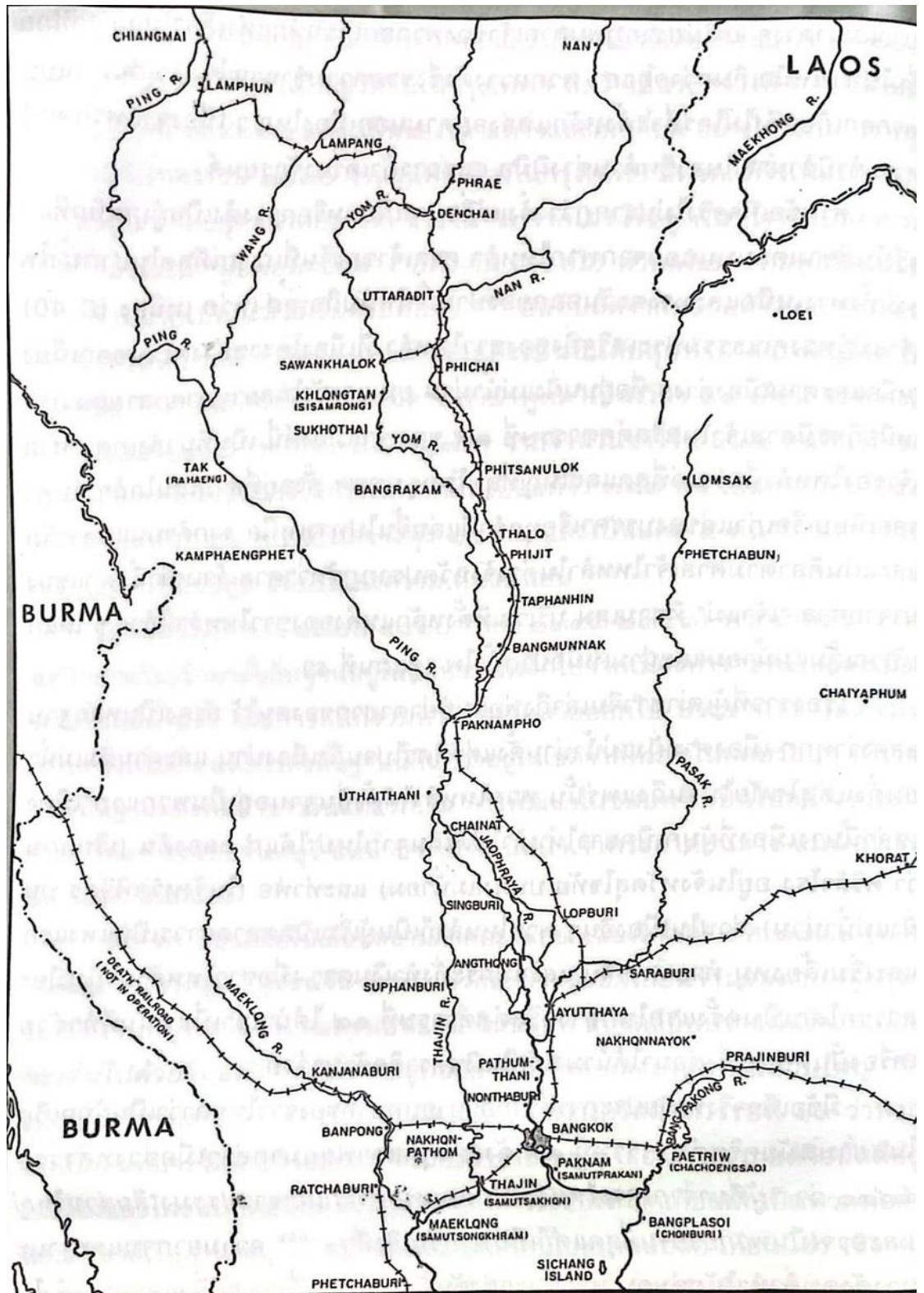
⁸² จี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*, 127 - 128.

ออกไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบชนบทลึกไปจากเมืองท่าชายทะเลและเมืองตามริมแม่น้ำ ซึ่งเมื่อการกสิกรรมทำไร่แพร่หลายออกไป ประชากรชาวแต่จิวในชนบทจึงเพิ่มขึ้น แต่การตั้งถิ่นฐานนี้ก็นับว่าอยู่ในเขตจำกัดมากในแถบรอบๆ บริเวณ ที่ตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าชาวจีนแต่แรกเริ่ม การพัฒนาในชนบทซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็ว ที่สุด ได้แก่ ในแถบจันทบุรี แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานเมื่อ ดร. แบริดลีย์ไปเยือนสยามภาคตะวันออก ในปี ค.ศ.1836 (พ.ศ.2379) นั้นได้พบกับ ชุมชนชาวจีนของพวกแต่จิวและฮกเกี้ยนจำนวนมาก ในเมืองจันทบุรี ส่วนบริเวณตอนบนแม่น้ำในชนบท แบริดลีย์ พบว่าในพื้นที่เต็มไปด้วยเงินแต่จิว ซึ่งทำการปลูกอ้อย พริกไทย และยาสูบเป็นส่วนใหญ่⁸³ และพบศาลเจ้าเทียน-โฮ่ว เจิง-หมู่ เจ้าแม่และจักรพรรดินีแห่งสวรรค์ ผู้ซึ่งเป็นเจ้าแม่ประจำเรือของพวกกะลาสี ศาลเจ้าเก่าแก่ของพวกฮกเกี้ยนยังคงอยู่ตั้งอยู่บริเวณรอบๆอ่าวและเมืองค้าขายตามปากแม่น้ำต่างๆ และมีคำกล่าวที่อธิบายลักษณะการเคลื่อนตัวของชาวจีนในไทยไว้ดังนี้

“เมื่อปักหลักมั่นคงในกรุงเทพฯ เป็นแห่งแรกแล้ว ชาวเฉา-โจว ได้ขยายตัวออกไปทีละเล็กทีละน้อยตามสภาพแวดล้อม โดยเลือกอยู่ แถวสี่แยกถนนและลำคลองตามความพอใจ”

จากคำกล่าวข้างต้นได้เป็นอธิบายการเคลื่อนตัวของชาวจีนที่ค่อยๆขยับๆขยายๆออกไปกรุงเทพฯ และเลือกสถานที่ตั้งถิ่นติดกับเส้นทางในการคมนาคมเสมอ

⁸³ เรื่องเดียวกัน, 129.

ภาพ 18 : ภาพแสดงเมืองสำคัญและเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 125

จากภาพข้างต้นจะเห็นเมืองที่อยู่ติดกับเมืองหลวง อย่าง กรุงเทพฯ(Bangkok) เมืองหนึ่งนั่นก็คือ เมืองนครปฐม(Nakhon Pathom) หรือ เมืองนครไชยศรี ในอดีต ซึ่งในเวลานั้นมีเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ คือ แม่น้ำท่าจีน(Thajin R.) ซึ่งด้วยทั้งสองปัจจัยตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพฯและติดแม่น้ำ สามารถใช้คมนาคมได้สะดวก ทำให้เมืองนครไชยศรีเกิดชุมชนจีน ซึ่งชุมชนจีนแห่งนี้ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในชุมชนจีนที่มีความสำคัญของไทย ที่ต้องทำการศึกศึกษาและทำความเข้าใจ

สำหรับพื้นที่นครไชยศรี ก่อน ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405)หรือก่อนการเกิดขึ้นของคลองเจดีย์บูชา ในเวลานั้นความสำคัญและความเจริญจะอยู่ในบริเวณพื้นที่อยู่ติดกับแม่น้ำนครชัยศรี หรือ แม่น้ำท่าจีน ด้วยสถานที่เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์และอยู่ติดเส้นทางน้ำ ทำให้ปรากฏหลักฐานถึงชุมชนชาวจีนในพื้นที่ โดยการมีอยู่ของชุมชนของชาวจีนในนครไชยศรี สามารถพบหลักฐานในบันทึกของสังฆราช ฌ็อง-บัปติสต์ ปัลเลอกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) ผู้ซึ่งเป็น เป็นชาวฝรั่งเศสที่มีภารกิจต้องเดินทางไปดูแลชุมชนชาวคริสต์ที่ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกของสยาม ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1843 (พ.ศ.2386) ซึ่งระหว่างการเดินทางได้แวะพักที่เมืองนครไชยศรี และ บันทึกข้อมูลของนครไชยศรีไว้ดังนี้

“ไร่อ้อยที่เห็นกินบริเวณกว้าง อยู่ตลอดสองฝั่งแม่น้ำ บอกให้เราเห็นว่ากำลังเข้าเขตนครไชยศรีแล้วไม่นานเราก็เห็นโรงงานน้ำตาลตั้งอยู่เรียงรายต่อเนื่องกันไป แทบไม่มีสิ่งปลูกสร้างอื่นคั่นกลาง ข้าพเจ้าลองนับดูได้มากกว่า 30 โรง แต่ละแห่งก็จะใช้แรงงานกรรมกรชาวจีนไม่น้อยกว่า 200-300 คน เมืองนี้นับว่าทำการเกษตรได้ผลดีและดินอุดมสมบูรณ์ดี นอกจากข้าวและน้ำตาลแล้ว ก็มีการผลิตคราม ข้าวโพด มัน และ ผักสารพัดชนิด เรือกสวนซึ่งมีคูคลองพาดผ่าน เต็มไปด้วยลูกไม้ ให้ผลไม้ที่มีรสชาติพิเศษ

พอดตกค่ำ พวกเราก็เดินทางถึงโบสถ์ สร้างด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงจาก พอเช้าวันรุ่งขึ้น ชาวจีนที่ฟังจะเข้ารีตจะรีบรุดมาสวดมนต์ ฟังเทศน์ สารภาพบาป และ รับศีล พิธีเข้าเจียบกินเวลาเก้าวัน พอจบเทศกาล ก็จะมีงานเลี้ยงฉลองกันใหญ่โต ทั้งผู้ชาย ผู้หญิงและเด็ก ๆ ก็จะได้เอร็ดอร่อยกับอาหาร มีหมู เห็ด เป็ด ไก่ อีกทั้งขนมและผลไม้ งานเลี้ยงฉลองครึกครื้นขึ้นด้วยการมีจิบเหล้าชาวกันพอหอมปากหอมคอ

วันที่ 23 มิถุนายน ข้าพเจ้าก็อำลาพวกเราและออกเดินทางต่อ พอตกเย็น เรือก็แวะจอดที่ นครไชยศรี เมืองนี้ไม่มีอะไรน่าสนใจมากสักเท่าไร มีบ้านเรือนไม้ไผ่ตั้งรวมกันอยู่ประมาณ 500 ยกเว้นบ้านของท่านเจ้าเมืองที่ทำด้วยไม้กระดานอยู่หลังเดียว”⁸⁴

ภาพ 19 : ภาพของสังฆราชปัลเลอกัวซ์

ที่มา : กำพล จำปาพันธ์, “สังฆราชปัลเลอกัวซ์ ฑูตแห่งยุค สหายนศักราช.4 คนสู้ชีวิตที่เจอชีวิตสู้กลับ,” เข้าถึงเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.thepeople.co/blogs/read/history/50252>

จากที่กล่าวไป จะเห็นถึงชุมชนจีนในพื้นที่ นครไชยศรี ที่อยู่มาก่อนการเกิดของคลองเจดีย์บูชา เป็นชุมชนชาวจีนที่จำนวนมาก นับถือคริสต์ศาสนา สำหรับโบสถ์สังฆราชปัลเลอกัวซ์ได้แวะในตำบลที่นั่น มีชื่อเป็นทางการในปัจจุบันว่า วัดนักบุญเปโตร ก่อตั้งขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 3⁸⁵ และชาวจีนในชุมชนนครไชยศรีนี้ประกอบอาชีพทำไร่อ้อยและอุตสาหกรรมแปรรูปอ้อยเป็นน้ำตาลทราย ซึ่งสาเหตุที่ทำให้พื้นที่นครไชยศรีมีศักยภาพในเวลานั้นการเป็นแหล่งผลิตน้ำตาล มีดังนี้

- แหล่งปลูกอ้อยและโรงงานน้ำตาลทรายอยู่บริเวณเดียวกัน คือ ริมแม่น้ำท่าจีน การขนส่งอ้อยสู่โรงงานทำได้สะดวกเพราะมีแม่น้ำท่าจีนเป็นเส้นทางสำคัญ นอกจากนี้แม่น้ำท่าจีน ยังเป็น

⁸⁴ โครรองท์ เอนแกง, งานศึกษาเรื่องนครปฐมจากเอกสารฝรั่งเศส (นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา(CEDREET) 2552), 16.

⁸⁵ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มแม่น้ำท่าจีน, 72.

เส้นทางในการขนส่งน้ำตาลทรายเข้าไปยังกรุงเทพฯ ด้วยเหตุที่แม่น้ำท่าจีน เชื่อมต่อไปยัง แม่น้ำเจ้าพระยา ที่ไหลเข้าผ่านเข้ากรุงเทพฯ

- พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเมืองนครไชยศรี เป็นที่ราบลุ่มซึ่งดินมีความอุดมสมบูรณ์ เนื้อดินเป็นเนื้อเหนียวปนทราย จึงทำให้สามารถปลูกอ้อยได้เป็นจำนวนมาก และด้วยเหตุที่มีผลผลิตอ้อยมากในพื้นที่ ทำให้เกิดตั้งโรงงานน้ำตาลจำนวนมากบริเวณริมแม่น้ำ

- เมืองนครไชยศรี อยู่ไม่ห่างทะเลมากนัก และด้วยความสะดวกของการคมนาคมทางน้ำ ทำให้แรงงานชาวจีนสามารถอพยพเข้ามายังเมืองนครไชยศรีได้ง่าย ซึ่งมี 2 เส้นทางคือ มาทะเลอ่าวไทย แล้วล่องตามเส้นทางน้ำมานครไชยศรีเลย หรือ ขึ้นฝั่งที่กรุงเทพฯ ก่อน แล้วค่อยเดินทางต่อมายังนครไชยศรี ซึ่งการมีแรงงานเดินทางเข้าเรื่อยๆ เป็นปัจจัยสนับสนุนให้อุตสาหกรรมน้ำตาลในพื้นที่เติบโต

86

จากปัจจัยที่กล่าวไปข้างต้นทำให้พื้นที่นครไชยศรีเป็นผลิตน้ำตาลทรายที่สำคัญและได้พัฒนาไปเป็นสู่การเป็นหนึ่งในแหล่งอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายที่สำคัญของประเทศแห่งหนึ่ง โดยน้ำตาลทรายถือว่าเป็นผลผลิตที่มีความสำคัญต่อไทยเป็นอย่างมาก มีปรากฏหลักฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 ว่าน้ำตาลทรายเป็นสินค้าส่งออกที่มีมูลค่าสูงสุด ตามตาราง ดังต่อไปนี้

ตาราง 5 : ตารางสินค้าผูกขาดของรัฐที่ส่งออกไปขายต่างประเทศ ค.ศ. 1850 (พ.ศ. 2393)

ลำดับที่	สินค้าออก	มูลค่า(บาท)	ร้อยละ
1	น้ำตาลทราย	708,000	12.69
2	หนังสือตัวหรือเขาสัตว์	503,000	9.02
3	ฝ้ายดิบ	450,000	8.07
4	ไม้ฝาง	350,000	6.27
5	ครั่ง	254,000	4.55
6	ดีบุกและเครื่องใช้	253,500	4.54
7	ปลา	213,000	3.82
8	ผ้าฝ้าย	211,00	3.78
9	เหล็กและเครื่องเหล็ก	180,000	3.23
10	รังนก	170,000	3.05

⁸⁶ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453.", 52.

ลำดับที่	สินค้าออก	มูลค่า(บาท)	ร้อยละ
11	ข้าว	150,000	2.69
12	น้ำมันหมูและไขมัน	146,000	2.62
13	กระวาน	124,000	2.22
14	เนื้อแห้ง	120,000	2.15
15	เปลือกไม้	110,000	1.97
16	น้ำมัน(มะพร้าว,ปลา และฝืน)	101,000	1.79
17	ยาสูบ	100,000	1.79
18	ไม้กฤษณา	100,000	1.79
19	พริกไทย	90,000	1.77
20	งาช้าง	80,000	1.43
21	รง	31,000	0.56
22	สินค้าอื่นๆ	1,127,000	20.20
	รวม	5,579,500	100.00

ที่มา : มณฑล คงแฉวงทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 48 - 49.

จากที่ตารางข้างต้นจะเห็นว่าได้ น้ำตาลทรายเป็นสิ่งค้าส่งออกที่มูลค่าสูงเป็นอันดับ 1 และน่าจะมีการให้ความสำคัญกับน้ำตาลทราย และ จากบันทึกของครอว์ฟอร์ด ซึ่งเขียนขึ้นใน ค.ศ. 1825 (พ.ศ. 2368) ว่า

“...สยามสามารถผลิตน้ำตาลทรายจากอ้อยได้ประมาณ 13 ปีมา แต่ต่อมาชาวจีนได้รับอนุญาตจากราชการให้ปลูกอ้อยทำน้ำตาลได้ ฉะนั้นจึงปรากฏว่าช่วงเวลาเพียงไม่กี่ปีต่อมา ก็ได้มีการส่งเสริมสินค้านี้ออกไปจำหน่ายนอกประเทศ อุตสาหกรรมนี้ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว จนถึงปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่าน้ำตาลที่ได้ส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศมีปริมาณ ถึง 80,000 ทาบต่อปี.... ”⁸⁷

เมื่อนำข้อมูลของครอว์ฟอร์ด ที่เขียนใน ค.ศ. 1825 (พ.ศ. 2368) มาใช้อ้างอิงก็จะสามารถยืนยันได้ว่าน้ำตาลทรายเป็นสินค้าที่ให้ความสำคัญจากมีมูลค่าสูงมากเป็นอันดับหนึ่งของไทย และ

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, 50.

การแสดงให้เห็นถึงความสามารถของชาวจีนในการผลิตน้ำตาล จากการที่ชาวจีนมีส่วนช่วยอย่างมากต่อการเติบโตของอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในประเทศไทย เมื่อสามารถผลิตน้ำตาลทรายได้มาก ก็สามารถส่งออกน้ำตาลได้มาก โดยเมื่อความต้องการในตลาดต่างประเทศที่เพิ่มขึ้น ก็ส่งผลให้เกิดเป็นแรงจูงใจขยายการผลิต เพื่อตอบสนองความต้องการ ซึ่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้ากับต่างประเทศได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น จากที่แต่ก่อนจะค้าขายกับจีนเป็นหลัก แต่ก็มีชาติตะวันตกเข้ามาติดต่อกับค้าขายเพิ่มเรื่อยๆ จากข้อมูลรายการสินค้าที่ส่งไปขายที่จีน ระบุว่าน้ำตาลเป็นสินค้าที่ให้กำไรสูงถึง 60 เปอร์เซ็นต์⁸⁸ และมีบันทึกว่ามีการส่งน้ำตาลทรายไปขายยังอาณานิคมของอังกฤษในเอเชีย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าน้ำตาลทรายไทยเป็นที่ต้องการของตลาดจีน และ ตลาดชาติตะวันตก แต่เทียบกับความต้องการในประเทศเองแล้ว น้ำตาลทรายมีความต้องการน้อย เนื่องจากประชากรไทยในสมัยนั้นมีไม่มาก และ ประชากรไม่ได้มีความต้องการซื้อน้ำตาลทรายไว้ใช้บริโภค ทำให้สามารถผลิตน้ำตาลเพื่อส่งออกได้เต็มที่

จากความสำคัญของอุตสาหกรรมน้ำตาลที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้ชุมชนชาวจีนบริเวณนครไชยศรีเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการค้าขายกับจีนที่สูงขึ้น ทำให้มีการติดต่อระหว่างไทยกับจีนอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้ชาวจีนสามารถอพยพเข้ามาไทยได้ง่ายขึ้น และ เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามา ก็มักไปอยู่ในพื้นที่เดินทางเข้าไปได้สะดวก สามารถประกอบอาชีพได้สะดวก หรือ มักไปอยู่กับอยู่กับกลุ่มชาวจีนด้วยกันเอง ซึ่ง ชุมชนนครไชยศรีในเวลานั้น ตรงกับเมืองไชยเหล่านั้น ที่เป็นพื้นที่ตรงแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี เป็นชุมชนชาวจีนหนาแน่น และ มีต้องการแรงงานชาวจีน เข้าในอุตสาหกรรมน้ำตาล

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในพื้นที่นี้ เป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่ติดริมสองฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งบ้านจะเรียงรายไปตลอดแม่น้ำหรือริมคลองสาขาที่แยกจากแม่น้ำ โดยจะไปหนาแน่นบริเวณปากคลอง เนื่องจากเป็นพื้นที่ ที่มีการสัญจรทางน้ำหนาแน่น เป็นจุดเข้าและออกของเส้นทางน้ำ และเป็นพื้นที่ ที่สามารถใช้ทำการค้าขายได้ดี จึงเป็นที่ต้องการมาก

⁸⁸ "บัญชีจำหน่ายสินค้าขุนหอ," ร.3 จ.ศ.1205/42, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ภาพ 20 : ภาพตัวอย่างแรงงานจีนกำลังทำไร่อ้อย

ที่มา : คำ ผกา, “น้ำตาล: ประวัติศาสตร์ ชนชั้น รัฐไทย และการเดินทางจาก ‘ของสูง’ สู่ ‘ภัยฉกาจ’ อันดับหนึ่ง,” เข้าถึงเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก <https://themomentum.co/momentum-opinion-history-of-sugar-thai/>

จากที่กล่าวไปทั้งหมดในบทนี้ จะเป็นการทำความเข้าใจอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ชาวจีนเดินทางเข้าไปอาศัยอยู่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา โดยเห็นถึง ความเป็นมาของชาวจีนในไทย ที่เป็นการแสดงถึงอุปนิสัยของชาวจีนได้เป็นอย่างดี ทั้งที่เป็นกลุ่มคนที่มีความสามารถในการค้าขาย การแสวงหาโอกาสในการใช้ชีวิตที่ดีขึ้น ความขยัน อดทน ถ่อมตน การรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเพื่อช่วยเหลือชาวจีนด้วยกัน และเห็นถึงชุมชนชาวจีนที่อยู่มาก่อนการเกิดของคลองเจดีย์บูชา นั่นคือ ชุมชนชาวจีนนครไชยศรี โดยชุมชนนั้นจะอาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี เป็นหลัก เนื่องจากพื้นที่นั้นสามารถใช้เป็นพื้นที่ผลิตอ้อยที่เป็นวัตถุดิบหลักที่สามารถนำไปเป็นแปรรูปเป็นน้ำตาลทราย และในกระบวนการผลิตน้ำตาลทราย นั้นเป็นการรูปแบบการผลิตเชิงอุตสาหกรรมที่แรงงานในกระบวนการผลิตเป็นชาวจีนทั้งหมด ตั้งแต่เจ้าของเงินทุน เจ้าของโรงงานน้ำตาลทราย แรงงานในโรงงานน้ำตาลทราย แรงงานในการปลูกอ้อย แรงงานในการใช้ขนส่งอ้อยหรือน้ำตาล ซึ่งผลจากกระบวนการเช่นนี้ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของแรงงานชาวจีน เป็นชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ในพื้นที่ เพราะใกล้แหล่งที่ทำงาน แหล่งประกอบอาชีพ มีเส้นทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ และในท้ายที่สุด เมื่อขุดคลองเจดีย์บูชาเสร็จ ในปี ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) ด้วยนิสัยของชาวจีนเอง ก็นำไปสู่การโยกย้ายของชาวจีนพื้นที่ ไปสู่การขยายตัวของชุมชนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ที่ในท้ายที่สุดจะเป็นกลายเป็น จุดเริ่มต้นของชุมชนเมืองนครปฐม ที่จะพัฒนาไปสู่ จังหวัดนครปฐม ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาจะทำการอธิบายในบทต่อไป

บทที่ 4

การขยายตัวของชุมชนจีนหลังการเกิดขึ้นของคลองเจดีย์บูชา

จากที่ได้กล่าวไปในบทก่อนหน้า จะเห็นได้ว่า ชุมชนชาวจีนนครไชยศรี ในช่วงเวลา ก่อน ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) จะอาศัยอยู่ใกล้กับแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี เป็นชุมชนที่อยู่ด้วยการเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ที่ชาวจีนเป็นทุกอย่างในอุตสาหกรรม ตั้งแต่เป็นแรงงานปลูก อ้อย แรงงานขนอ้อย แรงงานในโรงงานแปรรูปอ้อยเป็นน้ำตาลทราย แรงงานขนน้ำตาลทรายออกไปขาย เจ้าของโรงงานน้ำตาล ที่เรียกกันว่า หลงจู้โรงหีบน้ำตาล เป็นกลุ่มชาวจีนที่สามารถสะสมทุนจนสามารถประกอบธุรกิจส่วนตัวได้ มีตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การจัดตั้งโรงงานน้ำตาลของพระภิกษุสมบัติบริบูรณ์ที่เมืองนครไชยศรี ซึ่งพระภิกษุสมบัติสมบูรณ์ เดิมชื่อ เจ้าสัวยิ้ม เคยเป็นนายอากรผูกขาดภาษีฝิ่นและสุราในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน⁸⁹ เป็นต้น แต่ภายหลังการการเกิดของคลองเจดีย์บูชา ในปี ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) ได้เกิดความเปลี่ยนที่ส่งต่อชุมชนชาวจีน เนื่องจาก ในช่วงระหว่างขุดคลองเจดีย์บูชา และการบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ ได้มีการใช้แรงงานจีนจำนวนมากในการดำเนินการ ซึ่งเมื่อดำเนินการเสร็จสิ้น แรงงานชาวจีนเหล่านั้นได้ลงหลักปักฐานอยู่ตามพื้นที่ที่ครอบครองที่มี ความอุดมสมบูรณ์ และ ไม่มีผู้อื่น ผู้ใด ครอบครองอยู่ก่อน รวมทั้งมีชาวจีนจากที่อื่นที่เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ ได้เดินทางเข้ามา เกิดเป็นชุมชนชาวจีนจำนวนมากสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา เกิดการทำ การเกษตรหรือมีการทำค้า เกิดเป็นตลาดริมคลองเจดีย์บูชา หรือ ตลาดพระปฐมเจดีย์ ขึ้น โดยสิ่งเหล่านี้เอง นำไปสู่การพัฒนาของตั้งแต่เมืองนครไชยศรี ไปสู่เมืองนครไชยศรี และ กลายเป็นจังหวัด นครปฐมในท้ายที่สุด ในกระบวนการพัฒนานี้ ชาวจีนล้วนมีบทบาทสำคัญ

4.1 การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนชาวจีน

เมื่อ คลองเจดีย์บูชา เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) ก็ได้ส่งผลต่อชุมชนชาวจีนบริเวณ แม่น้ำนครชัยศรี เนื่องจาก การขุดคลองเจดีย์บูชา ได้เป็นการเปลี่ยนพื้นที่สองฝั่งคลองจากที่เคย เป็นปารกร้างเป็นพื้นที่ทำอะไรได้เต็มที่ และเปลี่ยนจากพื้นที่ที่ไม่เคยเข้าสามารถถึงไม่สะดวก เป็นพื้นที่ริมคลองที่สามารถใช้สัญจรทางน้ำได้สะดวก เกิดชุมชนชาวจีนแรกเริ่ม ที่มีพื้นฐานมาจาก แรงงานจีน ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ ซึ่งถ้าเราสังเกต และ ทำความเข้าใจ ลักษณะนิสัยของชาวจีน ที่มีความต้องการแสวงหาโอกาสในการใช้ชีวิตที่ดีขึ้น ทำให้มีชาวจีนในชุมชนชาวจีนบริเวณแม่น้ำนครชัย ศรี บางส่วน ย้ายเข้ามาอาศัยในบริเวณสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ทั้งจากปัจจัยการเป็นพื้นที่ว่างเปล่า

⁸⁹ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ.2398 – 2453 (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2523), 82 - 83.

สามารถจับจองประกอบอาชีพได้เต็มที่ ซึ่งตัวอย่างของความเจริญสองฝั่งคลองเจดีย์ที่แย่งความเจริญมาจากฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี ได้ปรากฏหลักฐานในรายงานของพระอินทราธิบาล ดังนี้

“ตลาดบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์นี้ มีชีวิตชีวาเป็นระเบียบเรียบร้อยมีราษฎรไปจับจ่ายค้าขายกันมากกว่าตลาดในเขตบ้านผู้ว่าราชการเมืองนครชัยศรี..... ตลาดบริเวณบ้านผู้ว่าเมืองนั้นก็มีลักษณะดังนี้ ที่ตำบลนี้มีแพขายของต่างๆจอดเรียงกัน 100 หลังเลศ บนบกมีโรงต้มกลั่นน้ำสุรา แต่ตลาดดูไม่สนุกเหมือนตลาดพระปฐมเจดีย์ เพราะทางเดินก็แคบ แลริมถนนมีโรงเรือนขายของดูรุงรังมาก....”⁹⁰

จากหลักฐานดังกล่าว สามารถตีความได้ว่า ตลาดพระปฐมเจดีย์ที่เกิดขึ้นหลังการขุดคลองเจดีย์บูชาได้ดึงดูดความความเจริญไปจากตลาดบริเวณแม่น้ำนครชัยศรี ทำให้ ตลาดไม่มีความคึกคัก สภาพการของตลาดเหล่านี้ได้ส่งต่อความเจริญของพื้นที่โดยรอบ

การมีชุมชนชาวจีนอยู่แล้ว เป็นพื้นที่อยู่ใกล้เคียงกันระหว่าง ชุมชนนครไชยศรีและชุมชนคลองเจดีย์บูชา สามารถเดินทางเข้ามาโดยใช้เส้นทางน้ำได้ โดยชาวจีนส่วนใหญ่ที่เข้ามานั้น เป็น ชาวจีนแต้จิ๋ว เกิดการประกอบอาชีพเพาะปลูกในพื้นที่ว่างเปล่า ประกอบอาชีพค้าขายตามตลาดและแม่น้ำลำคลอง⁹¹ และยิ่งเกิดความเจริญขึ้นในพื้นที่ก็ยิ่งเป็นการดึงดูดให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาเพิ่มขึ้น เพื่อหาโอกาสในการประกอบอาชีพในชุมชนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา นำไปสู่การขยายตัวของชุมชนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ที่มีประชากรหนาแน่น

โดยเริ่มแรกเราสามารถดูจำนวนของชาวจีนในนครไชยศรี เทียบกับ ชาวจีนในพื้นที่อื่น ในเวลาช่วงเวลาเดียวกัน ได้จากตารางต่อไปนี้

⁹⁰ "เรื่องพระอินทราธิบาลรายงานระยะทางเมืองนครไชยศรี," 13 - 22 พฤษภาคม ร.ศ.115, กระทรวงมหาดไทย, ร.5 ม.2.12ก/16, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁹¹ พัทธา กิจปฐมมงคล, "พิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครปฐม.", 68 - 69.

ตาราง 6 : ตารางแสดงจำนวนประชากรจีนตามมณฑลในประเทศไทย ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447)

ภาคและมณฑล	สำมะโนประชากร	การคาดการณ์โดยประมาณ และสมบูรณ์	เปอร์เซ็นต์ของชาวจีนทั้งหมด ในแต่ละภาค
สยามตอนล่าง นครไชยศรี อยุธยา กรุงเทพมหานคร	33,992 18,165 197,918	34,000 18,600 185,000	59.8(ตอนล่าง)
ทั้งหมด		237,000	
สยามตอนกลาง นครสวรรค์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์	6,283 4,442 136	6,300 4,450 150	2.7(ตอนกลาง)
ทั้งหมด		10,900	
สยามตอนเหนือ พายัพ		5,000	1.3(เหนือ)
สยามตะวันออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา อีสาน อุดรธานี	2,431	2,450 3,000 1,500	1.7(ตะวันออกเฉียงเหนือ)
ทั้งหมด		6,950	

ภาคและมณฑล	สำมะโนประชากร	การคาดการณ์โดยประมาณ และสมบูรณ์	เปอร์เซ็นต์ของชาวจีนทั้งหมด ในแต่ละภาค
สยามตะวันออกเฉียงใต้ ปราจีนบุรี จันทบุรี ทั้งหมด	35,912 10,080	35,950 10,100 46,050	11.6(ตะวันออกเฉียงใต้)
สยามตะวันตกเฉียงใต้ ราชบุรี	38,767	38,750	9.8 (ตะวันตกเฉียงใต้)
สยามตอนใต้ ชุมพร นครศรีธรรมราช ภูเก็ต ไทรบุรี (บางตอน) ทั้งหมด	3,129 9,303 32,408	3,150 9,300 32,400 7,000 51,850	13.1 (ใต้)
รวมทั้งหมด		397,100	100.0

ที่มา : จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2564), 116 – 117.

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวจีนในมณฑลนครไชยศรี ในปี ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) มีจำนวนมากถึง 33,992 คน ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่สูงมากในเวลานั้นเป็นอย่างมาก แม้ว่าตารางดังกล่าวนี้จะไม่ได้แสดงถึงจำนวนที่แน่ชัดของชาวจีนในบริเวณริมคลองเจดีย์บูชา ซึ่งเป็นการพื้นที่ศึกษา แต่เป็นการแสดงภาพรวมถึงศักยภาพของ นครไชยศรี ในค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) ที่สามารถดึงดูดชาวจีนเข้ามาได้อย่างมาก และ เมื่อทำการศึกษาในรายละเอียดของประชากรของพื้นที่ในเวลานั้น จะสามารถจำแนกประชากรได้ดังนี้

ตาราง 7 : ตารางแสดงจำนวนประชากรมณฑลนครไชยศรีแยกตามเชื้อชาติ ค.ศ. 1907 (พ.ศ. 2450)

เชื้อชาติ	จำนวน	ร้อยละ
ไทย (รวมคนลาว)	207,472	81.75
จีน	33,836	13.33
มอญ	6,936	2.73
เขมร	3,540	1.40
อื่นๆ เช่น กะเหรี่ยง มลายู	2,015	0.97
รวม	253,799	100.00

ที่มา : กระทรวงมหาดไทย, "เทศาภิบาลเล่ม 7 แผ่นที่ 38," (1 พฤษภาคม ร.ศ. 128), 39

จากตารางข้างต้น จะทำให้สามารถอธิบายได้ว่า ประชากรทั้งหมดของนครไชยศรี ในค.ศ. 1907(พ.ศ. 2405) มีจำนวน 253,799 คน แยกออกเป็นชาวไทยกับชาวลาว รวมกันได้ 207,472 คน ชาวจีน 33,836 คน กลุ่มเชื้ออื่นๆ ทั้ง มอญ เขมร กระเหรี่ยง มลายู รวมกันได้ 12,491 คน โดย ชาวจีนถือเป็นกลุ่มเชื้อชาติอันดับที่ 2 ในพื้นที่ ซึ่งแม้ในแง่จำนวนหรือสัดส่วนกับประชากรทั้งหมด ชาวจีนอาจไม่ได้ถือว่ามีจำนวนมาก แต่ในแง่ผลกระทบต่อพื้นที่แล้ว ชาวจีนได้เข้ามาประกอบอาชีพต่างๆในพื้นที่ ตั้งแต่ การเป็นแรงงานไปเป็นนายทุน เจ้าของกิจการต่าง ๆ ตั้งแต่ขนาดเล็กไปขนาดใหญ่ ซึ่งได้นำเม็ดเงิน เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในพื้นที่นครไชยศรี เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ เพื่อรองรับเศรษฐกิจที่ขยายตัว เกิดเป็นความเจริญในพื้นที่ ซึ่งเราสามารถศึกษาบทบาทของชาวจีนได้ดังนี้

1. แรงงานรับจ้าง โดยชาวจีน เมื่อแรกเริ่มเข้ามาอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปิดเสรีทางการค้ากับต่างชาติ และถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก ในช่วงเวลานั้น เมืองนครไชยศรีเกิดการขยายตัวทางการค้าและมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมให้สะดวกสบาย มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการขุดคลองสายสำคัญๆ ขึ้นมา

อย่างคล่องเจดีย์บูชาในสมัยรัชกาลที่ 4 หรือ การมีส่วนร่วมในการสร้างทางรถไฟสายใต้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการขยายเส้นทางรถไฟไปยังพื้นที่สำคัญต่างๆทั่วไทย ซึ่งในกระบวนการก่อสร้างเส้นทางรถไฟส่วนใหญ่ ดำเนินงานโดยชาวจีน ทำให้มีโอกาสเป็นอย่างมากที่ ทางรถไฟที่ตัดผ่านนครไชยศรี ก็เป็นฝีมือชาวจีนเช่นกัน ซึ่งเป็นการนำความเจริญมาสู่นครไชยศรีเป็นอย่างยิ่ง เช่น การเกิดขึ้นของตลาดใหม่ในบริเวณสถานีรถไฟ หรือ การปรับปรุงผังเมือง ให้สะดวกต่อการใช้ชีวิต เป็นต้น

ภาพ 21 : ภาพตัวอย่างของแรงงานรับจ้างชาวจีน หรือ กุ๊ลิจิ้น

ที่มา : “รำลึก กุ๊ลิ ไพร์ ทาส ‘แรงงาน’ สยาม พร้อมภาพชุดประวัติศาสตร์กรรมกรไทย,” เข้าถึงเมื่อ 1 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก https://www.matichon.co.th/local/news_546220

2. บทบาทในอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย นั้นเป็นอุตสาหกรรมแรกๆในพื้นที่ โดยเริ่มเป็นรูปร่างในสมัย ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ ขยายมากขึ้นไปอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งชาวจีนเป็นผู้ที่ดำเนินกิจการผลิตน้ำตาลทรายเกือบทั้งหมด ตั้งแต่เป็นแรงงาน ปลูก อ้อย ตัดอ้อยและบุคลากรในโรงงาน ได้แก่ ผู้จัดการที่เรียกว่าหลงจู้ หรือ หลงจูนายโรงหีบ หัวหน้า คนงานที่เรียกว่าจินเตง นายช่างหรือไส้หู้เสมียน กุ๊ลิในโรงงาน เจ้าของโรงงานน้ำตาลและผู้ผูกขาด การเก็บภาษีน้ำตาลทรายเป็นชาวจีนแทบทั้งหมด โดยเฉพาะชาวจีนแต่จิว มักเป็นผู้มีความชำนาญในการทำน้ำตาลทรายตั้งแต่อยู่ประเทศจีน ⁹² ซึ่งการมีอยู่ของโรงงานน้ำตาล สามารถยืนยันได้จาก บันทึกของ สังฆราช ฌ็อง-บัปติสต์ ปัลเลอกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix)

⁹² ศุภรัตน์เลิศ พาณิชย์กุล, *หาอยู่หากิน : เศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 83.

ผู้ซึ่งเป็น เป็นชาวฝรั่งเศสที่มีภารกิจ ต้องเดินทางไปดูแลชุมชนชาวคริสต์ที่ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกของสยาม ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1843 (พ.ศ. 2386) ที่ตรงสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งระหว่างการเดินทางได้แวะพักที่เมืองนครไชยศรี และ บันทึกข้อมูลของนครไชยศรีไว้ดังนี้

“ไร่อ้อยที่เห็นกินบริเวณกว้าง อยู่ตลอดสองฝั่งแม่น้ำ บอกให้เราทราบว่ากำลังเข้าเขตนครไชยศรีแล้วไม่นานเราก็เห็นโรงงานน้ำตาลตั้งอยู่เรียงรายต่อเนื่องกันไป แทบไม่มีสิ่งปลูกสร้างอื่นคั่นกลาง ข้าพเจ้าลองนับดูได้มากกว่า 30 โรง แต่ละแห่งก็จะใช้แรงงานกรรมกรชาวจีนไม่น้อยกว่า 200-300 คน เมืองนี้นับว่าทำการเกษตรได้ผลดีและดินอุดมสมบูรณ์ดี นอกจากข้าวและน้ำตาลแล้ว ก็มีการผลิตคราม ข้าวโพด มัน และ ผักสารพัดชนิด เรือกสวนซึ่งมีคูคลองพาดผ่าน เต็มไปด้วยลูกไม้ ให้ผลไม้ที่มีรสชาติสุวิเศษ”⁹³

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงถึงความรุ่งเรืองเรื่องอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในพื้นที่นครไชยศรี และในเวลาต่อมา มีการขุดคลองสายสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ คลองเจดีย์บูชา ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) และ คลองมหาสวัสดิ์ ค.ศ. 1860 (พ.ศ. 2403) โดยคลองสองสายนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการขนอ้อยและน้ำตาลทรายเข้ากรุงเทพมหานครฯ ซึ่งแรงงานจีนก็เป็นแรงงานหลักในการขุดคลอง ทำให้การปลูกอ้อยเกิดการขยายตัวจากที่เมื่อก่อนกระจุกตัวแค่อ้อยบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน หรือ แม่น้ำนครชัยศรี เท่านั้น แต่หลังคลองเกิดขึ้น ปรากฏชาวจีนที่ทำอาชีพทำไร่อ้อยและทำน้ำตาลทรายในบริเวณตำบลวังตะกั่ว ซึ่งอยู่ห่างองค์พระปฐมเจดีย์ไปทางเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร เพราะหลังจากขุดคลองเจดีย์บูชาแล้ว ทำให้ที่แห่งนี้สะดวกต่อการเดินทางเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ปลูกอ้อยและยังเป็นประโยชน์ต่อการขนส่งน้ำตาลทรายมายังกรุงเทพฯ⁹⁴ ในค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) มีจำนวนโรงงานทั้งสิ้น 21 แห่ง ซึ่งดำเนินงานโดยชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ เป็นแหล่งผลิตที่มีความสำคัญรองจากบริเวณแหล่งผลิตเดิมริมแม่น้ำท่าจีน แหล่งผลิตใหม่ที่บริเวณตำบลวังตะกั่ว แม้ว่าจะอยู่ห่างจากแม่น้ำท่าจีนมาก แต่มีความเหมาะสมต่อการปลูกอ้อยและตั้งโรงงานน้ำตาลทราย⁹⁵ ซึ่งอุตสาหกรรมน้ำตาลได้รุ่งเรืองถึงขีดสุด จนถึงขั้นมีการขอเข้ามาลงทุนของบริษัทอินโดไชนีสชูคากัมปนีลิมิติด (Indo Chinese Sugar Company Limited) เข้ามาตั้งโรงงานน้ำตาลพร้อมเครื่องจักรขนาดใหญ่ ในปี ค.ศ. 1870 (พ.ศ.

⁹³ โครองท์ เอนแกง, งานศึกษาเรื่องนครปฐมจากเอกสารฝรั่งเศส, 16.

⁹⁴ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453.", 67.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, 68.

2413) บริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรี มีแรงงานประมาณ 3000 คน⁹⁶ ต่อมาเกิดน้ำท่วมบริเวณลุ่มแม่น้ำ ในปี ค.ศ. 1871 (พ.ศ. 2414) ทำให้เกิดความเสียหายต่อการปลูกอ้อย ประกอบกับต่างประเทศ ที่เคย เป็นลูกค้าน้ำตาลจากไทย เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ จีน อินเดีย และ ญี่ปุ่น ต่างผลิตน้ำตาลส่งออก มากขึ้น ซึ่งน้ำตาลเหล่านั้นราคาต่ำกว่าไทย ความต้องการน้ำตาลจากไทยจึงลดลง และ อุตสาหกรรม น้ำตาลค่อยๆซบเซาลงไป⁹⁷ และเมื่อโรงงานน้ำตาลซบเซาลง ชาวจีนที่เคยรับจ้างปลูกอ้อยส่วนใหญ่ก็ หันไปประกอบอาชีพอื่นๆ

3. อุตสาหกรรมข้าว ผลของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ได้เกิดการ เปิดเสรีการค้าขึ้นในไทย ความต้องการข้าวก็เพิ่มสูงขึ้นตาม ซึ่งพื้นที่นครไชยศรีมีความเหมาะสมต่อ การปลูกข้าว นอกจากนั้น ผลของการขุดคลองก็ทำให้เกิดเป็นพื้นที่ ที่เหมาะสมกับต่อการทำนาข้าว เพิ่มขึ้น ตามตารางต่อไป

ตาราง 8 : ตารางแสดงจำนวนพื้นที่สำหรับปลูกข้าวที่เพิ่มขึ้นหลังจากเกิดคลอง

ชื่อคลอง	เนื้อที่ปลูกข้าว(ไร่)
คลองพระยาบรรณการ หรือ คลองพระยาบรรณการ	11,600
มหาสวัสดิ์	16,200
เจดีย์บูชา	26,940
ทวีวัฒนา	27,200
มหาไชยชลมารค	27,200
ราชาภิรมล	40,000
นราภิรมย์	43,000
ภาษีเจริญ	49,600
ดำเนินสะดวก	50,400
รวม	292,140

ที่มา : ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, “การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411-2475),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), 37.

⁹⁶ กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2507), 77.

⁹⁷ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453.", 82 - 83.

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า การเกิดขึ้นของคลองเจดีย์บูชา และ คลองมหาสวัสดิ์ทำให้เกิดพื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก ต่อมาเมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกสำคัญ ชาวบ้านทั่วไปเริ่มมาปลูกข้าวกันมากขึ้นเรื่อยๆ ในทางตรงข้ามอ้อยกลับมีราคาลดลงและทำกำไรได้น้อยกว่าข้าว ทำให้ชาวจีนเริ่มผันตัวเองจากอุตสาหกรรมน้ำตาลเข้ามาในอุตสาหกรรมข้าว ในฐานะเจ้าของโรงสีข้าว เนื่องจากชาวจีนมีความชำนาญในการค้าขาย ความเชี่ยวชาญในการเดินทางไปซื้อขายข้าวจากชวาเนาไทย และ การมีเงินทุนสำหรับดำเนินธุรกิจโรงสีของตัวเอง ทำให้ชาวจีนได้เติบโตและสะสมทุนจนกลายเป็นนายทุนใหญ่⁹⁸ ซึ่งในการดำเนินการชาวจีนจะใช้การคมนาคมทางน้ำ ซึ่งการเกิดขึ้นของคลองเจดีย์บูชา ค.ศ. 1853 (พ.ศ. 2396) ก็ยิ่งทำกิจการของชาวจีนเจริญก้าวหน้า เกิดชุมชนค้าขนาดใหญ่ในพื้นที่ โดยจะขอยกตัวอย่าง สองตลาด ที่มีหลักแน่ชัดและยังปรากฏให้อยู่ให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ตลาดพระปฐมเจดีย์ หรือ ตลาดซอย 2 และ ตลาดปากคลองเจดีย์บูชา ทั้งสองแห่งนี้เป็นตลาดที่คึกคัก เป็นหนึ่งในค้าขายข้าวเช่นกัน ซึ่งในส่วนของกิจการโรงสีข้าว จากการสืบค้นพบโรงสีข้าวมากถึง 47 โรงที่เปิดในพื้นที่นครไชยศรีดังนี้

ตาราง 9 : ตารางแสดงโรงสีข้าวในพื้นที่นครไชยศรี

เลขที่	ชื่อโรงสี	เปิดเมื่อ ค.ศ.(พ.ศ.)	ตำบล	อำเภอ	ชื่อเจ้าของ	ชนิด	กำลัง เครื่อง (แรงม้า)	จำนวนที่สี ได้ต่อ 1 ชม.(หาบ)
328	เต็ก สะหวาด	1925(2468)	ดอนยาย หอม	เมือง นครปฐม	นายลิ้มไช้ หลี	ยนต์ร์	8	6
329	เต็กเสงไถ่	1927(2470)	ดอนยาย หอม	เมือง นครปฐม	นายเงินฮั่ว	ยนต์ร์	18	10.5
330	โรงสี หลวงวร สาร	1926(2469)	พระปฐม	เมือง นครปฐม	หลวงวร สาร ผง จัด	ยนต์ร์	16	12
331	เฮี้ยบเซ็ง	1925 (2468)	พระปฐม	เมือง นครปฐม	นายชิวจิ่ว	ยนต์ร์	12	7.5
332	ฮั่วลีเซ็ง	1927 (2470)	โพรง มะเดื่อ	เมือง นครปฐม	นายไส้วบู	ยนต์ร์	10	6

⁹⁸ สุภรพร คชารัตน์, บทบาทของคนจีนต่อการพัฒนาลุ่มแม่น้ำท่าจีน, (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย, 2562), 13.

เลขที่	ชื่อโรงสี	เปิดเมื่อ ค.ศ.(พ.ศ.)	ตำบล	อำเภอ	ชื่อเจ้าของ	ชนิด	กำลัง เครื่อง (แรงม้า)	จำนวนที่สี ได้ต่อ 1 ชม.(หาบ)
333	โรงสีพระ วิชัยยนต์	1929(2472)	สนาม จันทร์	เมือง นครปฐม	พระวิชัย ยนต์กิจ	ยนต์	12	10.5
334	วังนยะ	1924(2467)	วังตะกู่	เมือง นครปฐม	นาย ไคแก้ว	ยนต์	6	4.5
335	สะพานหวด	1928 (2471)	ห้วยจรเข้ม	เมือง นครปฐม	นายลีอัน	ยนต์	18	12
336	ไร่หวดหลี	1928 (2471)	หนอง ดินแดน	เมือง นครปฐม	นายบัวน	ยนต์	20	24
337	ไร่หวด	1928 (2471)	บางแหม	เมือง นครปฐม	ขุนบวร พาณิชย์	ยนต์	18	12
338	กวางแข่งหลี	1928 (2471)	บางแหม	เมือง นครปฐม	นายถ้วน	ยนต์	12	6
339	แข่งเฮงหลี	1918(2461)	ปากน้ำ	นครชัยศรี	นายเง่ากี และ หุ้นส่วน	กลไฟ	100	107
340	ย่าเฮงจัน	1927 (2470)	ปากน้ำ	นครชัยศรี	นายเลี้ยว จันซัง	กลไฟ	40	37.5
341	โรงสีนาย สุน	1927 (2470)	ปากน้ำ	นครชัยศรี	นายสุน	ยนต์	20	6
342	ฮั่วเฮงหลี	1918 (2461)	ห้วยพลู	นครชัยศรี	นายชม	กลไฟ	23	12
343	โรงสีนาง ขุน	1926 (2469)	ท่ากระชับ	นครชัยศรี	นางขุน	ยนต์	10	3
344	เอี้ยวโซหลี	1927 (2470)	ท่ากระชับ	นครชัยศรี	นายชื้อ	ยนต์	15	4.8
345	โรงสีนาย หริ่ม	1927 (2470)	พะเนียด	นครชัยศรี	นายหริ่ม	ยนต์	20	6
346	โรงสีนาย ลัก	1927 (2470)	บางแก้ว ฟ้า	นครชัยศรี	นายลัก	กลไฟ	40	24

เลขที่	ชื่อโรงสี	เปิดเมื่อ ค.ศ.(พ.ศ.)	ตำบล	อำเภอ	ชื่อเจ้าของ	ชนิด	กำลัง เครื่อง (แรงม้า)	จำนวนที่สี ได้ต่อ 1 ชม.(หาบ)
347	โรงสีนาย แจ้ว	1926 (2469)	บางแก้ว ฟ้า	นครชัยศรี	นายแจ้ว	กลไฟ	13	
348	กิมสะห งวน	1927 (2470)	สำปะทวน	นครชัยศรี	นายตั้ง	กลไฟ	25	19.8
349	โรงสีตำบล สำปะทอน	1927 (2470)	สำปะทวน	นครชัยศรี	นาย ขุนทอง	กลไฟ	20	12
350	ยี่นเฮงหลี	1927 (2470)	บางระกำ น้อย	นครชัยศรี	นายต่วน	กลไฟ	25	15
351	เอี่ยมเซ็ง	1927 (2470)	จิวราย	นครชัยศรี	นายแหยม	ยนตร์	10	3
352	หลีแซ่จั้น	1927 (2470)	ท่าตลาด	สามพราน	นายเซียง เห่า	กลไฟ	25	24
353	ฮะจ้วน เลย์กี	1913 (2456)	ท่าตลาด	สามพราน	นายเทียน เต็ก	กลไฟ	80	48
354	โรงสีนาง พลอย	1928 (2471)	หอมเกร็ด	สามพราน	นางพลอย	ยนตร์	6	6
355	เซ่งเฮงจั้น	1921 (2464)	ท่าข้าม	สามพราน	นายจ้อ	กลไฟ	40	24
356	ซุ่นเซ่งเฮง	1927 (2470)	ท่าข้าม	สามพราน	นายฮั่ว	กลไฟ	25	24
357	เซ่งเฮง ฮวด	1927 (2470)	ท่าข้าม	สามพราน	นายฮวด ชีว	กลไฟ	25	24
358	เต็กจ้วน	1923(2466)	สามพราน	สามพราน	นายซัว	กลไฟ	35	24
359	ถ่งเฮงหลี	1927 (2470)	สามพราน	สามพราน	นายซุ่ม	ยนตร์	15	9.9
360	ไซเฮงเซ็ง	1923 (2466)	บางเตย	สามพราน	นายบุ นนาถ	กลไฟ	25	24

เลขที่	ชื่อโรงสี	เปิดเมื่อ ค.ศ.(พ.ศ.)	ตำบล	อำเภอ	ชื่อเจ้าของ	ชนิด	กำลัง เครื่อง (แรงม้า)	จำนวนที่สี ได้ต่อ 1 ชม.(หาบ)
361	เต็ก ชะฮวด	1927 (2470)	บางช้าง	สามพราน	นายไซ	กลไฟ	20	24
362	โบเซ่ง เซียง	1921 (2464)	อ้อมใหญ่	สามพราน	นายไซ	กลไฟ	25	24
363	เมียงเส็ง	1913 (2456)	บางไทรป่า	บางปลา	นายกวย	กลไฟ	22	24
364	สะเซ่งเฮง	1929 (2472)	บางไทรป่า	บางปลา	นายเซ่งยู	กลไฟ	22	24
365	ชุยสะ	1926 (2469)	บางหลวง	บางปลา	นายฮู๊ด	กลไฟ	12	8
366	เมียงเส็ง	1923 (2466)	บางหลวง	บางปลา	นายกวย	กลไฟ	22	24
367	บันถ่าย	1919 (2462)	บางยุ่ง	บางปลา	นายกิม เฮ็ด	กลไฟ	22	24
368	สะเซ่งฮง	1926 (2469)	บัวปากท่า	บางปลา	นายชม	กลไฟ	12	12
369	กวางยู่ง	1927 (2470)	บางปลา	บางปลา	นายจี้	กลไฟ	24	18
370	ไท่หุงนพุง	1928(2471)	บางปลา	บางปลา	นายโก	กลไฟ	12	6
371	เลียงสะฮง	1927 (2470)	บางภาษี	บางปลา	นายโคยฮี้ และ หุ้นส่วน	กลไฟ	28	12
372	เทียนสะ กุนกี	1923 (2466)	บางภาษี	บางปลา	ขุนอนันต์ ประสาน	กลไฟ	28	15.9
373	สะเซ่งฮง	1928 (2471)	ลำพะยา	บางปลา	นายชม	กลไฟ	12	7.2
374	ยวด ชะฮวด	1928 (2471)	ลำเหย	กำแพงแสน	นายยอด จ้วน	ยนตร์	14	7.5

ที่มา : “บัญชีโรงสีข้าวในพระราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2472,” เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, ร. 5 ม-สบ 2/23, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จากตารางดังกล่าว แสดงถึงการเติบโตของกิจการโรงสีข้าว ที่ชาวจีนเป็นผู้ขับเคลื่อน ซึ่งกิจการข้าวนี้ของชาวจีน เติบโตขึ้นผ่านการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ทั้งคลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ แม่น้ำนครชัยศรี รวมถึงเส้นทางน้ำสายอื่น ๆ แต่เมื่อเกิดถนนเพชรเกษมขึ้นในช่วง ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) ทำให้การคมนาคมทางบกเข้ามาแทนที่การคมนาคมทางน้ำ กลายเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้กิจการโรงสีเหล่านี้ค่อย ๆ ชบเซาลงไป เนื่องจากค่าขนส่งสินค้าที่มากขึ้นจากเส้นทางคมนาคมที่เปลี่ยนไปไม่สามารถแข่งขันในตลาดได้

ภาพ 22 : ภาพตัวอย่างโรงสีข้าวในอดีต

ที่มา : วิชา จิรภาไพศาล, “ธุรกิจข้าว ฟันพิษ ทำเจ้าภานายอารสมัยรัชกาลที่ 5-6 ล้มละลาย,” เข้าถึงเมื่อ 1 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_103521

4. เกษตรกรชาวจีน โดยชาวจีนที่ได้เข้ามารับจ้างขุดคลองเจดีย์บูชา หลังขุดเสร็จก็ได้ปักหลักฐานอยู่อาศัย เนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำมาหากิน ซึ่งชาวจีนไม่ได้มีความชำนาญในการปลูกข้าว โดยปรากฏหลักฐานดังนี้

“สมัยนั้นนอกจากคนจีนแล้ว คนจากภาคอีสานก็เดินทางมารับจ้างทำงานในไร่นาด้วย แต่เจ้าของนาไม่นิยมจ้างคนจีนเพราะดำนาไม่ค่อยเป็น ทำให้หัวกล้าหัก ปักดำ

แล้วไม่ปิดหลุม ที่สำคัญกินข้าววันละ 5 มื้อ เจ้าของนาต้องเอาไปส่งให้ถึงนาทำให้
ยุ่งยากลำบาก จะจ้างคนจिनก็ต่อเมื่อไม่มีแรงงานอื่นๆ⁹⁹

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่า ชาวจีนไม่ได้มีชำนาญในทำนา ปลูกข้าว แต่ชาวจีนยังมีความ
ชำนาญในการปลูกผักและทำสวน โดยชาวจีนได้แสวงหาพื้นที่ ที่ชาวไทยไม่ได้ใช้ทำนา มาใช้เป็นพื้นที่
เพาะปลูกในฤดูแห้ง เช่น มะเขือ ถั่วฝักยาว เป็นต้น ซึ่งชาวจีนได้นำวิธีเพาะปลูก แบบทำสวนยกร่อง
เพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน ซึ่งปรากฏหลักการที่กล่าวถึง แบบทำสวนยกร่อง ไว้ดังนี้

“เทคโนโลยีการทำสวนแบบยกร่องนี้เป็นเทคโนโลยีการเกษตรของคนจีนที่อพยพมา
จากประเทศจีนตอนใต้นำมาเผยแพร่ วิธีการทำสวนแบบนี้มีอยู่ในพื้นที่จังหวัด
สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นครปฐม สมุทรปราการ ธนบุรี และ นนทบุรี”¹⁰⁰

ภาพ 23 : ภาพตัวอย่างของการทำสวนแบบยกร่อง

ที่มา : เพจ BIOTHAI, “สวนยกร่อง มรดกเกษตรกรรมของโลก ที่ถูกหลงลืม,” เข้าถึงเมื่อ 1 มีนาคม 2567, เข้าถึง
ได้จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3552260268145802&set=a.467826533255873>

⁹⁹ เอี่ยม ทองดีและคณะ, รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอำเภอ
พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), 13.

¹⁰⁰ เสาวภา พรสิริพงษ์ และ คณะ, วิถีชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี (กรุงเทพฯ : เอกพิมพ์ไท, 2548), 134.

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นว่า การเข้ามาเผยแพร่เทคโนโลยีการทำเกษตรของชาวจีน และเนื่องจากข้อความในหลักฐานที่ยกมาข้างต้น เป็นการแทนที่ซื้อพื้นที่ให้เป็นปัจจุบันทำให้มีการใช้ชื่อนครปฐม แทน นครไชยศรี แต่ถ้าดูตามช่วงเวลาการอพยพเข้ามาของชาวจีนส่วนใหญ่ หลักฐานชิ้นนี้จะอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับงานที่ศึกษา

5. พ่อค้าชาวจีน เกิดจากที่ชาวจีนนั้นพื้นเพดั้งเดิมขึ้นชื่อว่าเป็นชนชาติที่มีความสามารถในการค้าขายอยู่ในสายเลือด เมื่อชาวจีนเหล่านั้นอพยพ เข้ามายังประเทศไทยแม้จะไม่มีเงินทุน หรือทรัพย์สินอื่น แต่ด้วยความอุตสาหพยายามก็สามารถตั้งตัว จนสามารถขึ้นเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในเวลาต่อมา ซึ่งในพื้นที่ริมคลองเจดีย์บูชา ก็เช่นกัน ชาวจีนส่วนใหญ่ที่เข้ามาได้ เริ่มจากเป็นแรงงานรับจ้าง และอีกส่วนหนึ่งก็ประกอบอาชีพค้าขาย เริ่มจากการพายเรือขายสินค้าต่างๆไปตามแม่น้ำนครชัยศรีและคลองต่างๆ และ เมื่อคลองเจดีย์บูชา ที่เชื่อมต่อแม่น้ำนครชัยศรีเข้าไปบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ในสมัยต่อมา รัชกาลที่ 5 ได้มีการวางผังเมืองอาคาร สถานที่และย้ายที่ว่าการเมืองนครไชยศรีไปอยู่ที่ตำบลพระปฐมเจดีย์บริเวณรอบพระปฐมเจดีย์ใน ค.ศ. 1901 (พ.ศ. 2444) นี้เอง จึงทำให้พื้นที่ที่เคยรกร้างว่างเปล่านั้นกลายเป็นพื้นที่ ที่เต็มไปด้วยผู้คนจำนวนมาก เกิดเป็นตลาดขึ้นใหม่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ชาวจีนเป็นผู้บทบาทสำคัญในการบุกเบิกการค้าของตลาดสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ตั้งแต่ตลาดพระปฐมเจดีย์ หรือ ตลาดซอย 2 ตลาดปากคลองเจดีย์บูชา หรือ ตลาดต้นสน¹⁰¹ ที่ได้กลายเป็น ตลาดที่สำคัญของพื้นที่ โดยเฉพาะตลาดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งปรากฏหลักฐานดังนี้

“ตลาดพระปฐมเจดีย์ ที่ตั้งอยู่ 2 ฟากคลองเจดีย์บูชา ตั้งแต่บริเวณวัดพระปฐมตลอดลงไปยาว ตาม ลำคลองประมาณ 10 เส้น พบเห็น โรงหลังคาที่มุงจากเครื่องผูกหรือเครื่องสับ ฝั่งละ 2 แถว มีทางเดินกลาง กว้างประมาณ 4 ศอก มีทั้งโรงบ่อน และ โรงสุรา มีตลาดของสดอยู่ในนั้น ซึ่งกรมพระยาดำรงราชานุภาพ มองว่าที่นี่เป็นตลาดสำคัญในหัวเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งให้เหตุผลที่มองเช่นนั้นไว้ว่า ตลาดแห่งนี้เป็นที่มีการค้าขายมาก ส่งสินค้าที่จำหน่ายออกจากพระปฐมเจดีย์ไปจำหน่ายในกรุงเทพฯ หรือ หัวเมืองอื่นๆ สินค้า คือ ข้าวเปลือก ข้าวสาร น้ำตาลทราย น้ำอ้อย ยาสูบ ผักผลไม้ต่างๆ เช่น คราม มะเกลือ หน่อไม้ น้อยหน่า สรรพศ เผือกมัน กัลย เป็นต้น

¹⁰¹ สุภรพร คชารัตน์และคณะ, **คนจีนในนครปฐม : บทสังเคราะห์จากงานยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดนครปฐม** (โครงการสังเคราะห์ผลงานยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ภาคกลาง : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544), 208.

ส่วน สินค้าจากกรุงเทพ ที่มาจำหน่ายที่นี่ ได้แก่เครื่องทองเหลือง ทองขาว ผ่านงุ่มหุ่ม ผักผลไม้ เช่น หมากพลู ทุเรียน มังคุด มะพร้าว เป็นต้น..... ที่มีเรือใหญ่น้อยหลายร้อยลำ รับสินค้าจาก กรุงเทพฯ หรือ ที่อื่นๆ มาจำหน่ายแก่พวกที่ตั้งร้านอยู่ในตลาด หรือ ขายให้ชาวบ้าน เมื่อเวลาเช้า พวกชาวบ้านจะพากันหาหาสินค้าเข้ามาตั้งขายที่ลานพระปฐมเจดีย์ และตามบริเวณตลาด แล้วจะมีพวกชาวเรือ พากันไปซื้อ เมื่อตกลงราคากันแล้วก็ขนส่งลงเรือที่ริมตลาดนั้น ส่วนพวกชาวบ้านที่ขายของกันได้แล้ว ถ้าต้องการสิ่งใดก็เที่ยวหาซื้อตามร้านค้าในตลาด แล้วจะหาหาพากลับไปบ้านเป็นประเพณี เวลาเช้าๆ คนแน่นหนา คับคั่ง ๆ ตลอดตลาด ประมาณหลายพันคน ทุก ๆ วัน เพราะความหนาแน่นนี้ ทำให้ผู้คนต้องต้องการ สถานที่ทำโรงขายของมาก ที่ริมคลองฝั่งใต้เป็นที่หลวง ที่ถนนริมฝั่งคลองตรงพระราชวัง ก็มีผู้ปลูกร้านขายของบริโภคต่าง ๆ แต่มุมพระราชวังไล่ไปตามลำคลอง มีราษฎรปลูกเป็นโรง ทำเป็นร้านขายของตลอดทาง ร้าน 1 ยาว ประมาณ 8 ศอก เช่ากันถึงเดือนละ 10 บาท - 12 บาท อย่างต่ำเพียง 5 บาท ราคาขายแข่งโรงเหล่านี้ ขายกันถึงร้านละ 10 ชั่ง - 15 ชั่ง ข้างฝั่งคลอง ฟากเหนือ ตอนบน เป็นที่วัดพระปฐมเจดีย์ โดยทาง เจริญารักษ์ ยอมให้ราษฎรได้อาศัย ปลูกโรงขายของ ตลอดลงมาจนสะพานช้าง ที่ตลาดพระปฐมเจดีย์นี้ เป็นถึงตลาดใหญ่ สภาพดูรุงรังแลโสโครก เพราะปลูกเบียดเสียด เยียดชิดกันไม่เป็นท่าทางงดงาม แล้วแต่ใครจะทำ ก็ได้ ไม่มีผู้ใดในรัฐบาลที่จะเอาเป็นธุระ แต่จะจัดการแก้ไขไป อย่างไรในเวลานี้ คิดดูก็เห็นว่าไม่มีประโยชน์ เพราะการค้าขายในตลาดที่นี่ กำลังเจริญ ถ้าไปขับไล่ ก็จะทำให้เกิดความเดือดร้อน พาให้คนทอดทิ้งในการค้าขายไปได้ ทางอย่างดีที่ควรทำ คือ ควรสร้างที่แทนกันให้ตลาดขยายออกไป แล้วจึงจัดการ ก่อสร้าง แก้ไขในงานนี้ จึงจะ ไม่เป็นการกีดกัน ความเจริญในที่นี้”¹⁰²

อีกหนึ่งหลักฐานที่แสดงถึงว่า การค้าขายในตลาดพระปฐมเจดีย์ที่นี่ มีความคึกคักและมีความเจริญ คือ การมาตรวจการค้าของเจ้าพระยาสุรินทรบุรี มีการตรวจจำนวนเรือที่สัญจรในคลองเจดีย์

¹⁰² "รายงานการตรวจราชการเมืองนครไชยศรีของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ," พ.ศ. 2441, เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย, ร.5.ม.2.14/61, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

บูชา พบว่า มีเรือราษฎร 364 ลำ เรือราชการ 9 ลำประมาณการว่า เรือ 1 ลำ มี 2 - คน ซึ่งมีเรือ 373 ลำ ทำให้ประมาณการได้ว่า มีคนมาซื้อ-ขาย 600-900 กว่าคนต่อวัน ¹⁰³

ตลาดดังกล่าวเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกผักผลไม้ต่างๆ ที่รับมาจากพื้นที่เพาะปลูกบริเวณโดยรอบนครไชยศรี เพื่อจำหน่าย แก่ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียง ¹⁰⁴ ซึ่งในภายหลังร้านค้าบางส่วนของตลาดพระปฐมเจดีย์ ได้ย้ายออกไปอยู่บริเวณใกล้กับสถานีรถไฟ ที่สร้างขึ้นใหม่เกิดเป็นตลาดบน-ตลาดล่างขึ้น ราว ค.ศ. 1868 (พ.ศ. 2441) เป็นตลาดที่ถูกคั่นด้วยถนน หรือซอยกลาง ฝั่งขวา เรียกว่า ตลาดบน ส่วน ฝั่งซ้าย เรียกว่าตลาดล่าง ทั้งสองตลาด หันหน้าเข้าหาองค์พระปฐมเจดีย์

สำหรับสถานะของชาวจีนในฐานะผู้นำการค้าการค้ำนั้น ปรากฏขึ้นในตลาดบางแห่ง เช่น ตลาดปากคลองเจดีย์บูชา เราสามารถพบได้หลักฐานจากศึกษาของ ต้วน ลีเซิงและคณะ ที่ไปสัมภาษณ์ชาวไทยเชื้อสายจีนอาวุโสหลายรายหนึ่ง แล้วได้บันทึกคำสัมภาษณ์ไว้ดังนี้

“เมื่อเข้าไปในตลาดเนีย(ตลาดปากคลองเจดีย์บูชา) จะมีแต่ภาษาจีน จีนแต่จิวทั้งตลาดเลยถ้าใครพูดภาษาจีนแต่จิวไม่ได้เรียกว่า เข้า ตลาดไม่ได้ในวงสังคมใหญ่ๆ ย้อนหลังไปประมาณ 50 - 60 ปีไม่ว่าจะแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานเปิดโรงสีงานไหว้เจ้า ตามศาลเจ้าต่างๆ ถ้าพูดภาษาจีนไม่ได้แทบจะไม่ต้องเข้าไปเลย เพราะไม่มีใครพูดภาษาไทยกัน เพราะฉะนั้นภาษาจีนจึงรุนแรง แทรกซึมไปยังคนไทย โรงเรียนจีนในตลาด เฉพาะในอำเภอเมืองมีประมาณ 5 แห่ง ที่ตั้งเป็นทางการแต่ว่าเลิกไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 แต่ขณะนี้ก็ยังพอ มีอยู่ที่เป็นทางการ 1 แห่งแล้วโรงเรียนจีนมีทุกอำเภอ สอนภาษาแต่จิวไม่ใช่ภาษาแมนดาริน” ¹⁰⁵

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นชาวจีนมีบทบาทและอิทธิพลต่อเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ ณ เวลานั้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชาวจีนแต่จิว ที่ถ้าใครไม่สามารถสื่อสารภาษาจีนแต่จิวได้ ก็แทบจะไม่สามารถเข้าสังคมได้เลย และนอกเหนือจากการเป็นพ่อค้าแม่ค้าแล้ว เมื่อเก็บหอมรอม

¹⁰³ "รายงานการค้าที่พระปฐมเจดีย์ ศก 113," 15 สิงหาคม พ.ศ.2437, กระทรวงมหาดไทย, มร.5 ม/87, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁰⁴ ต้วน ลีเซิง และ คณะ, บทบาทชาวไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันตก : ศึกษากรณีจังหวัดนครปฐม, 43.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, 45.

รับเงินได้มากขึ้น ชาวจีนเงินส่วนหนึ่งก็ได้ขยับ ฐานะขึ้นมาเป็นพ่อค้าคนกลาง ด้วยการล่องเรือนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนกับข้าวขอชาวบ้านหรือรับซื้อ ซึ่งราคาที่ รับซื้อนั้นไม่แน่นอน ตามแต่จะตกลงกัน เมื่อซื้อข้าวได้แล้วก็จะนำมาขายต่อที่กรุงเทพฯ นับได้ว่าพ่อค้า คนกลางชาวจีนเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการค้าขายข้าวในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชาเป็นอย่างมาก¹⁰⁶

หากเปรียบเทียบบทบาทในการประกอบอาชีพระหว่างชาวจีนกับคนไทยในสมัยนั้นจะ พบว่ามีความแตกต่างกันค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือคนไทยมีความพอใจกับการเพาะปลูก ขณะที่ชาวจีนมีบทบาทในทางการค้ามากกว่าคนจีนที่พอจะมีเงินก็ขยับฐานะมาเป็นพ่อค้าคนกลางและขยับไป เป็นเจ้าของกิจการในที่สุด โดยสามารถแบ่งการค้าของชาวจีนออกเป็น 3 ลักษณะคือเป็นพ่อค้าข้าวรายใหญ่ พ่อค้าแลกรข้าว และ พ่อค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ด¹⁰⁷ โดยในกลุ่มแรกของพ่อค้าชาวจีนรายใหญ่ ด้วยความที่มีฐานะการเงินที่ดี สามารถล่องเรือไปซื้อข้าวตามที่นาได้โดยตรง ส่วนสำหรับพ่อค้าแลกรข้าวเป็นชาวจีนที่มีทุนน้อยกว่ากลุ่มแรก พ่อค้าประเภทนี้นำสินค้าต่างๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องบริโภคไปแลกรข้าวกับชาวนาแล้ว นำข้าวที่แลกรมาได้ไปขายให้พ่อค้ารายใหญ่อีกต่อหนึ่ง และสำหรับพ่อค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ด กลุ่มนี้จะทำหลายอย่าง ตั้งแต่การไปซื้อขายจากชาวนาเอง เพื่อนำไปขายต่อเอง หรือขายต่อให้พ่อค้ารายใหญ่ รวมทั้งขายสินค้าเบ็ดเตล็ดของตนเองให้พ่อค้าแลกรข้าว หรือ ขายให้พ่อค้ารายใหญ่ เอาไปใช้งาน ซึ่งผลจากการตรวจการค้าขายอยู่ในมือของชาวจีนเกือบทั้งหมด ทำให้ธุรกิจการค้าขายของชาวจีนเป็นธุรกิจที่ได้ กำไรสูง เพราะพ่อค้าชาวจีนสามารถร่วมมือกันเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าเองตามใจชอบ โดยชาวนาไทยท้องถิ่นแทบไม่มีโอกาสทราบความ เคลื่อนไหวของราคาสินค้าในตลาดแต่อย่างใด มีรายงานของข้าหลวงบอกลักษณะของการซื้อข้าวของพ่อค้าจีนไว้ ดังนี้

“วิธีขายข้าวนั้น คือมีพวกจีนชาติแต่จิวไหหลำ ซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกันโดยมากล่องเรือ นำสัตว์เทียมถาม ซื้อตามบ้านราษฎรชาวยุยา และให้ราคาเกวียนละ 48-50 บาท สัต 25 ทะนาน พวก ชาวนาดูราคาข้าวกับสัตว์ตวงข้าวเห็นราคาพอสมควรก็ยอมขายให้เงินก็ได้ นำเงินวาง

¹⁰⁶ สุภรพร คชารัตน์และคณะ, **คนจีนในนครปฐม : บทสังเคราะห์จากงานยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดนครปฐม**, 18.

¹⁰⁷ มณฑล คงแถวทอง, "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453.", 116 - 117.

ประจำไว้สี่บาท บ้าง ห้าบาทบ้างอีก2-3วัน ก็นำเรือลำเลียงไปตวงและบรรทุกมาใส่เรือใหญ่ เมื่อบรรทุกเรือใหญ่ เสร็จแล้วก็ล่องไปขายตามโรงสีในกรุงเทพ”¹⁰⁸

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นได้ว่าชาวจีนจะใช้เรือเล็กออกไปตระเวนตามพื้นที่ต่างๆเพื่อเจรจาตกลงซื้อข้าวจากชาวนา ซึ่งเมื่อตกลงกันได้แล้ว ชาวจีนที่มาเจรจาก็จะวางเงินจองไว้ จากนั้น ก็จะไปนำเรือสำหรับขนข้าวเข้ามาขนข้าวตามบ้านที่เจรจาตกลงซื้อไว้แล้ว นำข้าวที่ซื้อมารวมกันใส่เรือบรรทุกขนาดใหญ่ เพื่อนำส่งเข้ากรุงเทพฯ ต่อไป เป็นเหตุสนับสนุนให้ชาวจีน เลือกลงปักหลักอยู่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ที่เป็นเส้นทางน้ำ จนเกิดเป็นชุมชนใหญ่ ซึ่งบริเวณดังกล่าวจะมีร้านค้าหนาแน่นและเกือบทั้งหมดจะเป็นร้านค้าของชาวจีนหรือลูกครึ่งจีนกับคนในท้องถิ่น ซึ่งในตลาดเหล่านี้จะค้าขายสินค้านานาชนิด ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องอุปโภคบริโภค พืชผักผลไม้

ภาพ 24 : ภาพตัวอย่างพ่อค้าชาวจีน

ที่มา : พรพรรณ จันทโรนานนท์, “ชาวจีนในไทยมาจากไหน เปิดประวัติการอพยพยุคแรกเริ่ม ถึงการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม,” เข้าถึงเมื่อ 2 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_26173

6. เจ้าภานุโยคกร สำหรับบทบาทการเป็นเจ้าภานุโยคกรของชาวจีน นั้นสามารถกล่าวได้ว่าเริ่มต้น ขึ้นเมื่อมี การทำสนธิสัญญาเบอร์นีในปี ค.ศ. 1826 (พ.ศ. 2369) ในสมัย

¹⁰⁸ "รายงานการเสียหายเพราะน้ำมากน้ำน้อย," เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล, ร.6, น.10.2 ข/1, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศเก็บภาษีอากรใหม่ เพิ่มขึ้นอีก 38 ชนิด และทรงฟื้นฟู การผูกขาด ภาษี ขึ้นมาใช้อย่างเข้มแข็งเพื่อให้มีรายได้เข้าท้องพระคลังทดแทนรายได้จากการค้าที่ ลดลงการเปิดเสรีการค้าขึ้นในช่วงหลังปี ค.ศ. 1826 (พ.ศ. 2369) ทำให้รัฐบาลไม่สามารถผูกขาดการ สิ้นค้าในการค้าขายได้เหมือนเดิม ทำให้รายได้หายไป ด้วยการเปิดรับการเสนอและประมูลภาษีสินค้า ต่างๆ ผู้ใดที่เสนอ จำนวนเงินตอบแทนรัฐสูงสุดก็จะได้เป็น “เจ้าภาษี” ซึ่งมีฐานะเป็นกึ่งข้าราชการขุน นาง มีตำแหน่ง เป็น “ขุน” หรือ “หมื่น” ถือศักดินา 400 ไร่ มีสิทธิตั้งทนายแทนตัวว่าความในชั้น ศาลได้และมี อำนาจเท่าเจ้าเมืองในอาณาเขตภาษีของตน ซึ่งชาวจีนที่มีความคุ้นเคยกับระบบนี้มา ก่อนแล้ว เนื่องจากเป็นระบบที่มีใช้ในประเทศจีน และชาวจีนมีเงินทุนมากพอจากการเป็นพ่อค้าก็ มักจะสามารถใช้เงินของตนประมูลการเป็น เจ้าภาษีสินค้าต่างๆ ซึ่งในกรณีของพื้นที่นครไชยศรี ก็ ตัวอย่าง ของ พระภาษีสมบัติบริบูรณ์ที่เมืองนครไชยศรี ซึ่งพระภาษีสมบัติสมบูรณ์ เดิมชื่อ เจ้าสัวยิ้ม เคยเป็นนายอากรผูกขาดภาษีฝิ่นและสุราในลุ่มแม่น้ำท่าจีน¹⁰⁹ โดยเจ้าสัวยิ้มเป็นผู้ยื่นประมูลขอรับทำ ภาษีน้ำอ้อยผูกขาดจนได้เป็นเจ้าภาษีน้ำอ้อยเกือบทุกปี ซึ่งในแต่ละปีที่เจ้าสัวยิ้มจะนำเงินภาษีขึ้น ทูลเกล้าฯ ถวายปีละ 150 ชั่ง โดยรัฐบาลกำหนดให้เจ้าภาษีน้ำอ้อยส่งเงินภาษีให้แก่เจ้าจำนวนปีละ 4 งวด งวดละ 37 ชั่ง 10 ตำลึง และกำหนดให้เจ้าภาษีเรียกเก็บภาษีน้ำอ้อยตามพิกัดที่รัฐบาลได้กำหนด โดยน้ำอ้อยบhabหนึ่งเก็บ 2 สลึง น้ำอ้อยชั้น 100 ทนานเก็บ 3 สลึง น้ำอ้อยเหลวโรงงานน้ำตาลทราย ให้เรียกเก็บเอากับผู้ซื้อมาจากโรงน้ำตาลทรายไปขายพิกัดตุ่มละ 2 สลึง¹¹⁰

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นลักษณะการประกอบอาชีพของชาวจีน ในพื้นที่นครไชยศรี และ การนำข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ที่รวบรวม โดย ต่วน ลีเซิงและคณะ ทางผู้ศึกษาได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และทำให้สามารถแบ่งกลุ่มชาวจีนในนครปฐม ด้วยการแบ่งตามช่วงเวลา ได้ดังนี้¹¹¹

- รุ่นที่ 1 อยู่ในเวลาประมาณช่วง ค.ศ. 1900 (พ.ศ. 2443) โดยในรุ่นนี้ จะเป็นชาว จีนที่อพยพหนีความยากจน และหนีภัยสงครามมาจากประเทศจีน โดยทางเรือ ไม่มีญาติ พี่น้อง ไม่รู้จักใคร พูดภาษาไทยไม่ได้ เข้ามาทำงานเป็นกุลี อาศัยแรงงาน รับจ้างทั่วไป บางคนมีฝีมือทางช่างไม้ก็ไปเป็นช่างไม้ และหลังสามารถสะสมทุนได้มากขึ้นก็เปลี่ยน

¹⁰⁹ ลีริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, **ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ.2398 – 2453**, 82 - 83.

¹¹⁰ "สารตราลำดับที่ 5 ว่าด้วยนำตั้งเจ้าภาษีน้ำอ้อย 4 เมือง," จ.ศ. 1222, เอกสารเย็บเล่มกรมพระ กลาโหม รัชกาลที่ 4, ร.4 รล.-กท. 20, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹¹¹ ต่วน ลีเซิง และ คณะ, **บทบาทชาวไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันตก : ศึกษากรณีจังหวัดนครปฐม**, 38 - 39.

อาชีพจากการใช้แรงงาน หรือ รับจ้างทั่วไป ไปเป็น ทำกิจการของตัวเอง เช่น ทำสวนผัก เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ค้าขายเล็กๆ ซึ่งต่อมาได้มีการแต่งงานกับคนไทย นำไปสู่การสะสมทุน ไว้ให้ลูกโดยการเช่า หรือ เช่าซื้อ ห้างแถวในบริเวณใกล้องค์พระปฐมเจดีย์ เพื่อ ประกอบการค้าแทนที่จะเร่ร่อนค้าขายทางเรืออีกต่อไป

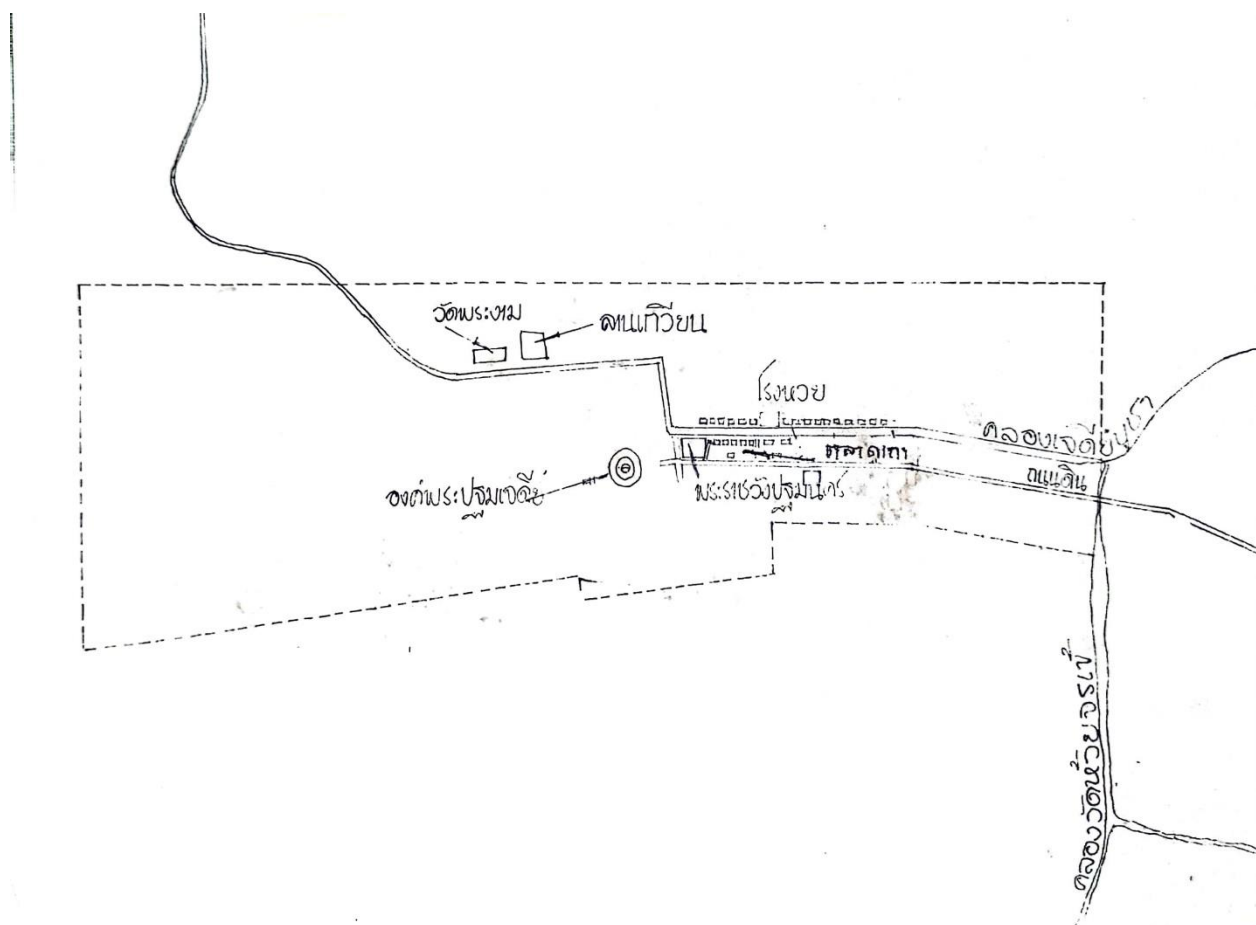
- รุ่นที่ 2 อยู่ในช่วงเวลาประมาณ ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468) โดยในรุ่นที่ 2 นี้ เป็นรุ่นที่สามารถพูดได้ภาษาไทยและภาษาจีน ซึ่งเป็นกลุ่มนี้ มักได้รับการศึกษาจากโรงเรียนจีน จนนำไปสู่ความสามารถในการใช้ภาษาไทย และ ในช่วงแรกจะประกอบอาชีพที่ได้สืบทอดมาจากพ่อแม่ ซึ่งผลจากการสะสมเงินทุนมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ นำไปสู่การพัฒนาการกิจการเดิมที่เป็นกิจการเล็กๆ ให้อยู่ไปสู่อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ โดยเป็นธุรกิจในรูปแบบของกิจการระหว่างครอบครัว และ ญาติพี่น้อง หรือ ที่เรียกว่า ธุรกิจจูงมือ ที่มีตั้งแต่ การทำโรงสี รถสิบล้อ โรงแรม ทำฟาร์มหมู ฟาร์มเป็ด ฟาร์มไก่ ซึ่งในรุ่นนี้ก็ยังมีสะสมทุนเพิ่มขึ้นไป กิจการขยายใหญ่โตกว่ารุ่นก่อน และ เป็น รุ่นที่มียังยึดถือคำสั่งสอน และ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น
- รุ่นที่ 3 อยู่ในช่วงเวลาประมาณประมาณ ค.ศ. 1945 (พ.ศ. 2488) โดยในรุ่นที่ 3 นี้ ถือได้ว่าเป็น คนไทยเชื้อสายจีน ที่พอรู้ภาษาจีนเป็นบางส่วน ซึ่งคนส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ ได้รับการศึกษาสูง มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาช่วยในการพัฒนา ยกย่องธุรกิจ มีความสามารถในการระดมทุนจากแหล่งต่างๆมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่แค่ทุนที่สะสมมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อ เช่น การกู้เงินจากธนาคาร เป็นต้น เพื่อนำเงินมาใช้ในการขยายกิจการให้ธุรกิจสามารถออกสู่ระดับประเทศหรือออกไปสู่ต่างประเทศได้ และ เนื่องจากคนในรุ่นนี้ได้รับการศึกษาสูง ทำให้ได้รับแนวคิดใหม่ๆมากขึ้น เกิดคนหัวสมัยใหม่มากขึ้น จนบางรายไม่ได้ประกอบอาชีพที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ถือว่าเป็นรุ่นที่เริ่มมีความคิดแตกต่างไปรุ่นปู่ รุ่นพ่อในเรื่องการยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี ที่สืบทอดกันมา
- รุ่นที่ 4 อยู่ในช่วงประมาณ ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) โดยในรุ่นนี้ ส่วนใหญ่แทบไม่สามารถใช้ภาษาจีนได้แล้ว เนื่องจากไม่รับการศึกษาภาษาจีน มีความเป็นสมัยใหม่มากขึ้น การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีน้อยลง และ จำนวนมากไม่ค่อยสืบทอดธุรกิจของครอบครัว

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นถึงการแบ่งช่วงของชาวจีน ซึ่งจะทำได้สามารถมองถึงลักษณะนิสัยของชาวจีนในยุคเริ่มต้นที่อพยพเข้ามา ที่มีขยันหมั่นเพียร หนักเอาเบาสู้ ไม่เกียจงาน และความชำนาญในการค้าขายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัวของชาวจีน จึงส่งผลให้ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอาศัยนั้นประสบความสำเร็จในการค้า นอกจากนี้แล้ว ชาวจีนยัง เป็นชนชาติที่รักพวกพ้องเงินที่เข้าอยู่ในเมืองไทยกลุ่มแรกก็ให้ความช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้าชูและไม่ทอดทิ้งชาวจีนใหม่ที่เข้ามาในภายหลังจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนสามารถตั้งตัวได้อย่างรวดเร็ว ดังคำกล่าวของชาวไทยเชื้อสายจีนอาวุโสท่านหนึ่งซึ่งกล่าวไว้ในงานของ ต่วน ลีเซิงและคณะว่า

“...คนจีนรุ่นแรกที่เข้ามา ได้สร้างฐานะไว้พอสมควรคนจีนที่มาทีหลัง เมื่อเข้ามา ก็เอาแบบอย่างคนจีนบางคนก็อุปการะคนจีนด้วยกัน ทีแรกก็กวาดบ้าน ถูบ้าน อะไรก็ทำ ได้ทุกอย่าง พอเก่งแล้วก็แยกออกไป เป็นหลายๆอาชีพ คือบางอาชีพก็อยู่ที่ตลาด ทำกิจการค้าขาย เล็กๆ น้อยๆ อย่างเช่น ขายรำข้าว ขายของชำ บางพวกก็แบ่งไปทำสวน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงสุกรอะไรพวก นี้พอแบ่งไปที่นี้คนจีนรู้สึกว่าการทำสวนปลูกผักอะไรนี้จะเก่งกว่าคนไทยมาสมัยก่อนโน้น คือสมัยที่ ยังไม่มีปุ๋ยวิทยาศาสตร์ก็ใช้ปุ๋ยธรรมชาติก็คงรู้ว่าปุ๋ยธรรมชาติคืออะไร คนจีนก็นำมาใช้ก่อน คน ไทยก็เลียนแบบซึ่งปัจจุบันคนไทยปลูกผักได้เก่งมากเดี๋ยวนี้คนจีนก็ไปทำการค้าขายอย่างหมูกี่เลี้ยง เป็นหมื่น ๆ ตัว บางคนมีอาชีพที่มีเรือใหญ่ ๆ ซึ่งไปบรรทุกข้าวตามแม่น้ำนครชัยศรีแล้วก็บรรทุก สินค้าเข้ากรุงเทพฯ อยู่แถวซอย 7 นี้ เป็นท่าเรือบรรทุกสินค้าเข้ากรุงเทพฯ แล้วบรรทุกสินค้าจาก กรุงเทพฯ มาขายคือตั้งแต่นั้นก็พัฒนามาเรื่อยๆ นี่คือเรื่องราวเกี่ยวกับเศรษฐกิจของคนจีนในสมัยโบราณในนครปฐม”¹¹²

จากที่กล่าวไปทั้งหมด จะเห็นถึงความสำเร็จของชาวจีนในพื้นที่นครไชยศรี โดยบริเวณพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา หรือ ก็คือ บริเวณอำเภอพระปฐมเจดีย์ ที่ส่งผลให้บริเวณนี้ได้รับการส่งเสริมจากทางการไทยจนนำไปสู่การการพัฒนาและยกระดับเมืองในด้านต่าง ๆ ซึ่งในการเจริญเติบโตก้าวหน้าของชุมชนชาวจีนที่เกิดในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา มีสถานที่ ที่เป็นแหล่งรวบรวมชาวจีนทุกชนชั้น ไม่ว่าจะจนหรือรวยไว้ด้วย เป็นแหล่งที่ให้ความรู้ หรือ ความช่วยเหลืออื่น ๆ แก่ชาวจีนด้วยกัน นั่นก็คือ ศาลเจ้าจีน

¹¹² เรื่องเดียวกัน, 47 - 48.

ภาพ 25 : ภาพโครงสร้างจำลองของชุมชนเมืองนครปฐมในช่วงก่อตั้งหลังการขุดคลองเจดีย์บูชา
ที่มา : บุญนาค ติวกุล, คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม, (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526), 33.

4.2 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวจีน

ศาลเจ้าเงินถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมจีนมีความเป็นมาคือ ก่อนที่ชาวจีนจะเริ่มหันมาเคารพนับถือหลักปรัชญาแบบเต๋า ขงจื้อรวมไปถึงยอมรับเอาศาสนาพุทธลัทธิมหายานมาเป็นศาสนาสำคัญของชาตินั้น จีนนับถือเทพเจ้า และดวงวิญญาณกันมาก่อน โดย ชาวจีนบูชาปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ เช่น ทะเล ภูเขา ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ โดยเชื่อว่าสิ่งต่างๆเหล่านั้นมี เทพเจ้าประจำอยู่และเทพเจ้าเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์มากพิธีเช่นสรวงบูชาจึงเกิดขึ้น ชาวจีนนิยม ใช้กระดุกสัตว์เป็นเครื่องบูชาโดยใช้เป็นเครื่องเสียงทวยด้วย ไฟเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในการบูชาเทพเจ้าของชาวจีน ความเชื่อโดยทั่วไปเกี่ยวกับไฟนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่จะนำสิ่งของเช่นสรวงไป

ถึงเทพเจ้า การเผาของบูชาไปกับไฟจึง เป็นความนิยามที่ทำกันสืบต่อมาจนทุกวันนี้¹¹³ ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า ศาลเจ้าจีนจึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่เก่าแก่เกิดและมีขึ้นมานับตั้งแต่อาณาจักรจีนได้เกิดขึ้นมา ในสมัยราชวงศ์ฮั่น พุทธศาสนาเข้าไปในประเทศจีนแต่ศาสนาพุทธในประเทศจีนได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความคิดดั้งเดิมคือเรื่อง ของการนับถือเทพเจ้า พระพุทธเจ้าของชาวจีนจึงเป็นเทพองค์หนึ่ง ที่มีอยู่ในศาลเจ้าร่วมกับเทพองค์อื่นด้วย จากการ ยึดมั่นในการนับถือเทพเจ้าและบรรพบุรุษ ประเพณีการเช่นสรวงบูชาเทพเจ้าจึงยังคงดำรงอยู่สืบต่อมาจนกระทั่ง ปัจจุบัน ศาลเจ้าอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้าทั่วไปจึงยังคงปรากฏและสร้างสืบทอดกันต่อมาจนทุกวันนี้

สำหรับประเทศไทย ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์มีชาวจีนเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมากขึ้น การผสมผสานทางวัฒนธรรม และความเชื่อจึงเป็นไปอย่างค่อนข้างดี ในช่วงเวลานี้ แม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างศาลเจ้าใหญ่โตแต่ก็เชื่อ ว่าได้มีการสร้างกันขึ้นในบริเวณชุมชนอันเป็นที่อาศัยของชาวจีนแล้วเพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่เท่าที่ปรากฏ ชาวจีนจำนวนไม่น้อยนิยมไปกราบไหว้บูชากันที่วัดพนัญเชิงและวัดกัลยาณมิตร ซึ่งมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ตามปรัชญาความนิยมของตน หรือที่เรียกกันว่าชำป๋องกง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมากขึ้น จนทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาฯ ถึงย่านที่อยู่ของชาวจีนที่ปะปนอยู่กับชาวไทยในสมัยนั้นว่า

“ตามสองข้างทางเดินมีศาลเจ้า ร้านค้า ช่างไม้ ต่อสู้อู่ต่อรถ...”¹¹⁴

แสดงให้เห็นว่า ศาลเจ้าในสมัยนั้นได้มีการสร้างกันอย่างเปิดเผยและมีจำนวนมากพอสมควร ศาลเจ้าที่ใหญ่ และนอกจากศาลเจ้าจะเป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีแล้ว ศาลเจ้ายังเป็นที่พักพิงสังสรรค์ของผู้คน เป็นที่ ตั้งของมูลนิธิเพื่อสังคม เป็นโรงพยาบาลและเป็นโรงเรียนด้วย ชาวจีนบางส่วนที่ประสบความสำเร็จทางธุรกิจ มีฐานะมั่นคงเป็นปึกแผ่น ทำให้วงศ์ตระกูลของตนรุ่งเรืองมาก

¹¹³ รตพร ปัทมเจริญ, "บทบาทของศาลเจ้าจีนในการธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ศึกษากรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม" (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 30.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 31.

จะนิยมสร้างศาลเจ้าประจำตระกูลของตนเองขึ้นเพื่อใช้ ประกอบพิธีกรรมเฉพาะผู้คนในตระกูลของตนเท่านั้นด้วย โดยสาเหตุการสร้างศาลเจ้าจีน¹¹⁵ มีดังนี้

1. สร้างเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ เนื่องจากการเดินทางออกต่างประเทศของชาวจีนในสมัยก่อน ได้รับความลำบากมากอย่าง เช่น การเดินทางในแม่น้ำหลายสายสมัยก่อนมีอันตราย ทำให้ก่อนที่จะเริ่มเดินเรือผู้คุมเรือจะต้องเตรียมข้าวของ เช่นไหว้เทพเจ้าแห่งน้ำก่อน เรียกว่า เทพผู้ทำคลื่นให้สงบ โดยทั่วไปตอนหลังเรือมักจะมีแท่นบูชาเทพชิตเทียนโฮว ซึ่งชาวจีนนับถือกันว่าเป็นเทพธิดาแห่งมหาสมุทร ส่วนผู้โดยสารนั้นก่อนจะลงเรือก็มักจะอัญเชิญองค์เทพที่ตนกราบ ไหว้ที่บ้านหรือห่อเอาข้าวรูปที่แท่นบูชาเทพในบ้านตนติดตัวมาด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องรางป้องกันอันตราย เมื่อผ่านการเดินทางมาสู่จุดหมายอย่างปลอดภัยจึงคิดว่าเทพเจ้าเป็นผู้ปกป้องตน ดังนั้นด้วยความสำนึกในบุญคุณของเทพเจ้า จึงทำให้พวกเขาสร้างศาลเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพนั้น

2. สร้างตามความเชื่อและประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ ในความเชื่อของชาวจีน ศาลเจ้านอกจากจะเป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังใช้เป็นที่พักผ่อนพิศกรรมทางศาสนา เนื่องในงานฉลองเทศกาลหรืองานสารทประ จำปี ศาลเจ้ามีความสำคัญต่อแบบแผนในการดำรงชีวิตของพวกเขา มาก

3. สร้างเพื่อเป็นศาลเจ้าประจำตระกูล การสร้างศาลเจ้าประจำตระกูลนี้มีมาแต่โบราณ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นที่กราบ ไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

4. สร้างศาลเจ้าขึ้นตามความนิยม มักพบตาม ตลาดเกือบทุกแห่งที่มีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ ที่จะต้องมีศาลเจ้าประจำตลาด โดยทั่วไปศาลเจ้าชนิดนี้มักเป็นศาลเจ้าเล็กๆและเทพที่ประดิษฐานเป็นประธานใน ศาลก็มักเป็นเทพปูนปั้น ก่อว่ากันว่าตลาดที่สร้างขึ้นมากครั้งแรกในแวดวงของชาวจีนนั้นคือ ตลาดเจ้าสาวเนียมซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 6 ในตลาดมีการสร้างศาลเจ้าด้วยกิจการของตลาดนี้เจริญรุ่งเรืองมาก จึงทำให้ ตลาดต่างๆซึ่งสร้างขึ้นมาทีหลัง มีการสร้างศาลเจ้าประจำตลาดไปด้วย

5. สร้างขึ้นเพื่อแก้บน เกิดจากการบนบานศาลให้ช่วยให้ความต้องการสมปรารถนา และเมื่อได้สมปรารถนาแล้วจึงได้มีการแก้บน ด้วยการสร้างศาลเจ้าถวายเทพ

¹¹⁵ ไพโรจน์ บุญผูก, "งานทะเบียนศาลเจ้า: ผลพวงของนโยบายการแก้ไขปัญหาคความสงบสุขเรียบร้อยของฝ่าย ปกครองจากอดีตสู่ปัจจุบัน," เทศกาลบาล ปีที่ 86 , สิงหาคม 2534., 30 -32.

6. สร้างเพื่อการค้า ผู้ที่ไปเคารพกราบไหว้เทพในศาลด้วยจิตใจอันศรัทธานั้น มักทำให้จิตใจสบายมีที่พึ่ง ส่วน เจ้าของศาลก็ได้อาศัยการขายรูปเทียนและเงินทำบุญ นำมาปรับปรุงศาลเจ้าให้ดีขึ้น

7. สร้างด้วยความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้าชนิดนี้เกิดขึ้นเนื่องจากความศักดิ์สิทธิ์ของเทพ โดยผ่านทาง คนทรงปกติจะเริ่มจากแท่นบูชาและรูปเคารพที่บ้าน ต่อมาเทพแสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ ให้ผู้ที่มากราบไหว้พบ เห็นมากขึ้น จนทำให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา ถึงกับบริจาคที่ดินและทรัพย์สินให้ก่อตั้งศาลเจ้าขึ้นมา

จากสาเหตุที่กล่าวไปทั้งหมดข้างต้น จะเห็นถึงความจำเป็นที่นำไปสู่การสร้างศาลเจ้าขึ้นในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งสำหรับในกรณีของพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ของนครปฐมเองนั้น ก็เป็นพื้นที่ชุมชนชาวจีนหนาแน่น ก็ทำให้เกิดศาลเจ้าเป็นจำนวนมากขึ้นในพื้นที่

4.2.1 ศาลเจ้าปูนเถ้ากงตัว

ศาลเจ้าแห่งนี้ตั้งใกล้กับบริเวณคลองเจดีย์บูชา และ ใกล้กับพระราชวังปฐมนคร ก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ. 1899 (พ.ศ. 2442) เป็นศาลเจ้าสำหรับกลุ่มชาวจีนทุกภาษา รูปเคารพหรือเทพเจ้าที่ถือว่าเป็นเทพประธานของศาลเจ้าแห่งนี้ก็คือ "เทพเจ้าปูนเถ้ากง"

เทพเจ้าปูนเถ้ากง เป็นเทพเจ้าท้องถิ่นที่กล่าวได้ว่าเป็นเทพเจ้าที่ชาวไทยเชื้อสายจีนนิยม เคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ปูนเถ้ากงเป็นเทพเจ้าผู้ชายมีลักษณะรูปร่างหน้าตาเป็นชายแก่ มีผมและหนวดสีขาว สวมเสื้อผ้าและหมวกเหมือนเศรษฐีในสมัยโบราณ เป็นเทพที่มีความเมตตา ส่วนเทพเจ้าผู้หญิงที่เป็นภรรยาของปูนเถ้ากงก็คือ ปูนเถ้าม่า มีลักษณะเป็นหญิงชราผมสีขาว เก้าผมมวย แต่งตัวเหมือนหญิง มีฐานะมือถือไม้เท้า

ปูนเถ้ากงเป็นเทพเจ้าที่มีหน้าที่ปกป้องดูแลให้ความสงบสุขแก่คนในแต่ละเขตพื้นที่เปรียบเสมือนเจ้าที่ผู้เฝ้าศาลเจ้าในจังหวัดนครปฐมผู้หนึ่งแล้วว่า เทพองค์นี้มีรัศมีในการดูแล 8 กิโลเมตร เป็นเทพที่คอยดูแลท้องถิ่น เทพองค์นี้มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนสมัยโบราณมาก เนื่องจากช่วยดูแล ความทุกข์สุขของประชาชนในเขตหนึ่ง ๆ ดังนั้นไม่ว่าครอบครัวใดจะมีใครคลอดบุตรหรือมีผู้ถึงแก่กรรม สมาชิกในบ้านนั้นก็ต้องมาจุดธูปบอกกล่าวเทพปูนเถ้ากงเสียก่อนสำหรับชาวจีนในเมืองไทยที่อพยพเข้ามา เป็นเทพเจ้าที่คอยดูแลท้องถิ่น เทพองค์นี้มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนสมัยโบราณมาก เนื่องจากช่วยดูแลความทุกข์สุขของประชาชนในเขตหนึ่ง ๆ ดังนั้นไม่ว่าครอบครัวใดจะมีใครคลอดบุตรหรือ มีผู้ถึงแก่กรรม สมาชิกในบ้านนั้นก็ต้องมาจุด

รูปบอกกล่าวเทพปุ่นเถ่ากงเสียก่อน สำหรับชาวจีนในเมือง ไทยที่อพยพเข้ามาในรุ่นแรก ๆ นั้นความรักในประเทศจีนมีมาก แม้มีชีวิตอยู่ไม่มีโอกาสได้กลับไปประเทศจีน เมื่อตายแล้วก็หวังที่จะให้บุตรหลานนำศพกลับไปฝังยังเมืองจีน และก่อนที่จะเคลื่อนศพออกไปก็ต้องไปจุด รูปบอกกล่าวเทพปุ่นเถ่ากงเสียก่อน แล้วจึงจะไปบอกกล่าวเทพเงินหวง (เซี่ยอึ้ง) ในเวลาต่อมาเทพปุ่นเถ่ากงได้วิวัฒนาการจากเทพประจำกลุ่มภาษาหนึ่งมาเป็น เทพที่ชาวจีนทุกกลุ่มภาษานิยมนับถือกราบไหว้ เมื่อใดที่มีการสร้างศาลใหม่ในเขตที่อยู่ของชาวจีนแต่ละเขต ก็มักจะตั้งปุ่นเถ่ากงไว้เป็นเทพประธานของศาลเสมอ

116

ศาลเจ้าปุ่นเถ่ากงเจตัว โดยปกติทั่วไปนั้น เปิดให้คนในชุมชนมากราบไหว้ทุกวัน สำหรับในช่วงวันธรรมดาที่ไม่ใช่เทศกาลสำคัญตามประเพณีจีน จะมีผู้คนมากราบไหว้ไม่มากนัก การกราบไหว้เทพเจ้า ของที่นำมาเช่น ไห้วนอกจากจะมีรูปเทียนแล้ว อาหารที่นำมาจะมีตั้งแต่ ผลไม้ต่างๆ ส่วนใหญ่มักเป็น แอปเปิ้ล องุ่นและส้ม ส่วนพวกเนื้อสัตว์ โดยมากมักเป็น เป็ดพะโล้ ไก่ต้ม หัวหมู และ เนื้อสัตว์ที่ห้ามนำมาถวาย ได้แก่ เนื้อวัวและปลาไหล

จากที่กล่าวไปทั้งหมด จะเห็นว่า เทพปุ่นเถ่ากงเป็นที่ความเคารพนับถือของชาวจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย สามารถ มองได้ว่าการนับถือเทพเจ้าปุ่นเถ่ากงก็น่าจะเป็นเพราะต้องการความรู้สึกปลอดภัยมีความมั่นคงในชีวิต จากการเชื่อว่าพวกเขาได้รับความคุ้มครองจากเทพผู้คอยดูแลพื้นที่ที่พวกเขาอาศัยอยู่ และ นอกจาก เทพเจ้าปุ่นเถ่ากงแล้ว ในศาลเจ้าปุ่นเถ่ากงตัว ยังมีเทพเจ้าองค์อื่นตั้งประทับอยู่ ให้ผู้ที่มาเคารพ ศรัทธาเข้ามาทำความเคารพ สักการะ ตัวอย่างเช่น

- เจ้าแม่กวนอิม โดย สำหรับชาวจีนแล้วเจ้าแม่กวนอิมเป็นเทพแห่งความดี ความเมตตาปราณี ในความหมายของเจ้าแม่กวนอิมสำหรับคนทั่วไปเป็นเทพเจ้าที่ช่วยเหลือให้ทำมาค้าขายคล่อง เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยพยุงชีวิตและอาชีพ

- เทพเจ้ากวนอู โดย สำหรับความหมายของเทพเจ้ากวนอูต่อคนไทยเชื้อสายจีน เชื่อถือในอำนาจแห่งความซื่อสัตย์และคุณธรรมว่าจะสามารถปกป้องและคุ้มครองให้ตัวเองและครอบครัวพ้นจากภัยพิบัติต่างๆและมีความเจริญรุ่งเรืองในการทำมาค้าขาย ¹¹⁷

¹¹⁶ พรพรรณ จันทโรนานนท์, **เทพเจ้าและความเชื่อของจีน** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532), 89.

¹¹⁷ รตพร ปัทมเจริญ, "บทบาทของศาลเจ้าจีนในการธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ศึกษากรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.", 76.

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเปิดกว้างของศาลเจ้าปู่เกล้ากงตัว ที่เปิดรับชาวจีนทุกกลุ่ม จึงทำให้เกิดการให้การศึกษาและความรู้ขึ้น นั่นก็คือ โรงเรียนหอเอกวิทยา

4.2.1.1 โรงเรียนหอเอกวิทยา (ฮัวเอี้ยะ)

ภายในบริเวณของศาลเจ้าปู่เกล้ากงตัว เป็นที่ตั้งของโรงเรียน “หอเอกวิทยา” หรือมีชื่อภาษาจีนว่าโรงเรียน “ฮัวเอี้ยะ” มีความเป็นมาตั้งแต่ในปี ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2445) สมัยรัชกาลที่ 5 ขณะนั้นชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา ก็หนาแน่นไปด้วยพ่อค้าแม่ขายที่นำผลผลิตการเกษตรมาขายเป็นจำนวนมาก มีทั้งคนไทยและชาวจีนที่มาอาศัยพระบรมโพธิสมภาร ต่างได้รับความร่วมมือเป็นสุขทำมาค้าขายจนร่ำรวย บางรายได้ยศสถาปรรตาศักดิ์เป็นคุณหลวงและท่านขุน เช่น คุณหลวงวิจิตรพาณิชย์การและ ขุนบวรพาณิชย์เป็นต้น ต่อมาเจ้าสัวชม จีระพันธ์ พร้อมด้วยพ่อค้าคหบดีจำนวนหนึ่งได้ก่อตั้งโรงเรียนสอน ภาษาจีน “ฮัวเอี้ยะ” ขึ้นเป็นครั้งแรกที่ศาลเจ้าปู่เกล้ากงตัว โดยมีขุนบวร พาณิชย์เป็นผู้เสียสละเวลารวมทั้งเงินทอง เป็นผู้จัดการของโรงเรียนตลอดมาหลายสิบปี ในสมัยนั้นมีลูก หลานของชาวนครปฐมและจังหวัดใกล้เคียงมาสมัครเรียนเป็นจำนวนมากจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป นอกจากนี้โรงเรียนฮัวเอี้ยะยังมีทีมเทเบิลเทนนิส ทีมบาสเก็ตบอลที่ไปสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง¹¹⁸

จากที่กล่าวไปทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ศาลเจ้าปู่เกล้ากงตัว ถือเป็น สถานที่ ที่มีบทบาทต่อชาวจีนในนครปฐมเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นที่ตั้งองค์เทพเจ้าหลายองค์ พร้อมเปิดให้ชาวจีนทุกกลุ่มภาษาเข้าไป เคารพ สักการะ และ ยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนจีนแห่งแรกในนครปฐม นั่นคือ โรงเรียนหอเอกวิทยา หรือ ฮัวเอี้ยะ ที่มีบทบาทมาก ในการสั่งสอนให้ความรู้ และ สอนภาษาจีน แก่ลูกหลานชาวจีน ในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียง รวมทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยชุมชนโดยรอบ เจริญเติบโตมากยิ่งขึ้น

4.2.2 มูลนิธิโพธิ์ვნั่ง-จีงเกาะ นครปฐม

ตั้งอยู่บริเวณติดทางริมทางรถไฟ หลังคลองเจดีย์บูชา โดยจากบันทึกเอกสารของมูลนิธิได้อธิบายไว้ว่า มูลนิธิโพธิ์ვნั่ง-จีงเกาะ ก่อตั้งมามากกว่า 150 ปีแล้ว ทำให้คาดการณ์ได้ว่า มูลนิธิโพธิ์ვნั่ง-จีงเกาะ แห่งนี้ สร้างขึ้น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ในบันทึกได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้น ว่า เกิดจากที่ วัดเล่งเน่ยยี่ สร้างเสร็จใน ค.ศ. 1878 (พ.ศ. 2421) แล้วต้องการให้มีพระจีนเพิ่มขึ้น จึงหาพื้นที่ในภาคกลาง ที่มีชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อสร้างวัดขึ้นอีก 1 วัด เพื่อรับลูกหลานชาวจีน บวชเป็นพระ เพื่อให้มีพระจีนเพิ่มขึ้น ซึ่งได้เลือกพื้นที่นครปฐมในเวลานั้น เป็นสถานที่ก่อตั้ง โพธิ์ვნั่ง-จีงเกาะ ขึ้น โดย โพธิ์ვნั่ง-จีงเกาะ

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 83.

ตั้งก่อสร้างแบบวัดจีน ผู้ที่ก่อสร้างใช้อาคารแบบเล่งเน่ยยี่ เป็นตัวแบบ แต่ตัวอาคารจะเล็กกว่าต้นแบบ แต่ในโพธิ์ง่วนต้ง มีรูปเคารพเทพเจ้ามากกว่าเล่งเน่ยยี่ โพธิ์ง่วนต้ง แบ่งเป็นอาคารหน้าและอาคารหลัง อาคารหน้าเป็นห้องโถงใหญ่ อาคารหลังคือห้องผู้ก่อสร้าง หรือ ที่ถูกเรียกในบันทึกว่า อาจารย์ปู่ เมื่อเข้าประตู จะพบองค์พระเอียงเทียงเสียงตี้ ซึ่งชาวจีนถือเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องอภิบาล และปราบปรามศัตรู ผู้คนนิยมไปกราบไหว้ขอพรกัน เพื่อให้มีโชคมีชัยตลอดทั้งปี ด้านหลัง คือ พระอุ้ยท้อ หรือ พระเวทโพธิสัตว์ เป็นผู้รักษาพระศาสนา คู่กันกับ หันหน้าไปห้องโถงใหญ่ มีพระช่าปอกง หรือ เจิ้งเหอ ผู้คนกราบไหว้เพื่อให้รุ่งเรืองทางด้านการค้าพาณิชย์ มีโชคลาภ และประสบความสำเร็จในการเดินทาง ทางซ้ายขวาของห้องโถงจะเป็น จัปโปย๋ล่อฮั้ง หรือ 18 อรหันต์ และ หลังห้องโถงยังมีรูปเคารพเทพเจ้าอีกหลายองค์

ในบันทึกเอกสารของโพธิ์ง่วนต้ง ยังกล่าวถึง ผู้ป่วยที่ขาดยา ขาดหมอ จะมาจตุรูป ขอไวยา โดยเขย่าเซียมซี นำใบเจียดยาไปซื้อยา ในช่วงเกิดโรคระบาด มีผู้คนมาขอไวยาจำนวนมาก ควันรูปเทียน เต็มห้องโถง มาขอไวยาไป หาซื้อยาเท่าที่หาซื้อได้ เช่น ครึ่งที่เกิดโรคห่า กาฬโรค ระบาดในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผู้คนตายนับไม่ถ้วน คนในพื้นที่เชื่อกันว่าเชื้อโรคมากับคนที่โดยสารมาทางเรือ และระบาดผ่านหนู เคยมีการระบาดมาใกล้โพธิ์ง่วนต้ง จนต้องมีการเผาอาคารที่มีการแพร่ระบาด เป็นการพยายามป้องกัน และ ทาง โพธิ์ง่วนต้ง ในเวลานั้นได้ทำพิธีสวดมนต์ให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุขบ่อยครั้ง ประชาชนต่างมาเข้ามาร่วมพิธี สำหรับกรณีที่มีผู้มากราบไหว้เป็นผู้หญิงหรือแม่เฒ่าชรา การเดินทางจากบ้านไปโพธิ์ง่วนต้ง ไม่สะดวก ก็สามารถมาพักอยู่ในโรงเจของโพธิ์ง่วนต้งได้

ที่ดินของโพธิ์ง่วนต้ง มีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากชาวจีนในพื้นที่ ผู้คนเรียก ถนนด้านหน้าโรงเจ ว่า ซอยเจตั่ว ซึ่ง บ้านที่ก่อสร้างในซอยเจตั่ว ก็เป็นของ โพธิ์ง่วนต้ง แทบทั้งหมด (รวมทั้ง หอการค้านครปฐม และ โรงเรียนจีนหัวเอียง ก็ใช้ที่ดินของ โพธิ์ง่วนต้ง) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการตัดทางรถไฟสายใต้เข้ามา ในปี ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2445) ซึ่งทางรถไฟตัดที่ดินของ โพธิ์ง่วนต้ง ออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนที่ถูกตัดออกไป ส่วนหนึ่งได้ถูกขายไปในภายหลัง และ อีกส่วนได้กลายเป็นถนนสำหรับสัญจรรถยนต์ในภายหลัง

เมื่อเวลาผ่าน โพธิ์ง่วนต้ง ทรุดโทรมได้ลง จึงได้ซ่อมแซมบูรณะครั้งใหญ่ใน ค.ศ. 1938 (พ.ศ. 2481) ต่อมาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โพธิ์ง่วนต้ง ค่อนข้างร้างผู้คน เนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม แต่ก็ทำให้ โพธิ์ง่วนต้ง อยู่ได้อย่างเป็นเอกเทศ ไม่ผูกติดกับจีนแผ่นดินใหญ่ ไม่ขึ้นกับวัดจีนอื่นๆ หรือ ไม่ขึ้นกับราชการไทย ทุกอย่างอยู่ภายใต้การสนับสนุนและอุปถัมภ์จากชาวจีน ที่อยู่ชุมชนในพื้นที่เป็นหลัก เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ โพธิ์ง่วนต้ง สามารถอยู่มาได้ถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวไปทั้งหมด จะเห็นได้ว่า โปธิ่ง่วนตั้ง หรือ ในชื่อเต็ม คือ มูลนิธิโปธิ่ง่วนตั้ง-จีถ่งเกาะ นครปฐม นั้นเกิดจากความต้องการเพิ่มจำนวนพระจีนของวัดเล่งเน่ยยี่ นำไปสู่การสร้าง โปธิ่ง่วนตั้ง ในพื้นที่นครปฐมในเวลานั้น ที่เป็นพื้นที่ชุมชนชาวจีนหนาแน่น ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก โปธิ่ง่วนตั้ง กลายเป็นสถานที่สำคัญของชาวจีนในพื้นที่ เป็นที่พบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยน ให้ความช่วยเหลือกำลังใจ และ ช่วยเหลือผู้คน จนได้รับการสนับสนุนและอุปถัมภ์จากผู้คนเป็นอย่างมาก ได้เงินทุน สามารถขยายพื้นที่ของโปธิ่ง่วนตั้งออกไป จนในภายหลังสามารถอยู่ได้อย่างเป็นเอกเทศไม่ขึ้นกับใคร ทั้งจีนอื่นหรือราชการไทย แต่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของผู้คนในพื้นที่

ภาพ 26 : ภาพมูลนิธิโปธิ่ง่วนตั้ง จีถ่งเกาะ นครปฐม ในปัจจุบัน

ที่มา : เพจ มูลนิธิโปธิ่ง่วนตั้ง นครปฐม, เข้าถึงเมื่อ 1 มีนาคม 2567,
เข้าถึงได้จาก

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=553077050198372&set=a.464725689033509>

จากที่กล่าวทั้งสองศาลเจ้า ในนครปฐมจะเห็นถึงลักษณะและความเป็นไปของทั้งสองแห่ง ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ ซึ่งนอกจากการเป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้วยังเป็นสถานที่ในการสร้างสัมพันธ์ระหว่างศาลเจ้าจีนและวัดไทย ซึ่งพบในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ดังนี้¹¹⁹

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 66 - 67.

- การทำพิธีศพ โดย มีการรดน้ำศพ นิมนต์ พระทำการสวดศพ และ เผาตามแบบไทย ขณะเดียวกันก็มีการพิธีงเต็กแบบจีน เผาเงินทอง เผาเสื้อผ้าและสิ่งของอื่นๆที่ทำด้วยกระดาษไปให้ผู้ตายด้วย

- การทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ เป็นสิ่งที่ชาวไทยเชื้อสายจีน นิยมทำบุญเนื่องในโอกาสต่างๆ เช่น ทำบุญวันเกิด ทำบุญผู้ตาย ทำบุญในวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น

- ในงานประจำปีของวัดต่างๆ มีการส่งวงดนตรีของศาลเจ้าไปร่วมแสดงด้วย เช่น งานประจำปีขององค์พระปฐมเจดีย์ ที่ศาลเจ้าต่างๆในนครปฐม มีการส่งวงดนตรีไปช่วยบรรเลงในงาน เป็นต้น

การสานสัมพันธ์และพึ่งพากัน ระหว่างศาลเจ้าจีนและวัดไทย ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยและจีน ในลักษณะที่คนไทยยอมรับว่าคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย เป็นรูปแบบของการประนีประนอมกัน การนำอัตลักษณ์ของเข้ามาใช้ร่วมกัน และ การใช้เหลือกันระหว่าง ศาลเจ้าจีนและวัดไทย

4.3 การแปลงเปลี่ยนของชุมชนชาวจีนในนครปฐม

สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ตั้งระบบมณฑลเพื่อปรับปรุงอำนาจในการบริหารประเทศ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ละมณฑลขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ในกรณีของนครไชยศรี ตั้งมณฑลนครไชยศรี รวมเมืองนครไชยศรี เมืองสุพรรณบุรี และเมืองสมุทรสาคร เข้าเป็นเขตปกครองมณฑล ในค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2438) และเมื่อมีการจัดตั้งมณฑลนครไชยศรีขึ้น สถานที่ตั้งของที่ทำการของมณฑลอยู่ที่เมืองนครไชยศรี บริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรี ส่วนบริเวณพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา มีฐานะเป็นเพียงอำเภอพระปฐมเจดีย์ ขึ้นอยู่กับเมืองนครไชยศรี แต่ตั้งได้เพียง 3 ปี จนถึงค.ศ. 1899 (พ.ศ. 2441) รัชกาลที่ 5 โปรดให้ย้ายที่ทำการมณฑล มาที่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์โดยอาศัยบริเวณระเบียบองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นที่ทำการชั่วคราว จนก่อสร้างที่ทำการของมณฑล แล้วเสร็จใน ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2444)¹²⁰ จึงย้ายไปยังที่สถานที่ใหม่ เป็นแสดงให้เห็นถึงฐานะของอำเภอพระปฐมเจดีย์ ที่มีความสำคัญทาง เศรษฐกิจและการเมือง เนื่องจากเป็นแหล่ง ชุมชนแหล่งการค้าขาย และเป็นที่ตั้งของ สถานที่ว่าการมณฑล แม้ว่าจะมีฐานะเป็นเพียงอำเภอแต่มีความสำคัญมากกว่าตัวเมืองนครไชยศรีอย่างเด่นชัด

¹²⁰ "รายชื่อมณฑลและการเมืองที่แบ่งปกครอง," ร.ศ.126, กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5, ร. 5 ม. 1/2, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

4.3.1 การเข้ามาของเส้นทางรถไฟ

ชุมชนเมือง ได้ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นหนึ่งในพื้นที่ ที่มีความสำคัญต่อทางการไทยในเวลานั้น จนเกิดเป็นการวางแผนสร้างทางรถไฟเข้ามายังในพื้นที่ ซึ่งสังเกตได้รูปแผนที่แสดงเขตคลองเจดีย์บูชากับเส้นทางรถไฟ ในภาพ 29 ที่เส้นทางรถไฟถูกสร้างขนานไปคลองเจดีย์บูชา ซึ่งบริเวณสองฝั่งคลองเจดีย์บูชาก็ถือว่าเป็นพื้นที่ชุมชน มีประชาชนหนาแน่น มีการค้าขายคึกคัก ทำให้ทางรถไฟที่กำลังเข้ามาเป็นอำนวยความสะดวกในการเดินทางแก่ผู้คนและยกระดับชุมชนขึ้นไปอีก ซึ่งเส้นทางรถไฟสายเพชรบุรีที่ผ่านเข้ามาพื้นที่ ได้วางแผนจัดสร้างตั้งแต่ ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ซึ่งในกระบวนการก่อสร้างเส้นทางรถไฟ มีการใช้แรงงานชาวจีน ในการสร้างเส้นทาง และเปิดเดินรถเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) โดยรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นผู้เปิดเส้นทาง โดยสาเหตุการสร้างได้มีการอธิบายไว้ดังนี้

“รถไฟสายเพชรบุรี เป็นสายที่ผูกหัวเมืองทางตะวันตกเข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกรุงเทพฯ เป็นอุบายที่จะกันศัตรูรายทางได้ดีกว่าใช้เงินเพียงจำนวนที่สร้างทางรถไฟ 3 ล้านบาท... (5 ตุลาคม ร.ศ. 114) ...รถไฟสายนี้ เป็นทางดีอย่างยิ่ง ซึ่งจะเกิดประโยชน์ได้ในทันใด ด้วยผ่าน ละแวกผู้คนและสินค้ามากแทบตลอดระยะ ดียิ่งกว่าสายเมืองสมุทรปราการ และ เมืองฉะเชิงเทรา มาก (14 กันยายน ร.ศ. 115)...”¹²¹

¹²¹ "รถไฟสายเพชรบุรี," 1 กุมภาพันธ์ 114 – 28 กุมภาพันธ์ 119, กระทรวงโยธาธิการ รัชกาลที่ 5, ร.5 ยธ. 5.5/15-20, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ภาพ 27 : ภาพตัวอย่างแรงงานจีนกำลังก่อสร้างทางรถไฟ

ที่มา : เพจโรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ, “การก่อสร้างทางรถไฟ ปี 2451.” เข้าถึงเมื่อ 2 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4359119077479920&set=a.645471098844755>

จากภาพดังกล่าวเป็นหนึ่งในกระบวนการสำหรับสร้างทางรถไฟ โดยจะใช้ทรายเป็นส่วนประกอบในการเสริมความแข็งแรงของทางรถไฟ โดยทางรถไฟสายเพชรบุรีได้ตัดผ่านเข้ามาในชุมชน เป็นแนวนานานกับคลองเจดีย์บูชา ด้านเหนือ ในระหว่างที่กำลังสร้างเส้นทางรถไฟสายเพชรบุรีอยู่นี้ มณฑลนครไชยศรี ได้สร้างถนนเพิ่มขึ้นในชุมชน ดังรายงานของมณฑลฯ ว่า

“จัดทำถนนสายประตูชัย ตั้งแต่ ศก 119 120 ทำได้ถึงห้วยจรเข้ ยาว 36 เส้น 18 วา แต่ยังไม่เสร็จเรียบร้อย 5 เส้น ทำถนนซอยยาว 3 เส้น 6 วา 5 ถนน นับว่าแล้วบริบูรณ์ และได้ทำถนนรอบองค์พระฯ แล้วยาว 32 เส้น 12 วา ได้ทำถนนสายรถไฟถึง สเตชั่น ยาว 5 เส้น 10 วา รวมถนนซึ่งทำแล้ว ยาว 92 เส้น 10 วา...”¹²²

การตัดถนนต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีการเชื่อมโยง ทั้งทางรถไฟและ คลองเจดีย์บูชา ให้เป็นโครงข่ายต่อเนื่องกัน เป็นการวางผังเมืองเพื่อรองรับการย้ายเมืองนครไชยศรี ซึ่งในปี ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) นั้นเอง รัชกาลที่ 5 โปรดให้ย้ายที่ว่าการเมืองนครไชยศรี จากตำบลท่านา มาตั้ง

¹²² "มณฑลนครชัยศรี," ร.ศ.114 – ร.ศ. 124, กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5, ร. 5 ม. 45/1-7, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

แนวทางในการขยายตัวในอนาคต การปฏิบัติเช่นนี้ สอดคล้องกับหลักการขยายตัวของชุมชน โดยชุมชนจะเริ่มก่อตัวขึ้นตามเส้นทางคมนาคม และขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมที่ตัดใหม่ ในบริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้ในระยะเวลาต่อมาชุมชนบริเวณศูนย์กลางธุรกิจเดิม คือตลาดเก่า ได้ขยายตัวมาตาม คลองเจดีย์บูชาจนถึงบริเวณลำคลองซึ่งอยู่ด้านเหนือ ขององค์พระปฐมเจดีย์ คือบริเวณตลาดยี่สานซึ่งตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของเส้นทางขนส่งในชุมชนนี้

ระยะนี้ คลองเจดีย์บูชาคงยังเป็นโครงสร้างหลัก และเป็นตัวกำหนดรูปแบบของชุมชน ร่วมกับเส้นทางรถไฟและถนนในตัวเมือง ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น และมีรูปร่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสองมาวางเหลื่อมกัน ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า รูปร่างและขนาดของชุมชน จะเปลี่ยนไปตามระดับเทคโนโลยีของเส้นทางขนส่ง ทั้งนี้เพื่อชุมชนจะสามารถให้ความสะดวก แก่เส้นทางขนส่งภายในเมืองหรือในชุมชนนั้น ๆ

การใช้ที่ดินภายในชุมชน มีความเป็นสัดส่วนขึ้น กล่าวคือ บริเวณศูนย์กลางรวมเส้นทางคมนาคม นั้น เป็นบริเวณที่เข้าถึงได้ง่าย การใช้ที่ดินเป็นไปเพื่อการค้าอย่างชัดเจน ที่พักอาศัย อยู่ในบ้านเดียวกันกับร้านค้าส่วนบริเวณเทศาทั้งสองด้าน เป็นที่ตั้งสถานที่ราชการ และบ้านพักข้าราชการ ทำให้สะดวกต่อการเดินทางไปปฏิบัติงาน สถานบันเทิง เช่น โรงบ่อน โรงเกา ซึ่งดำเนินงานโดยชาวจีนในพื้นที่ ตั้งอยู่ด้านเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์แม้จะมีเส้นทางรถไฟให้บริการขนส่งแล้วก็ตาม แต่คลองเจดีย์บูชา ก็ยังคงมีบทบาทในการขนส่งอยู่ ทางราชการได้ให้ความดูแลเอาใจใส่ทางน้ำสายนี้ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนี้

“16 ธันวาคม ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2544) ...พระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครไชยศรี ได้จัดการปักหลัก เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกระยะทาง ในคลองเจดีย์บูชา หลักแต่ละหลักอยู่ห่างกัน 50 เส้น...

“23 พฤษภาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446) ...พระยาสุนทรบุรี...ได้จัดการขุดคลองเจดีย์บูชา ตั้งแต่ท่าไทรย้อย ถึง ที่พักพระยาสุนทรบุรี ยาว 32 เส้น 19 วา 3 ศอก...”¹²⁴

การใช้คลองเจดีย์บูชา ยังคงเป็นไปอย่างหนาแน่นในระยะนี้ โดยเฉพาะในงาน เทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ จะมองเห็นภาพของความหนาแน่นนี้ ได้จากรายงาน ของมณฑลนครไชยศรีดังนี้

¹²⁴ "ขุดคลองเจดีย์บูชา," 16 ธ.ค.ร.ศ.120 – 6 เมษายน ร.ศ. 126, กระทรวงเกษตร รัชกาลที่ 5, ร. 5 กษ.

“23-26 พฤศจิกายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2445) ...ซึ่งเป็นฤดูอุปบวชนมัสการ พระปฐมเจดีย์ทุกปีมา ได้จัดให้กรรมการอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และพลตำรวจออกมากองรักษาภยันตราย ของราษฎร...บ่นฝั่งก็ได้จัดให้พลตำรวจ กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คอยตรวจตราการฉกชิงวิ่งราว หรือสอดแนมซึ่งกันและกันตามถนนทั่วไป...”¹²⁵

เส้นทางรถไฟสายเพชรบุรี เป็นเส้นทางขนส่งสายใหม่ ที่มีระดับเทคโนโลยีสูง และให้ความสะดวกรวดเร็ว ในการเดินทางขนส่งมากกว่าทางเดิมมาก แต่กลับไม่ได้รับความนิยมจากราษฎรมากเท่า ที่ควร แม้เวลาจะล่วงไปแล้ว ระยะเวลาหนึ่งก็ตาม (ประมาณ 2 ปี) ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงอาศัยทางน้ำเป็นเส้นทางขนส่ง ดังคำกราบบังคมทูล ของ พระยาสุรียานุวัตร ลงวันที่ 19 กรกฎาคม ค.ศ. 1906 (พ.ศ. 2449) ความว่า

“...พระปฐมเจดีย์ ข้าพเจ้าได้หยุดพัก 6 ชั่วโมง ในระหว่างเวลานั้น ได้เที่ยวดูบ้านราษฎรในบริเวณเมืองเป็นหลายแห่ง ดูบ้านราษฎรไม่ค่อยมั่งคั่งบริบูรณ์ ได้อาศัยคลองเป็นทางค้าขายอย่างเดียว แม้แต่น้ำในคลองน้อยแล็กันดาร ก็ยังไม่ใช้รถไฟอุตสาหกรรมความลำบากในการเดินเรือเสียเป็นพื้น เป็นเหตุเพราะ พวกพ่อค้ามีทุนน้อย ...บรรทุกระเรือได้หนึ่งโดยมาก เป็นราคาเป็นเงินไม่เก็นซัง ไม่มีกำไรพอกับที่จะบรรทุกรถไฟไปลงสเตรชั่นกรุงเทพฯ จนถึงกับว่า เมื่อเวลาตีดน้ำ จะเก็บผลไม้วัดคายน้ำไม่ทัน เพราะผลไม้วัดจะสุกอมเกินไป ก็ยอมขาดทุนเสียดีกว่า ที่จะบรรทุกรถไฟ...”¹²⁶

ด้วยเหตุนี้ คลองเจดีย์บูชา ยังคงเป็นเส้นทางขนส่งหลักของชุมชนเมืองนครปฐม ต่อมา ชาวจีนในพื้นที่ ยังใช้คลองเป็นที่พักอาศัย โดยจอดเรือนอนค้างในชุมชน เพื่อรอรวบรวมค้า ให้มากพอที่จะเดินทางหรือรอขายสินค้าที่นำมาให้หมดก่อน ซึ่งการที่เส้นทางรถไฟไม่อาจแทนที่บทบาทของทางน้ำได้ทั้งหมดนั้น เป็นเพราะการเดินทางด้วยรถไฟ มีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ เวลาการเดินทางของขบวนรถ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น การให้บริการไม่สามารถให้บริการได้ถึงจุดหมายปลายทาง และไม่เหมาะสมกับการขนส่งระยะสั้น ๆ ด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทาง

¹²⁵ "มณฑลนครชัยศรี," ร.ศ.114 – ร.ศ. 124, 5, ร. 5 ม. 45/1-7, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน

กระทำได้ เพราะเรือ เป็นยาน พาหนะขนาดเล็กที่คนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของ ทางน้ำเป็นทางสาธารณะที่สามารถเดินทาง ได้ตลอดเวลา และข้อสำคัญประการสุดท้าย คือ ชุมชนส่วนใหญ่ของไทยเกาะตัวอยู่ตามลำน้ำ การขนส่งทางเรือ จึงสามารถให้บริการได้ถึงจุดหมายปลายทาง แต่อย่างไรก็ตามการขนส่งสินค้าพืชผักผลไม้ ซึ่งรวบรวมจากชุมชนนี้ จะใช้บริการทั้งทางรถไฟและทางน้ำไปสู่ตลาดกรุงเทพฯ

4.3.2 การเกิดขึ้นของเมืองนครปฐม

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงมีความผูกพันกับเมืองนครปฐมเป็นอย่างมาก โดยรัชกาลที่ 6 เคยเสด็จพระราชดำเนินมายังนครปฐม เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ทรงเลื่อมใส ในองค์พระปฐมเจดีย์มาก ดังพระราชหัตถเลขาเรื่องการแก้ไขวิหารหลวง ว่า

“ในรัชกาลที่ 5 ฉันไปพักอยู่ที่นครปฐมบ่อย จึงได้เฝ้าฝักในองค์พระนั้นมากแต่นั้นมา”¹²⁷

พระองค์ทรงประทับที่พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งสร้างในสมัย รัชกาลที่ 5 ไว้เป็นที่สำหรับแปรพระราชฐานมาประทับ เป็นประจำทุกปี ซึ่งผลจากการเสด็จมาประทับแรม ของ รัชกาลที่ 6 ตลอดจนฝึกซ้อมเสือป่า นอกจากทำให้เกิดการขยายเส้นทางคมนาคมขึ้นหลายสาย แล้วยังทำให้เศรษฐกิจนครปฐมเติบโต เพราะในช่วงที่มีการเสด็จประทับแรม จะมีพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ บริหาร ข้าราชการ เสือป่า และ ลูกเสือ จำนวนมาก ตามเสด็จมาพักในนครปฐมด้วย ทำให้กิจการในเมืองเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก ซึ่งก็กิจการชาวจีน หรือ คนไทยเชื้อสายจีน ได้รับประโยชน์ ทั้ง โรงแรม ร้านค้า ร้านอาหาร เป็นต้น ¹²⁸

สำหรับนครปฐมมีฐานะเป็นเพียงอำเภอพระปฐมเจดีย์ ขึ้นอยู่กับเมืองนครไชยศรีแต่ในที่สุด ใน ค.ศ.1914 (พ.ศ. 2456) รัชกาลที่ 6 ทรงเห็นว่าอำเภอ พระปฐมเจดีย์ เป็นท้องที่มีความเจริญสมควรยกขึ้นเป็นเมือง จึงประกาศให้ยกเป็น เมืองนครปฐม เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2456) ดังความในประกาศตั้งเมืองนครปฐมว่า

“มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่าที่ตำบลพระปฐมเจดีย์ เป็นที่ราษฎร ตั้งภูมิลำเนาทำไร่นาค้าขาย อยู่หนาแน่น ทั้งเป็นที่ประดิษฐานโบราณเจดีย์ อันเป็นที่นับถือของพุทธศาสนิกชนอย่างสำคัญ เมื่อถึงเทศกาลก็มีผู้ไปนมัสการด้วยอาการอัน รื่นเริงเป็นอันมาก นับว่าเป็นที่ประชุมอย่าง ครึกครื้นได้แห่งหนึ่ง กระทั่งรวมมหาดไทย จึงได้ตั้งศาลาที่ว่าการมณฑลนครไชยศรีลง ณ ตำบลนี้บัดนี้ได้ทรงสถาปนาพระราชนิเวศน์ ขึ้น ณ ตำบลสนามจันทร์ ซึ่งได้โปรดเกล้าพระราชทานนามว่า พระราชวังสนามจันทร์ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม เพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถอยู่เสมอทุกปี ก็ยิ่งกระทำให้ตำบลนั้นสมบูรณ์มั่งคั่งขึ้นเป็น อันมาก จึงทรงพระราชดำริที่ว่า สมควรจะยก ที่ตำบลนั้นขึ้นเป็นเมือง

¹²⁷ มหาวิทยาลัยศิลปากร, พระราชวังสนามจันทร์ (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 2.

¹²⁸ บุญนาค ติวกุล, คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม, 44.

สำหรับมณฑลให้เป็น ถาวรต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกที่ตำบลนี้ว่า เมืองนครปฐมสืบไป ประกาศ มา ณ วันพุธ ที่ 2 กรกฎาคม พุทธศักราช 2456 เป็น วันที่ 965 ในรัชกาลปัจจุบันนี้”¹²⁹

จากประกาศดังกล่าว ส่งผลให้ เป็นลตฐานะเมืองนครไชยศรีลง เป็นอำเภอ นครชัยศรี และ เปลี่ยนชื่ออำเภอ พระปฐมเจดีย์ เป็นอำเภอเมืองนครปฐม

ผลอีกอย่าง ที่ตามมาจากการเสด็จมาประทับแรมเป็นประจำทุกปีของ รัชกาลที่ 6 คือ การตั้งจัดสุขาภิบาลที่อำเภอเมืองนครปฐม เพื่อ รักษาความสะอาด การจุดโคมไฟตามถนน การ ป้องกันรักษาโรค การจัดหาน้ำบริโภค เป็นการจัดการบ้านเมืองให้เป็นระเบียบและน่าอาศัย นอกจากนี้ มีการขยายเส้นทางถนน สร้างสถานที่ราชการ ตลาดการค้า ทำให้เมืองนครปฐมมีความ สมบูรณ์ขึ้น ด้วยสิ่งก่อสร้างที่อำนวยความสะดวกแก่ผู้คนและการใช้ชีวิตที่มีมาตรฐานตามมาตรฐาน เมือง แบบตะวันตก

ภาพ 30 : ภาพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ที่มา : “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” เข้าถึงเมื่อ 21 มีนาคม 2567, เข้าถึงได้จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว>.

¹²⁹ "ประกาศตั้งเมืองนครปฐม," กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 6, ร.6 ม.2/7, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

นอกจากนี้ก็มีถนนสายสั้น ๆ เชื่อมชุมชนที่อยู่โดยรอบ การตัดถนนต่าง ๆ ในสมัยนี้ล้วนเป็นถนนสายสั้น ๆ เชื่อมหัวเมืองข้างเคียง เส้นทางเหล่านี้มีผลกระทบต่อโครงสร้างของชุมชนไม่มาก เพราะจุดหมายปลายทางของเส้นทางบกเหล่านี้ อยู่บริเวณศูนย์กลางธุรกิจริมคลองเจดีย์บูชา ผู้คนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งยังคงเกาะตัวอย่างหนาแน่นอยู่บริเวณริมคลองเจดีย์บูชาและโครงข่ายของถนนในบริเวณใกล้เคียง

4.3.3 การเข้ามาของทางหลวงเพชรเกษม

ถนนเพชรเกษมสร้างขึ้นด้วยเหตุผลทางการเมือง เมื่อไทยต้องรวมเป็นพันธมิตร กับ ประเทศญี่ปุ่น เข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง ในปี ค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485) ญี่ปุ่นได้ขอเดินทัพผ่านประเทศไทย เข้าสู่ประเทศพม่า ในตอนแรกญี่ปุ่นพยายามจะนำรถยนต์มาวิ่งบนทางรถไฟให้ได้ โดยการถอดล้อข้างออก ให้เหลือแต่โครงล้อเท่านั้น แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ญี่ปุ่นจึงต้องสร้างเส้นทางถนนอย่างเร่งด่วนจากกรุงเทพฯ ผ่านจังหวัดนครปฐมเข้าสู่อำเภอบ้านโป่ง ถึงจังหวัดกาญจนบุรีขึ้นทดแทน และ ใช้สถานีชุมทางหนองปลาดุก เป็นศูนย์การคมนาคมทั้งทางถนนและทางรถไฟ

เมื่อสงครามโลกสงบ รถยนต์ที่เหลือใช้จากสงครามได้ถูกนำมาดัดแปลงต่อเติมตัวถัง ใหม่ ให้สามารถใช้โดยสารและขนส่งสิ่งของได้ แหล่งดัดแปลงต่อเติมตัวถังรถยนต์ แหล่งสำคัญอยู่ที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี แต่อย่างไรก็ตามการขนส่งบนทางหลวงสายนี้ ยังไม่ขยายตัวมากนัก เพราะขาดแคลนทั้งรถยนต์และเส้นทางที่ถาวร ประกอบกับรัฐบาลไม่สนับสนุนเอกชน จึงต้อง ขวนขวายจัดหายานพาหนะเอง ซึ่งเป็นการลงทุนที่สูง ดังนั้น ในระยะแรกเส้นทางสายนี้จึงไม่มีผลทางเศรษฐกิจ และสังคมต่อชุมชนนครปฐมมากนัก คลองเจดีย์บูชายังคงมีบทบาทในการขนส่งอยู่อย่างสำคัญ

การขนส่งบนทางหลวงมามีบทบาทอย่างมาก เมื่อเกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ใน ค.ศ.1952 (พ.ศ. 2495) เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของกรุงเทพฯและจังหวัดใกล้เคียงเป็นที่ลุ่ม จึงทำให้น้ำเข้าท่วมพื้นที่เป็นอย่างมาก จนพืชผลต่างๆเสียหาย¹³⁰ แต่สำหรับเมืองนครปฐมนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนที่ดอนทำให้น้ำท่วมไม่ถึง ประกอบกับเกษตรกรที่นี่ มีทักษะใน การเพาะปลูก พืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งตกทอดมาจากบรรพบุรุษชาวจีน ทำให้นครปฐมมีอุดมสมบูรณ์ เมื่อน้ำลดลง มีประชาชนประสบภาวะขาดแคลนอาหารอยู่ทั่วไป พ่อค้า แม่ค้า ต่างเดินทางมายัง ศูนย์รวมพืชผัก ผลไม้ ที่เมืองนครปฐม เพื่อจะนำสินค้าไปจำหน่ายยังท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ขาดแคลนปรากฏว่าผู้ที่มีรถยนต์ สามารถนำสินค้าไปจำหน่ายได้เร็วกว่า มีโอกาสได้รับผลกำไรตอบแทนอย่างงดงาม ในขณะที่ผู้ที่ใช้เส้นทางขนส่งทางน้ำ ยังเดินทางไม่ถึงจุดหมายปลายทาง ด้วยเหตุนี้ ผู้คนจึงหันมานิยมการขนส่งทางถนนมากขึ้น การนำสินค้าพืชผลต่าง ๆ จากจังหวัดนครปฐมเข้าสู่กรุงเทพฯ ในระยะต่อมา ใช้รถบรรทุกขนส่งเป็น

¹³⁰ บุญนาค ติวกุล, **คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม**, 46.

ทั้งสิ้น ซึ่งธุรกิจรถบรรทุกในนครปฐม หลายกิจการก็ถูกดำเนินงานด้วยคนไทยเชื้อสายจีน ในขณะเดียวกันรัฐบาลสมัยต่อมา ได้หันมาพัฒนาระบบ การขนส่งทางถนนเป็นอย่างมาก ในช่วงที่ประเทศไทยเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 4 รัฐบาลมีนโยบายมุ่งพัฒนาขยายโครงข่ายของการขนส่งทางบก โดยเฉพาะ เพราะถือว่า ระบบถนนเป็นบริการขนส่งพื้น ส่งพื้นฐาน ที่ให้ความสะดวกรวดเร็ว ให้บริการ ถึงจุดหมายปลายทางโดยตรง เป็นเส้นทางที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดสำหรับการขนส่งช่วงสั้น ๆ ส่วน การขนส่งทางน้ำ ซึ่งเคยเป็นระบบการขนส่งหลักของประเทศมาตั้งแต่สมัยโบราณ ได้ลดความสำคัญลงไป เพราะรัฐบาลไม่ได้ลงทุนบูรณะเส้นทางขนส่งทางน้ำเท่าที่ควร คลองเจดีย์บุชาก็อยู่ในภาวะนี้เช่นเดียวกัน บทบาทในการขนส่งของคลองนี้เริ่มลดลง เมื่อมีถนนเป็นคู่แข่ง การขนส่งในคลองเจดีย์บุชามีน้อยมากหลังเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่

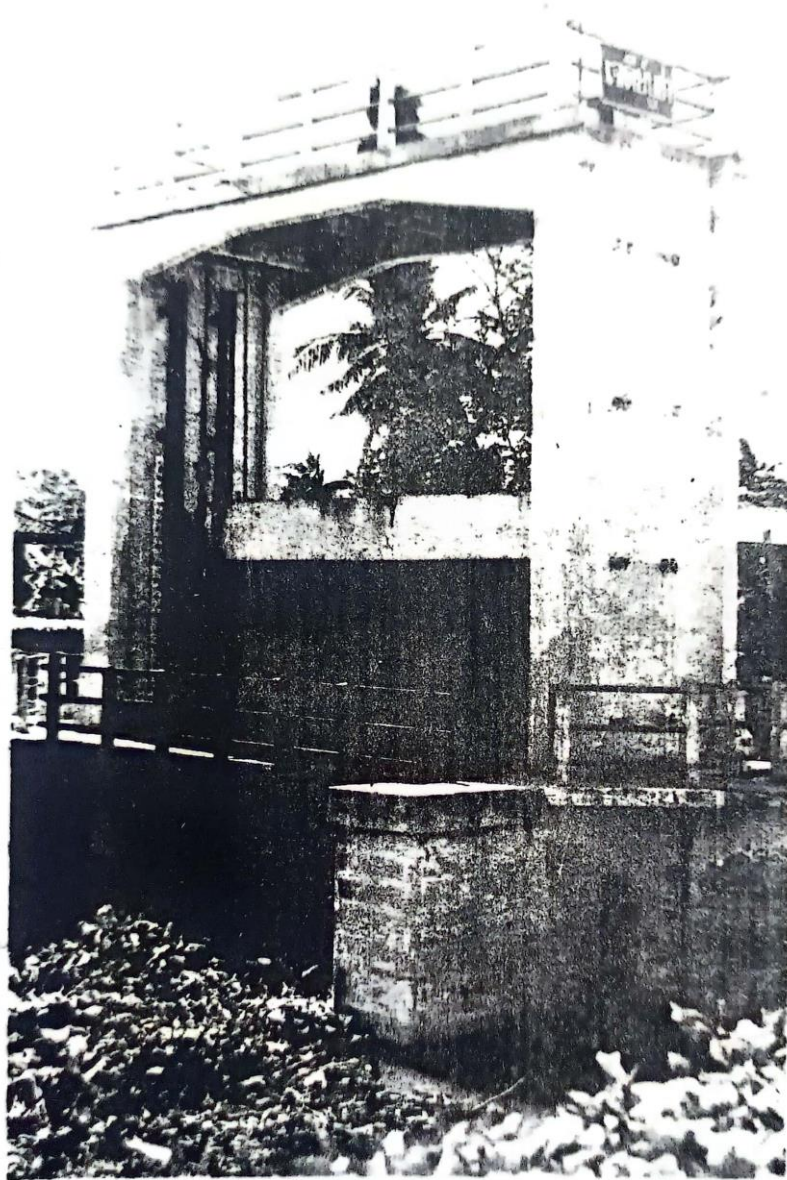
4.3.4 การเกิดขึ้นของประตูน้ำเจดีย์บุชา

คลองเจดีย์บุชา หมดลคบบทบาททางเกือบสิ้นเชิง เมื่อมีการสร้างประตูน้ำเจดีย์บุชา ที่บริเวณตำบลท่าตำหนัก อำเภอนครชัยศรี ในปี ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) เพราะระดับน้ำลดลงจนเรือเดินทางผ่านไม่สะดวก¹³¹ กลายเป็นคลองที่คอยรับภาระระบายน้ำเสียจากประชาชนในเมืองนครปฐมเป็นหลัก

จากที่กล่าวไปทั้งหมดในบทนี้ จะเห็นถึงชีวิตความเป็นของชาวจีน ในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บุชาที่ประสานไปกับการเจริญเติบโตของชุมชนชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บุชา ที่สามารถกล่าวได้ว่าชาวจีนสองฝั่งคลองเจดีย์บุชา กลุ่มแรก คือ แรงงานที่รับจ้างมาทำงานขุดคลองเจดีย์ นั้นเอง ชุมชนชาวจีนได้กลายเป็นค่อยเติบโต ทั้งจำนวนชาวจีนที่ค่อยๆเดินทางอพยพเข้ามาเพิ่ม เนื่องจากพื้นที่สองฝั่งคลองมีความอุดมสมบูรณ์และมีความเหมาะสมในการทำการค้าขาย และชาวจีนได้ค่อยๆสะสมเงินทุนของตนเอง ตั้งแต่จุดที่ตนเองไม่มีอะไรเลย มีแต่ร่างกาย ขยันทำงานรับจ้าง พอมีเงินพอ ก็เริ่มเปิดกิจการของตนเอง สะสมทุนเพิ่ม ส่งต่อให้ลูกหลาน จนกิจการใหญ่โตขึ้นเรื่อยๆ หรือ การนำเงินไปสนับสนุนกิจกรรมทางสังคม เช่น สนับสนุนศาลเจ้าในพื้นที่ หรือการสนับสนุนโบสถ์คริสต์ ซึ่งผลที่ตามมาจากการเติบโตของชุมชนจีน คือ การเติบโตของพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บุชา เกิดการขยายเส้นทางคมนาคมทางรถไฟผ่านเข้ามาในพื้นที่ โดยสร้างทางรถไฟสายเพชรบุรีขนานไปคลองเจดีย์บุชา ที่บริเวณนั้นเป็นชุมชนหนาแน่น มีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคง การมีทางรถไฟ ก็ยิ่งสนับสนุนให้เกิดเติบโตจนในเวลาต่อมาด้วยพัฒนาการของพื้นที่ นำไปสู่การย้ายศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่น มาไว้บริเวณใกล้เคียงกับคลองเจดีย์บุชา และยกสถานะพื้นที่เป็นเป็นจังหวัดนครปฐม ซึ่งสถานะของคลองเจดีย์บุชาก็คงยังได้รับความสำคัญอยู่ มีการขุดลอกคลองเพื่อความสะดวกในการเดินทาง จนกระทั่งเกิดทางหลวงเพชรเกษม ที่เป็นเส้นทางสัญจรสำหรับรถยนต์ ที่สามารถใช้เดินทางได้สะดวกและรวดเร็วกว่าคลอง จนความสำคัญของคลองเจดีย์บุชาก็ค่อยๆลดลงไป และ เมื่อสร้างประตูน้ำเพื่อป้องกันน้ำ

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, 47.

ท่วมเมือง ก็ทำให้ไม่สามารถเดินทางด้วยคลองเจดีย์บูชาได้สะดวกอีกต่อไป เป็นยุติบทยาของคลองเจดีย์บูชา ในฐานะเส้นทางคมนาคม เหลือไว้แค่เป็นคลองระบายน้ำ

ภาพ 31 : ภาพประตูน้ำเจดีย์บูชา

ที่มา : บุญนาค ตีวกุล, คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม, (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526), 77.

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษาในเรื่องพัฒนาการชุมชนชาวจีน สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา พ.ศ.2405 – 2498 ทำให้พบว่าชาวจีนมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของนครปฐมอย่างเด่นชัด โดยมีจุดเริ่มต้นจากคลองเจดีย์บูชานั้นเอง ซึ่งสามารถอธิบาย ได้ดังนี้

จุดเริ่มต้นของคลองเจดีย์นั้นจากการศึกษาพบว่า เป็นความต้องการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดให้ขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้น เพื่อเป็นเส้นทางสำหรับการเดินทางมายังองค์พระปฐมเจดีย์ โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เป็นผู้รับดำเนินการขุดคลองเจดีย์บูชาและบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ในช่วงแรก และมีเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) เป็นผู้ดำเนินงานต่อเนื่องจากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ได้ถึงแก่พิราลัย เมื่อวันที่ 25 เมษายน ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) คลองเจดีย์บูชาขุดเสร็จสิ้น ใน ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405)

ในการขุดคลองเจดีย์บูชา และการบูรณะพระปฐมเจดีย์ กลุ่มคนที่มีความสำคัญ คือ แรงงานชาวจีน ซึ่ง การใช้แรงงานชาวจีนมาเป็นแรงงานหลักในการขุดคลอง ถือเป็นเรื่องปกติของสังคมไทยในเวลานั้น เนื่องจาก แรงงานเกณฑ์ขาดประสิทธิภาพในการขุดคลอง และขาดความกระตือรือร้นที่จะขุดคลองเพราะขาดสิ่งจูงใจ ด้วยเหตุที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากงานที่ตนทำ รวมทั้งขาดเครื่องมือสำหรับขุดที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การขุดคลองในแต่ละครั้งต้องเสียเวลาขุดนานมาก และ คลองที่ขุดมาได้ไม่ดี ตรงข้ามกับแรงงานชาวจีนที่เดินทางอพยพเข้ามายังไทยเป็นจำนวนมาก ทั้งจากปัจจัยภายในประเทศจีน ที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิต จนบีบให้ชาวจีนจำนวนมากเลือกอพยพออกนอกประเทศไปหาโอกาสใหม่ๆ และ ปัจจัยของไทยที่ขณะนั้นต้องการแรงงานจำนวนมากเพื่อให้เข้ามาพัฒนาโครงสร้างต่าง ๆ และ ไทยไม่รังเกียจชาวจีน เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาอยู่อาศัย ซึ่ง แรงงานจีนเป็นแรงงานที่มีคุณภาพ มีความขยันขันแข็ง อดทน ฉลาดหลักแหลม และมีความตั้งใจในการทำงานอย่างจริงจัง ไม่ว่างานนั้นจะยากลำบากเพียงใด ทำให้รัฐบาลในเวลานั้นนิยมจ้างแรงงานจีนในงานต่าง ๆ

เมื่อขุดคลองเจดีย์บูชาเสร็จ ใน ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) พื้นที่บริเวณสองฝั่งคลอง จากที่เคยเป็นพื้นที่ป่ากร้าง ได้รับการหักร้างถางพง เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้คนสามารถเข้ามาอยู่อาศัยได้ ทำให้แรงงานจีนที่มาขุดคลองเจดีย์บูชา และ บูรณะพระปฐมเจดีย์ จำนวนมากได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยบริเวณ

พระปฐมเจดีย์ เพราะเป็นพื้นที่ดินดี สามารถใช้เพาะปลูกได้ดี เกิดเป็นชุมชนชาวจีนในพื้นที่สองฝั่งคลองเจดีย์บูชา โดยคลองเจดีย์บูชา นั้น มีบทบาทเป็นเส้นทางการค้าในเวลาต่อมาเพราะเชื่อมพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี กับพื้นที่ดอนบริเวณโดยรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ทำให้ผู้คนสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเดินทางติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ได้สะดวก ส่งผลให้ผู้คนนำผลผลิตจากท้องถิ่นของตน มาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันที่บริเวณริมคลองเจดีย์บูชา ด้านตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ และคลองได้ทำหน้าที่รวบรวมสินค้าจากที่นั่นกระจายไปสู่ชุมชนอื่น โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดใหญ่ และเป็นทางลำเลียงสินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ กลับมา สู่ชุมชนสินค้าต่าง ๆ ที่ขนส่งผ่านลำคลองมีหลายประเภทรวมทั้งผลิตผลจากป่า จังหวัดกาญจนบุรีและบริเวณใกล้เคียง

สำหรับนครไชยศรี ใน ค.ศ. 1862 (พ.ศ. 2405) มีชุมชนชาวจีนอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งชุมชนชาวจีนได้ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรี หรือ แม่น้ำท่าจีน เนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมกับการปลูกอ้อย เพื่อแปรรูปเป็นน้ำตาลที่เป็นสินค้าที่มีมูลค่าสูงและเป็นที่ต้องการของตลาดมากในเวลานั้น ทำให้เกิดชุมชนชาวจีนที่ประกอบอุตสาหกรรมน้ำตาลเป็นหลัก ตั้งแต่การปลูกอ้อย วัตถุประสงค์สำคัญในการทำน้ำตาล แล้วขนส่งอ้อยไปแปรรูปเป็นน้ำตาลทราย ในโรงงานน้ำตาล ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน ในทุกกระบวนการทำงาน ล้วนดำเนินการโดยชาวจีนทั้งหมด ตั้งแต่เป็นแรงงานปลูกอ้อย ขนอ้อยไปโรงงาน แปรรูปอ้อยเป็นน้ำตาล เจ้าของโรงงานเป็นชาวจีน และ พ่อค้าที่มาซื้อขนาน้ำตาลก็เป็นชาวจีน โดยชาวจีนในพื้นที่เหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว แต่เมื่อเกิดคลองเจดีย์บูชาขึ้น ก็เกิดเป็นปัจจัยที่ดึงดูดชาวจีนบางส่วนในบริเวณริมแม่น้ำนครชัยศรี ให้อพยพย้ายไป บริเวณริมคลองเจดีย์บูชา ที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เปิดใหม่ ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่ดิน สามารถเลือกประกอบอาชีพได้เต็มที่

เมื่อเวลาผ่านไป ชาวจีนในพื้นที่ยิ่งมากขึ้น จากการสำรวจและประมาณว่ามีชาวจีนในพื้นที่มากกว่า 30,000 คนใน ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) ด้วยจำนวนนี้ ชาวจีนอาจไม่ได้ถือว่าจำนวนมากที่สุดในพื้นที่ แต่ในแง่ผลกระทบต่อพื้นที่แล้ว ชาวจีนได้เข้ามาประกอบอาชีพต่าง ๆ ในพื้นที่ ตั้งแต่ การเป็นแรงงานไปจนเป็นนายทุน เจ้าของกิจการต่าง ๆ ตั้งแต่ขนาดเล็กไปขนาดใหญ่ ซึ่งได้นำเม็ดเงินเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในพื้นที่นครไชยศรี เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับเศรษฐกิจที่ขยายตัว เกิดเป็นความเจริญในพื้นที่ โดยอาชีพที่ชาวจีนประกอบนั้น มีหลากหลาย ตัวอย่างเช่น แรงงานรับจ้างชาวจีนถือเป็นเป็นแรงงานหลักในการขุดคลองและสร้างทางรถไฟ หรือ พ่อค้าชาวจีน ที่มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกการค้าของตลาดสองฝั่งคลองเจดีย์บูชา เกิดเป็นตลาดพระปฐมเจดีย์ หรือ ตลาดซอย 2 ที่กลายเป็นตลาดที่สำคัญของพื้นที่ เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกผักผลไม้ต่างๆ ที่รับมาจากพื้นที่เพาะปลูกบริเวณโดยรอบนครไชยศรีรวมถึง การเป็นเจ้าของภาษี

นายอากร ชาวจีนมีความคุ้นเคยกับระบบนี้มาก่อนแล้ว เนื่องจากเป็นระบบที่มีใช้ในประเทศจีน และชาวจีนมีเงินทุนมากพอจากการเป็นพ่อค้าก็มักจะสามารภใช้เงินของตนประมุการเป็น เจ้าภาษีสินค้าต่างๆ

ในอีกด้านหนึ่งนอกจากการเติบโตทางเศรษฐกิจจากชุมชนชาวจีนแล้ว ชาวจีนได้ยังนำวัฒนธรรมและความเชื่อเข้ามาในพื้นที่ เกิดเป็น ศาลเจ้าจีน ขึ้น โดยศาลเจ้าเป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี และศาลเจ้ายังเป็นที่พักบะสังสรรค์ของผู้คน เป็นที่ ตั้งของมูลนิธิเพื่อสังคม เป็นโรงพยาบาลและเป็นโรงเรียนอีกด้วย

ชุมชนได้ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่องกลายเป็นหนึ่งในพื้นที่ ที่มีความสำคัญต่อทางการไทยในเวลานั้น จนเกิดเป็นการวางแผนสร้างทางรถไฟเข้ามาในพื้นที่ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง ซึ่งเปิดเดินรถเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) เป็น ทางรถไฟสายเพชรบุรี โดยทางรถไฟสายเพชรบุรีได้ตัดผ่านเข้ามาในชุมชนนครปฐม เป็นแนวนานกับคลองเจดีย์บูชาด้านเหนือ ในระหว่างที่กำลังสร้างเส้นทางรถไฟสายเพชรบุรีอยู่นี้ มณฑลนครไชยศรี ได้สร้างถนนเพิ่มขึ้นในชุมชน เป็นการเชื่อมโยง ทั้งทางรถไฟและ คลองเจดีย์บูชา ให้เป็นโครงข่ายต่อเนื่องกัน ซึ่งในปี ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง โปรดฯ ให้ย้ายที่ว่าการมณฑลนครไชยศรี จากตำบลท่ามาตังใหม่ที่พระปฐมเจดีย์ เป็นการสร้างที่ว่าการเมืองใหม่ขึ้นที่นี่

แม้จะเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายประการ แต่คลองเจดีย์บูชา ยังคงได้รับความสำคัญอยู่หลังการเกิดของทางรถไฟใน ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) เนื่องจาก การบรรทุกสินค้าผ่านรถไฟมีราคาแพง พ่อค้าแม่ค้าไม่สามารถใช้รถไฟขนสินค้าได้ จึงยังคงสัญจรผ่านเส้นทางคลองเจดีย์บูชาเหมือนเดิม ซึ่งด้วยปริมาณการใช้คลองที่ยังหนาแน่นทำให้ ทางราชการไทยยังต้องคอยดูแล ขุดลอกคลองเจดีย์บูชาเพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้คนทั่วไปที่สัญจรผ่านคลองเจดีย์บูชาอยู่

สมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายอย่าง ตั้งแต่ พระองค์ทรงมีความผูกพันกับเมืองนครปฐมเป็นอย่างมาก เมื่อครั้งเป็นสยามมงกุฎราชกุมาร เคยประทับอยู่พระราชวังสนามจันทร์เป็นประจำ ทำให้เกิดการขยายเส้นทางคมนาคมขึ้นหลายสาย แล้วยังทำให้เศรษฐกิจนครปฐมเติบโต เพราะ มีข้าราชการตามเสด็จของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเป็นจำนวนมาก เกิดเป็นการใช้จ่ายเงินอย่างมากในพื้นที่ ซึ่งสำหรับนครปฐมในเวลานั้น มีฐานะเป็นเพียงอำเภอพระปฐมเจดีย์ ขึ้นอยู่กับเมืองนครไชยศรี จนในที่สุด ใน

ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2456) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าอำเภอ พระปฐมเจดีย์ เป็นท้องที่ที่มีความเจริญ สมควรยกขึ้นเป็นเมือง จึงประกาศให้ยกเป็น เมืองนครปฐม เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 1914 (พ.ศ. 2456)

ความสำคัญของคลองเจดีย์บูชา ในฐานะคลองที่เป็นเส้นทางขนส่ง เริ่มลดน้อยลงจาก การตัด ทางหลวงเพชรเกษม ในค.ศ. 1942 (พ.ศ. 2485) ต่อมาเมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่ใน ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) เกิดความต้องการสินค้าเป็นอย่างมาก ซึ่งการขนส่งทางบก มีความรวดเร็ว ให้ผลตอบแทน ต่ำกว่า การขนส่งทางน้ำ เป็นจุดที่ทำให้การขนส่งทางน้ำ ลดความสำคัญลง และ เมื่อมีการสร้าง ประตูน้ำ เจดีย์บูชา ที่บริเวณตำบลท่าตำหนัก อำเภอนครชัยศรี ในค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) เพราะ ระดับน้ำลดลงจนเรือเดินทาง ผ่านไม่สะดวก คลองเจดีย์บูชาก็ลดบทบาทลงไปเป็น คลองสำหรับ ระบายน้ำในพื้นที่ อำเภอเมืองนครปฐม

รายการอ้างอิง

- กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.
- กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2505.
- กรพนันซ์ ตั้งเชื่อนขันธุ์. ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2565.
- กรมศิลปากร. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394-2404. กรุงเทพฯ : ดำรงธรรม, 2511.
- . ประชุมพงศาวดาร ภาค 22-25 กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2507.
- . ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2507.
- . เรื่องพระปฐมเจดีย์ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2506.
- . "เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรีของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ." เดือนสิงหาคม ร.ศ.117.
- กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2506.
- กิตติ ต้นไทย. "คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย." วิทยานิพนธ์อักษรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ชาวจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : แพร์พืทยา, 2517.
- "ชุดคลองเจดีย์บูชา." 16 ธ.ค.ร.ศ.120 – 6 เมษายน ร.ศ. 126. กระทรวงเกษตร รัชกาลที่ 5. ร. 5 กษ.9.2/33 ล.2. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- จี. วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ : มติชน, 2564.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 เล่ม 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.
- . พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2503.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี(ข้า บุนนาค). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2548.
- เฉลิม ยงบุญเกิด. กระษาปณ์ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2507.
- ถ้วน ลีเซิง และ คณะ. บทบาทชาวไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันตก : ศึกษากรณีจังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2540.
- นฤมล ธีรวัฒน์. "พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2525.

"บัญชีจำหน่ายสินค้าขุนหอ." ร.3 จ.ศ.1205/42. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

บุญนาค ติวกุล. คลองเจดีย์บูชากับผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อชุมชนในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม.

นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

"ประกาศตั้งเมืองนครปฐม." กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 6. ร.6 ม.2/7. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ปิยนาก บุญนาค และ คณะ. คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อ

กรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี(พ.ศ.2325-2525). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

"แผนที่แสดงเขตคลองเจดีย์บูชาที่จะทำการขุดลอกและทำทำนบเลื่อนหรือประตูน้ำ จังหวัดนครปฐม."

ผกส/1310. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พรพรรณ จันทโรนานนท์. เทพเจ้าและความเชื่อของจีน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระเจ้าจุลจักรพงศ์. เจ้าชีวิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์, 2541.

"พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสมณฑลราชบุรี ร.ศ.128."

พ.ศ.2452.

พระสุนทรโวหาร (ภู่). นิราศพระปฐม. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2520.

———. นิราศภูเขาทอง. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2513.

พลกุล อังกินันท์. "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว."

ปริญญาานิพนธ์ประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2514.

พัชรา กิจปฐมมงคล. "พิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครปฐม." ปริญญาศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2547.

พันจันทนมาศ(เจิม). ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : ไสภณพิ

พรรฒธนากร, 2479.

ไพโรจน์ บุญผูก. "งานทะเบียนศาลเจ้า:ผลพวงของนโยบายการแก้ไขปัญหาความสงบสุขเรียบร้อยของ

ฝ่าย ปกครองจากอดีตสู่ปัจจุบัน." เทศกาล ปีที่ 86 , สิงหาคม 2534.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. รากเหง้าอิทธิพลการค้าจีนในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : ยูเรก้า, 2550.

มณฑล คงแถวทอง. "เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453." วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

"มณฑลนครชัยศรี." ร.ศ.114 – ร.ศ. 124. กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ร. 5 ม. 45/1-7. สำนักหอ

จดหมายเหตุแห่งชาติ.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระราชวังสนามจันทร์. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

มัลลิกา เรื่องระพี. "บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และ ศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 6. กรุงเทพฯ : เติลเมล์2478.

รตพร ปัทมเจริญ. "บทบาทของศาลเจ้าจีนในการธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ศึกษากรณีในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

"รถไฟสายเพชรบุรี." 1 กุมภาพันธ์ 114 – 28 กุมภาพันธ์ 119. กระทรวงโยธาธิการ รัชกาลที่ 5. ร.5 ยธ. 5.5/15-20. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

"รายงานกราบบังคมทูลของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แต่รัชกาลที่ 5." 1 มิถุนายน พ.ศ.2446. เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ก.จ.ช.ร.5 กษ.33/31. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

"รายงานการค้าที่พระปฐมเจดีย์ ศก 113." 15 สิงหาคม พ.ศ.2437. เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. มร.5 ม/87. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

"รายงานการตรวจราชการเมืองนครไชยศรีของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ." พ.ศ. 2441. เอกสาร รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร.5.ม.2.14/61. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

"รายงานการเสียหายเพราะน้ำมากน้ำน้อย." เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล. ร.6, น.10.2 ซ/1. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

"รายชื่อมณฑลและการเมืองที่แบ่งปกครอง." ร.ศ.126. กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5. ร. 5 ม. 1/2. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

"เรื่องพระอินทราธิบาลรายงานระยะทางเมืองนครไชยศรี." 13 - 22 พฤษภาคม ร.ศ.115. เอกสาร กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร.5 ม.2.12ก/16. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

"เรื่องรายงานหลวงเสนีย์พิทักษ์ไปตรวจการผลประโยชน์มณฑลนครไชยศรี." 6 ตุลาคม ร.ศ.122. เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร.5 ม.2.14. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

โลรองท์ เอนแก. งานศึกษาเรื่องนครปฐมจากเอกสารฝรั่งเศส. นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลเพื่อการค้นคว้าวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา(CEDREET), 2552.

วราภรณ์ ทินานนท์. "การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร

- รณหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. สุขุทัย : ประวัติศาสตร์ จารึกศึกษา และ นิรุกติประวัติ. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2563.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร และ คณะ. อโยธยาศรีรามเทพนครบรรพตวารตี มรดกความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยอิสระประวัติศาสตร์ไทย, 2559.
- . อโยธยาศรีรามเทพนครบรรพตวารตี มรดกความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยอิสระประวัติศาสตร์ไทย, 2559.
- ศุภรัตน์เลิศ พาณิชย์กุล. หายูหาหิน : เศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ความทรงจำ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญกิจ, 2517.
- . ชุมนุมพระนิพนธ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2509.
- "สารตราลำดับที่ 5 ว่าด้วยนำตั้งเจ้าภาษีน้าอ้อย 4 เมือง." จ.ศ. 1222. เอกสารเย็บเล่มกรมพระกลาโหมรัชกาลที่ 4. ร.4 รล.-กท. 20. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ.2398 – 2453. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2523.
- สุภรพร คชารัตน์และคณะ. คนจีนในนครปฐม : บทสังเคราะห์จากงานยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดนครปฐม. โครงการสังเคราะห์ผลงานยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ภาคกลาง : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มแม่น้ำท่าจีน. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2554.
- สุรางค์ จันทวานิช...[และคนอื่นๆ]. รายงานการวิจัยเรื่องชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย และในภูมิภาคอาเซียนที่เฉาซัน : สมัยที่สอง ท่าเรือชานโลว (2403-2492 หรือ 1860-1949). กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- เสาวภา พรสิริพงษ์ และ คณะ. วิถีชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี. กรุงเทพฯ : เอกพิมพ์ไท, 2548.
- เอี่ยม ทองดีและคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นายศิวพล เจริญกิตติยศ

วุฒิการศึกษา

อักษรศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) ระดับปริญญาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศิลปากร

